

Харківський
економіко-правовий університет

2011/1(10)

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Збірник наукових статей

**ПРАВО
ЕКОНОМІКА
ГУМАНІТАРНІ НАУКИ**

Харків

2011

Наукові записки Харківського економіко-правового університету № 1 (10), квітень 2011 р.

Науковий журнал. Виходить двічі на рік.

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія KB № 9141 від 08.09.2004.

Голова редакційної колегії: Кривуля Олександр Михайлович – доктор філософських наук, професор

Редакційна колегія:

Давиденко Л.М., доктор юридичних наук, професор, Академія прокуратури Генеральної прокуратури України; *Орлов П.І.*, кандидат юридичних наук, професор, Харківський економіко-правовий університет; *Руденко М.В.*, доктор юридичних наук, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна; *Венедіктов В.С.*, доктор юридичних наук, проректор з наукової роботи, Харківський економіко-правовий університет; *Дубко Ю.В.*, доктор юридичних наук, професор кафедри адміністративно-го права і процесу Кримського юридичного інституту Одеського університету МВС України; *Иниш М.І.*, доктор юридичних наук, професор, Харківський економіко-правовий університет; *Стратонов В.М.*, доктор юридичних наук, професор, Харківський економіко-правовий університет; *Сібільов М.М.*, кандидат юридичних наук доцент, член-кореспондент Академії правових наук України, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін та правового забезпечення підприємницької діяльності.

Архієреєв С.І., доктор економічних наук, професор НТУ "ХПІ"; *Дейнека О.Г.*, доктор економічних наук, професор, Українська державна академія залізничного транспорту; *Мартиненко В.М.*, доктор державного управління, професор Харківського Регіонального Інституту Державного Управління філіалу Національної Академії Державного управління при Президентові України. *Глуценко В.В.*, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Харківського державного університету ім. В.Н. Каразіна; *Гульман Б.Н.*, доктор психологічних наук, професор, Харківська медична академія післядипломної освіти; *Кривуля О.М.*, доктор філософських наук, професор, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна; *Тюріна В.О.*, доктор педагогічних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ; *Хом'як В.М.*, доктор технічних наук, професор, Академія цивільного захисту України; *Прадід Ю.Ф.*, професор, доктор філологічних наук, академік Академії наук вищої школи України, декан факультету української філології та українознавства Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського.

Рекомендовано до друку вченою радою ХЕПУ

Протокол №3 від 31.03.2011

© ХЕПУ, 2011

ЗМІСТ

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Венедіктов В.С.

Щодо концепції наукової діяльності Харківського економіко-правового університету..... 5

Абашнік В.О

Німецький ідеалізм у дискусії..... 17

ПРАВО

Стратонов В.М., Алябов Ю.В.

Правові аспекти доступу до екологічної інформації України з дотриманням норм міжнародного права..... 29

Харченко В.Б.

Суспільно небезпечні наслідки злочинного порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності: проблеми визначення ознак потерпілого..... 37

Мельник К.Ю.

Роботодавці як суб'єкти трудових правовідносин..... 49

Смотров О.И.

Правовой режим сэмплов или о цитировании в музыке..... 58

Каткова Т.Г.

Особливості призначення та проведення експертиз у кримінальних справах про злочини проти культурної спадщини.... 63

Кузніченко О.М.

Основні завдання з безпеки життєдіяльності, які необхідно вирішувати керівництву об'єктів господарської діяльності при ліквідації наслідків аварій та стихійних лих..... 75

Панова І.В.

Актуальні питання захисту особи від негативного інформаційного впливу в контексті інформаційної безпеки України... 81

ЕКОНОМІКА

Андрєєв В.Г., Андрєєва М.В.

Аналіз динаміки витрат в залежності від обсягу виробництва продукції..... 90

Непран А.В.

Особливості процесу нагромадження основного капіталу в Україні..... 96

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ**Борюшкіна О.В.**

Социальные технологии как путь оптимизации соотношения потребности и предложения на рынке труда..... 108

Петренко Т.И., Бондарь О.В.

Формирование коммуникативных компетенций в процессе обучения английскому языку в высшей школе..... 116

НАУКОВІ РЕЦЕНЗІЇ**Венедіктов В.С.**

Рецензія на рукопис монографії «Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні»..... 125

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Венедіктов В.С.

доктор юридичних наук, професор, про-
ректор з наукової роботи Харківського
економіко-правового університету

Щодо концепції наукової діяльності Харківського економіко-правового університету

1. Загальні положення

Сучасний стан розбудови національної науки характеризується зміцненням наукового забезпечення діяльності вищих навчальних закладів, наявністю сталих зв'язків між національними та закордонними науково-освітніми закладами, формуванням чисельних наукових шкіл, підвищенням кількості та якості наукових досліджень, присвячених як загальнотеоретичним, так і прикладним проблемам життєдіяльності держави. Наука у вищих навчальних закладах інтегрується у чинну систему наукової та науково технічної діяльності на засадах єдиної нормативно-правової бази, яка забезпечує ефективність її функціонування. Сьогодні можна констатувати наявність високого наукового потенціалу науковців України та нерозривний зв'язок їх діяльності з тими практичними завданнями, що поставлені перед суспільством і державою.

У відповідності до сучасних вимог науковці Харківського економіко-правового університету приділяють велику увагу вивченню і дослідженню актуальних проблем побудови правової держави і правової системи України, консолідації зусиль державних органів, громадських структур у забезпеченні правопорядку в державі, вирішують питання захисту законних прав і інтересів громадян, розробляють науково обґрунтовані рекомендації для практичних органів.

Наукові здобутки науковців Харківського економіко-правового університету спрямовані на розв'язання практичних за-

вдань господарчої діяльності, розбудови правової і соціальної держави, зміцнення правопорядку, забезпечення громадської і державної безпеки. Наукова діяльність в Харківському економіко-правовому університеті є інтелектуальною цілеспрямованою творчою роботою, що здійснюється у формі фундаментальних і прикладних наукових досліджень та спрямовується на одержання і використання нових знань щодо правотворчої та провозастосовчої діяльності в Україні.

Разом з тим необхідно відзначити, що особливості сучасної політичної та соціально-економічної ситуації в Україні, зміни в суспільній свідомості та переорієнтація ідеологічних основ діяльності української держави на зміцнення демократії та реальне забезпечення визначених Конституцією прав, свобод та інтересів громадян зумовлюють відповідні зміни концептуальних засад наукової діяльності Харківського економіко-правового університету.

Насамперед це пов'язано із необхідністю переорієнтації наукових досліджень на прогнозування тих соціальних процесів, які будуть відбуватися в нашій державі у довгостроковій перспективі, а також на наукове забезпечення процесів удосконалення національного законодавства та нормативно-правової бази діяльності державних інституцій.

Нормативно-правовою основою Концепції є Конституція України, Закони України "Про наукову та науково-технічну діяльність", "Про вищу освіту", інші нормативно-правові акти з питань наукової та науково-технічної діяльності, освіти, захисту авторських і суміжних прав тощо.

Кінцевою метою реалізації Концепції є досягнення таких цілей:

- перехід від опису суспільно-політичних та соціально-економічних процесів у сфері діяльності державних інституцій до їх прогнозування;
- створення наукового підґрунтя для інтеграції національної науки у систему європейської науки;
- зміцнення наукового потенціалу Харківського економіко-правового університету;
- забезпечення глибини теоретичних розробок та безумовної практичної значущості прикладних досліджень науково-педагогічних працівників Харківського економіко-правового університету

2. Основні завдання, функції та принципи наукової та науково-технічної діяльності в Харківському економіко-правовому університеті

Основними завданнями наукової та науково-технічної діяльності в Харківському економіко-правовому університеті є:

- актуалізація змісту фундаментальних і прикладних наукових досліджень, спрямованих на розв'язання найбільш важливих проблем практичної діяльності державних інституцій відповідно до їх функцій та компетенції, визначених законодавством;

- підвищення наукового рівня експертизи проектів законодавчих та нормативно-правових актів;

- розроблення правових, організаційних, технологічних, економічних, інформаційно-аналітичних, фінансових та інших методів удосконалення діяльності державних інституцій;

- пошук нових форм організації наукової та науково-технічної діяльності, сприяння впровадженню її результатів у практику;

- удосконалення системи підготовки та перепідготовки наукових і науково-педагогічних кадрів;

- використання сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі.

З метою успішного розв'язання поставлених завдань наука в Харківському економіко-правовому університеті повинна виконувати такі основні функції:

- науковий супровід та інформаційно-аналітичне і науково-технічне забезпечення господарчо-правової діяльності державних інституцій;

- спрямування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт на розв'язання актуальних проблем практичної діяльності;

- підготовка висококваліфікованих фахівців для юридичного забезпечення господарчої діяльності;

- упровадження практики діяльності державних інституцій вітчизняних та зарубіжних науково-дослідних методик і технологій.

Реформування наукової діяльності в Харківському економіко-правовому університеті здійснюватиметься на таких принципах:

- органічна єдність науки, освіти і практики;

- збалансованість співвідношення фундаментальних і прикладних наукових досліджень;
- комплексність підходу до розв'язання наукових проблем юридичного забезпечення господарчої діяльності;
- плановість проведення наукових досліджень;
- економічна доцільність та ефективність наукових досліджень і впровадження їх результатів.

3. Удосконалення організації управління і координації наукової діяльності в Харківському економіко-правовому університеті

Наукова діяльність в Харківському економіко-правовому університеті потребує здійснення комплексу організаційних та науково-дослідних заходів.

Організаційні заходи спрямовуються на удосконалення структури, форм та змісту організації наукової діяльності, науково-дослідні - на розроблення науково обґрунтованих шляхів підвищення якості, удосконалення, планування та організації наукових досліджень і науково-дослідної діяльності.

Наукові дослідження в Харківському економіко-правовому університеті проводяться на кафедрах та в науково-дослідних лабораторіях відповідно до їх спеціалізації, а також шляхом залучення практичних працівників до розробки госпрозрахункових тем.

Подальший розвиток наукової діяльності в Харківському економіко-правовому університеті повинен спрямовуватися передовсім на формування кадрового забезпечення для належного наукового розв'язання актуальних проблем діяльності державних інституцій.

Для проведення наукових досліджень можуть утворюватися тимчасові творчі колективи (у тому числі на контрактній основі) у складі науковців, найбільш досвідчених працівників та висококваліфікованих спеціалістів у відповідних галузях законодавчої та господарчої діяльності.

4. Фундаментальні і прикладні наукові дослідження

Пріоритетними напрямками фундаментальних і прикладних

наукових досліджень у Харківському економіко-правовому університеті на найближчу перспективу слід уважати:

- розробку системи протидії економічним та фінансовим кризам, правовому нігілізму та порушенням прав людини;
- удосконалення цивільного та трудового законодавства, розробку проблем власності на землю та екологічного захисту середовища;
- удосконалення профілактичної роботи з населенням, проведення тижнів правової освіти;
- розробку проблем кримінальної відповідальності в сфері інформаційного середовища, інтелектуальної власності та забезпечення прав, свобод та інтересів учасників кримінального процесу;
- розвиток теорії й практики науково-освітньої діяльності з урахуванням європейського досвіду;
- розробку системи моніторингу громадської думки щодо правозастосовчої державних інституцій;
- удосконалення нормативно-правового забезпечення службово-трудова відносин в органах державної влади;
- захист інформації від злочинних посягань в комп'ютерних мережах;
- проблеми сучасної гуманітарної підготовки студентів та викладачів в умовах євроінтеграції.

Фундаментальні наукові дослідження повинні забезпечувати одержання нових знань у сфері господарчої діяльності та спрямовуватися на розвиток пріоритетних напрямів у цій сфері, наукове обґрунтування питань законодавчого та соціального регулювання діяльності державних інституцій.

Проведення фундаментальних наукових досліджень необхідно організовувати у співпраці з освітніми та науковими закладами України, Національною академією наук, Академією правових наук, Міністерством освіти і науки, Міністерством юстиції та іншими зацікавленими органами, які мають у своєму складі наукові установи з потужною дослідницькою та науково-експериментальною базою. Одним із шляхів забезпечення успішності такої роботи можуть бути міжгалузеві науково-дослідницькі програми.

Важливо підтримувати дослідження, які проводяться у сумі-

жних наукових галузях знань - юридичних, економічних, соціологічних, технічних тощо.

Прикладне наукове забезпечення господарчої діяльності слід орієнтувати на практичну діяльність державних інституцій, підвищення її ефективності. Прикладні наукові дослідження повинні проводитися у рамках визначених пріоритетних напрямів, співпрацюючи з досвідченими спеціалістами.

З метою уникнення дублювання фундаментальні та прикладні наукові дослідження повинні проводитися на підставі узгодження наукових планів усіх структурних підрозділів Університету.

5. Механізм упровадження у практику наукових розробок

Упровадження наукових розробок у практику здійснюється на планових засадах. План упровадження повинен передбачати конкретні організаційні, навчальні, методичні, практичні заходи, а також їх авторський супровід.

Організація планування фундаментальних та прикладних наукових досліджень повинна здійснюватися за умови ретельного вивчення питань, які вирішуються, а також чіткого визначення кінцевих результатів та шляхів їх подальшого використання з попереднім прогнозом ефективності.

Результати наукових розробок упроваджуються у практику діяльності державних інституцій на основі укладених між замовниками і виконавцями угод щодо проведення конкретних досліджень, а також шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів, управлінських рішень, надання методичних рекомендацій тощо.

Потрібно розробити методичку оцінювання результатів наукових досліджень і з визначенням їх ефективності, а також базових підприємств для впровадження.

6. Підготовка та використання наукових кадрів

Кадрова політика у сфері наукового забезпечення діяльності Харківського економіко-правового університету повинна базуватися на таких принципах:

- цілісність системи кадрового забезпечення;
- перспективність та випереджувальний характер, що ґрунтується на прогнозуванні кадрової ситуації;
- стимулювання наукової діяльності з метою збереження наукових кадрів;
- чітке визначення критеріїв добору науково-дослідницького персоналу;
- наступність та оновлення наукових кадрів, оптимальне співвідношення наукового та науково-допоміжного персоналу;
- добір талановитої молоді, схильної до наукової діяльності, сприяння її підготовці;
- здійснення правового і соціального захисту науковців, який забезпечує законність та соціальну справедливість вирішення кадрових питань.

Наукові кадри поповнюються за рахунок підготовки спеціалістів на базі Харківського економіко-правового університету та залученням фахівців відповідного профілю практичних органів та інших органів виконавчої влади

У Харківському економіко-правовому університеті може створюватися інтегрована база даних про наукових працівників практичних органів, їх наукових керівників та консультантів, а також тем наукових досліджень.

Усебічне сприяння надається формуванню наукових шкіл, створенню відповідних умов для проведення дисертаційних досліджень, підвищенню рівня кваліфікації та авторитету наукових працівників Харківського економіко-правового університету. З урахуванням сучасних наукових розробок і результатів наукових досліджень вносяться необхідні корективи та доповнення у навчальні плани і програми Харківського економіко-правового університету та його структурних підрозділів, удосконалюється система підготовки та підвищення кваліфікації працівників.

7. Соціальний захист наукових та науково-педагогічних працівників Харківського економіко-правового університету

Пріоритетними у справі соціального захисту є такі напрями:

- удосконалення правового регулювання системи соціального захисту матеріального і морального стимулювання та заохо-

чення наукового і науково-педагогічного складу працівників з урахуванням кваліфікаційного рівня, особливих умов та стажу професійної діяльності;

- застосування розгалуженої системи творчих відпусток, наукових відряджень та стажування, у тому числі за кордоном, для проведення актуальних досліджень;

- створення спеціальних фондів підтримки наукових та науково-педагогічних кадрів, аспірантів та здобувачів, що працюють у Харківському економіко-правовому університеті, а також тих, які змінили основне місце роботи або вийшли на пенсію за умови їх подальшого залучення до наукової діяльності.

8. Розвиток науково-інформаційного забезпечення наукових досліджень

Ефективність наукової діяльності головним чином визначається можливістю доступу до науково-технічної інформації. Розвиток процесів поділу наукової праці призвів до високої інтенсифікації інформаційного обміну, перетворивши науково-інформаційну діяльність на один із найважливіших елементів наукової інфраструктури. Одним з основних напрямів удосконалення наукових досліджень у Харківському економіко-правовому університеті визначено інформатизацію.

Основною метою інформатизації наукової діяльності є забезпечення ефективної координації наукових досліджень і оптимізацію використання інформації в структурі Харківського економіко-правового університету для забезпечення концентрації наукових ресурсів на пріоритетних напрямках діяльності державних інституцій.

Основними напрямами розвитку інформаційного забезпечення наукової діяльності Харківського економіко-правового університету є:

- уніфікація правових, методичних, програмно-технічних і технологічних підходів, пріоритетність забезпечення наукових підрозділів сучасною комп'ютерною технікою, розвиток і вдосконалення інформаційного обліку та системи гарантування інформаційної безпеки;

- широке використання можливостей глобальної мережі Ін-

тернет з метою апробації наукових досліджень (розміщення на веб-сторінках результатів наукових досліджень для широкого обговорення їх фахівцями).

Необхідно всебічно підтримувати новітні форми наукової діяльності, в яких використовуються сучасні інформаційні технології - електронні журнали, телеконференції, експерименти з віддаленими та розмежованими інформаційними ресурсами тощо.

Використання сучасних інформаційних технологій надає змогу проводити безперервний моніторинг процесу організації розвитку науки, ураховуючи такі аспекти, як статистика у сфері науки та інновацій, реструктуризація системи наукових установ, їх фінансування, інтеграція вітчизняної вищої освіти і науки у світову, оцінка результатів реформування тощо.

Використання сучасних інформаційних технологій повинне спрямовуватися насамперед на забезпечення взаємозв'язку між наукою, освітою та практикою, а також на підвищення якості і прискорення реалізації наукомістких проєктів.

9. Фінансове і матеріально-технічне забезпечення

Основним джерелом фінансування наукової та науково-технічної діяльності в Харківському економіко-правовому університеті є кошти, отримані як плата за навчання та надання додаткових освітніх послуг.

Додатковим джерелом надходжень можуть бути кошти місцевих бюджетів, власні кошти Університету, кредити та інші позабюджетні джерела, не заборонені законодавством.

Планове фінансування здійснюється для забезпечення проведення фундаментальних і прикладних наукових та науково-технічних досліджень за пріоритетними напрямками Харківського економіко-правового університету та підготовки наукових кадрів.

Програмно-цільове фінансування здійснюється на конкурсній основі для забезпечення виконання науково-технічних програм, спрямованих на реалізацію пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, проведення найважливіших прикладних науково-технічних розробок на замовлення юридичних осіб, а також проєктів у рамках міжнародного науково-технічного співробітництва.

Система фінансового забезпечення повинна створити стабі-

льні передумови для швидкого розвитку науки і техніки з метою підвищення ефективності використання їх науково-технічних досягнень.

Реформування системи фінансового забезпечення наукової діяльності Харківського економіко-правового університету передбачає:

- оптимізацію асигнувань на наукові розробки та інші витрати, пов'язані з проведенням науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;

- упровадження в практику фінансування наукової діяльності за рахунок виконання науковими установами на госпрозрахунковій основі науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт.

Для виконання поставлених завдань необхідно здійснити такі заходи:

- розвиток багатоканальної системи фінансового забезпечення наукової діяльності;

- визнання фінансування наукових і науково-технічних розробок одним з пріоритетних напрямків видатків;

- створення дієвої системи стимулювання наукової творчості фахівців Харківського економіко-правового університету;

- забезпечення ефективності використання коштів на функціонування і розвиток науки.

У сфері матеріально-технічного забезпечення передбачається розроблення практичних заходів щодо розвитку матеріально-технічної бази Харківського економіко-правового університету, спрямованих на:

- технічне забезпечення потреб Університету, створення умов для використання ними сучасних інформаційних технологій у процесі проведення науково-дослідних робіт;

- оснащення сучасним лабораторним, випробувальним обладнанням та іншими засобами для проведення наукових досліджень;

- розширення бібліотечних фондів (за рахунок наукових видань та нормативно-правових актів);

- залучення альтернативних джерел фінансування;

- підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази.

10. Міжнародне наукове співробітництво

Основними напрямками міжнародного співробітництва у сфері наукової діяльності в Харківському економіко-правовому університеті постають:

- проведення спільних наукових досліджень, технічних і технологічних розробок із провідними закордонними фахівцями в галузі юриспруденції;

- участь у міжнародних наукових програмах та конкурсах на здобуття грантів щодо цільового фінансування наукових досліджень;

- взаємний обмін науковою і науково-технічною інформацією, використання міжнародних інформаційних фондів та систем;

- підготовка наукових та науково-педагогічних кадрів на основі відповідних міждержавних угод;

- участь у програмах двостороннього та багатостороннього обміну науковими, науково-педагогічними працівниками і здобувачами з метою їх стажування та підвищення кваліфікації;

- проведення міжнародних конгресів, симпозіумів, конференцій та виставкових заходів;

- провадження спільної видавничої діяльності та обмін науковою друкованою та іншою продукцією;

- налагодження прямих багатосторонніх зв'язків між науково-дослідними установами та вищими навчальними закладами в системі науки і освіти різних країн;

- розширення наукових зв'язків з асоціаціями та іншими об'єднаннями, науково-дослідними установами та вищими навчальними закладами.

* * *

Реалізація основних положень Концепції забезпечується шляхом прийняття нових та внесення змін до чинних нормативно-правових актів, що регламентують наукову діяльність Харківського економіко-правового університету.

Для практичної реалізації концептуальних положень та основних засад наукової діяльності Харківського економіко-правового університету необхідно розробити комплексну програму реалізації цієї Концепції. Очікується, що розроблені на основі такої програми заходи будуть внесені до відповідних програм і

планів усіх структурних підрозділів Харківського економіко-правового університету.

Реалізація визначених у Концепції положень сприятиме формуванню оновленої системи наукового забезпечення освітянської діяльності в Україні, спрямованої на організацію, координацію та поєднання зусиль науковців та практиків з метою вдосконалення чинного законодавства.

Абашнік В.О.

доктор філософії, завідувач кафедри
гуманітарних та фундаментальних
юридичних дисциплін ХЕПУ

Німецький ідеалізм у дискусії

З 6 до 9 жовтня 2009 р. у місті Брюсселі у знаменитому історичному палаці Бельгійської Королівської Академії наук, літератури та витончених мистецтв (Académie Royale des Sciences, des Lettres et des Beaux-Arts de Bruxelles) відбувся 7-й Конгрес Міжнародного Товариства імені Йогана Готліба Фіхте (Internationale Johann-Gottlieb-Fichte-Gesellschaft) за підтримки Міжнародного Товариства імені Фрідріха Вільгельма Йозефа Шеллінга (Internationale F.W.J. Schelling-Gesellschaft). Згаданий міжнародний науковий форум був присвячений широкій та актуальній темі «Ідеалізм у дискусії: Фіхте та Шеллінг» [1].

Підготовкою цього конгресу керувала Міжнародна Наукова Рада (Wissenschaftlicher Beirat), до якої ввійшли дослідники філософії Й.Г. Фіхте з різних країн та континентів, зокрема, Абашнік В.О. (Україна), Д. Брізейл (США), М.Х. Карвальо (Португалія), П. Дьюс (Великобританія), В. Мурський (Росія), Г. Цюллер (Німеччина), Д. Раметта (Італія), Й. Іріє (Японія), Х. Рівера де Росалес (Іспанія), Ж.Ф. Куртіне (Франція), Ю. Штольценберг (Німеччина). Крім двох зазначених наукових товариств, організаційну та матеріальну підтримку цього міжнародного форуму взяли на себе різні дослідницькі та навчальні заклади, а саме: Тулузький університет (Франція), Дослідницький Центр та Архів Едмунда Гуссерля (Париж), Французький Центр філософії права, Католицький університет Льовен (Бельгія), Японське Товариство імені Й.Г. Фіхте, Італійське Товариство імені Й.Г. Фіхте та інші. Загальну координацію цього міжнародного форуму виконувала група французьких науковців на чолі з Президентом Міжнародного Товариства імені Й.Г. Фіхте, професором Тулузького університету та доктором філософії Жаном-Крістофом Годдаром (Jean-Christophe Goddard).

У перший день роботи цього конгресу *6-го жовтня 2009р.* відбулося святкове відкриття за участі керівництва «Бельгійської Королівської Академії наук, літератури та витончених мистецтв»

та міжнародних товариств ім. Й.Г. Фіхте та ім. Ф.В.Й. Шеллінга, які привітали учасників конгресу із майже 20 країн світу. Зважаючи на це слід згадати, що «Бельгійська Королівська Академія наук, літератури та витончених мистецтв» була відкрита спочатку як «Літературне Товариство» у 1769 р., а з 1772 р. має сучасну назву та була затверджена Імператрицею Марією-Терезою в статусі Академії [2]. Зараз вона разом з двома іншими академіями – «Бельгійською Королівською Академією медицини» та «Бельгійською Королівською Академією французької мови та літератури» - розміщується у Історичному Палаці, збудованому у 1823-1829 рр. у стилі неокласицизму як резиденція наслідного Принца Віллема Оранського (1792-1849) та його дружини Анни Павлівни Романової (1795-1865), з 1840 р. – Нідерландського Короля Віллема II та Королеви Анни Павлівни. На сьогодні «Бельгійська Королівська Академія наук, літератури та витончених мистецтв» має 200 дійсних членів та приблизно 200 закордонних членів і має чотири класи (секції): 1) наук, 2) гуманітарних, моральних та політичних наук, 3) технологій та суспільства, 4) мистецтв. Президентом цієї Академії є відомий учений та професор Пьер Бартоломее.

Після закінчення святкового відкриття Фіхте-Конгресу учасникам та гостям у історичному «Тронному Залі» було запропоновано заслухати дві перші пленарні доповіді.

Спочатку відомий американський філософ та професор Університету Кентуккі Деніел Бризейл висвітив тему «Чоловіки за роботою. Фіхте та Шеллінг про філософську конструкцію» [3]. Свою доповідь американський доповідач присвятив одному з корифеїв дослідження філософії Й.Г. Фіхте у 20-му столітті та засновнику багатотомного видання творів, листів та усієї письмової спадщини цього мислителя, професора Мюнхенського університету Райнгарда Лаута (1919-2007рр.). У цій доповіді зацентровано увагу на ролі логіки в рамках двох філософських проектів – суб'єктивного ідеалізму Фіхте та об'єктивного ідеалізму Шеллінга, а також «інтелектуальної інтуїції», яка поєднує обидва проекти.

Наступна пленарна доповідь авторитетного німецького філософа та професора Йорга Янтцена (Мюнхен) була присвячена темі «Мудрість та знання», де було розглянуто філософські системи двох визначних представників німецької класичної філософії.

Після перерви учасникам Міжнародного Фіхте-Конгресу бу-

ло запропоновано ще дві пленарні доповіді. Відома італійська філософ, професорка Карла де Паскале зі знаменитого Болонського університету (Італія) виголосила промову щодо перекликання та розбіжностей філософських систем Й.Г. Фіхте та Ф.В.Й. Шеллінга з відповідними поглядами родоначальника німецької класичної філософії Імануїла Канта. Далі член Комісії з дослідження творчої спадщини Й.Г. Фіхте при Баварській Академії наук (Мюнхен), доктор філософії Еріх Фукс доповів на тему «Історія та впливи видання творів Й.Г. Фіхте». При цьому доповідач представив учасникам конгресу письмовий огляд усіх останніх наукових форумів, починаючи з невеликої конференції 1977р. у м. Цветтль (Австрія) до Брюссельського Фіхте-Конгресу, які були присвячені філософії Й.Г. Фіхте. На завершення першого дня роботи конгресу організатори влаштували для учасників офіційний прийом у історичному «Мармуровому Залі» Брюссельської Королівської Академії.

Перша половина другого дня Фіхте-Конгресу 7-го жовтня 2009р. була присвячена пленарним доповідям. Спочатку професорка Віденського університету (Австрія), доктор філософії Віолета Вайбель виголосила промову «Формальна свобода – жива свобода. Критика Шеллінгом філософії Спінози та Фіхте». При цьому доповідачка звернула увагу присутніх на протилежні філософські концепції свободи – формалізовану свободу в рамках пантеїзму Бенедикта Спінози та суб'єктивного ідеалізму Й.Г. Фіхте, з одного боку, та «життєву свободу» пізньої філософії Ф.В.Й. Шеллінга. Наступний доповідач професор Льовенського Католицького університету (Бельгія) та Директор Центру філософії права Марк Мешальк виступив із доповіддю на тему «Співпадіння фіхтеанства та дієвої теорії», у якій акцент зроблено на моральних та правових аспектах учення Й.Г. Фіхте, особливо на праці «Система правочення» (1812р.) [4].

Другий пленарний блок після перерви також був представлений двома доповідями відомих дослідників творчості Фіхте та Шеллінга. Спочатку виступив відомий німецький філософ, Директор кафедри ЮНЕСКО при Бременському університеті та професор Ганс-Йорг Зандкюлер [5] із доповіддю «Претензії моралі, позитивного права та державного права. Щодо нового перерахунку філософії Шеллінга», де було наголошено на актуальності правових поглядів Шеллінга для сучасності. Потім професор Мюнхен-

ського університету імені Людвіга Максиміліана Гюнтер Цьоллер [6] представив доповідь на тему «...істинна політейя є лише на небі». Політична філософія історії у пізній творчості Фіхте та Шеллінга». Ця доповідь була присвячена політико-філософським аспектам практичної філософії пізніх періодів творчості Фіхте та Шеллінга.

Після цього прослухано доповіді у трьох тематичних «Ательє» (секціях) у історичних залах Бельгійської Королівської Академії, які названі на честь відомих особистостей - Іллі Пригожина, Короля Альберта, Короля Бодуена 1-го та 2-го. Зокрема, у «Першому Ательє», яке було присвячено загальній темі «Суб'єктивність», відомий доповідач із Санкт-Петербурзького Педагогічного університету імені О.М. Герцена Антон Іваненко (Росія) говорив про «Інтелектуальну інтуїцію як головну проблему та суперечності між Фіхте та Шеллінгом», авторитетний німецький професор Вольфдїтріх Шмід-Коварцік (Університет Кассель) виступив на тему «Різні акценти у інтелектуальній інтуїції», інший німецький професор Ульріх Фріц Водарцік (Вища школа Вормс) представив тему «Подвійність суб'єкту: онтологічна та трансцендентальна рефлексія чистого розуму: буття-життя-дух». Далі у цьому «Ательє» французький професор Лоран Гійо (Університет Тулуза) презентував доповідь «Інтерпретація Шеллінгом положення «Я є» у роботі «Про Я»», потім американська професорка з російським корінням Марина Бикова (Університет Північної Кароліни) говорила про «Самість та суб'єктивність у ранніх проектах науковчення Фіхте», а авторитетний японський дослідник Хіроші Кімура (Університет Нагасакі) запропонував доповідь на тему «Фіхте та Шеллінг про тетичне судження». Слід наголосити, що доповіді цієї секції з теоретичної філософії викликали найбільший інтерес у учасників та гостей Брюссельського Фіхте-Конгресу.

«Друге Ательє» другого дня Фіхте-Конгресу було присвячене широкому колу тем з практичної філософії - «Естетика та філософія» та «Мистецтво, сила уявлення». Серед відповідних доповідей можна відзначити такі: «Естетика між духом та буквою» Улісса Ваккарі (Італія), який говорив по концепцію естетичного потягу Й.Г. Фіхте; «Мистецтво філософії та філософія мистецтва» Гільєма Лежьоне (Франція), який у своїй доповіді майстерно обіграв ці два ключові терміни; «Смисл мистецтва у Фіхте та Шеллінга» Вірніні

Лопе (Іспанія), яка запропонувала порівняльну характеристику естетичних концепцій двох мислителів; «Етика злого, зла естетика» Міхаеля Б. Вайсса (Німеччина), котрий зосередив увагу на особливості розуміння Фіхте та Шеллінгом зла у етиці та естетиці і ролі цих поглядів для сучасних естетичних та етичних концепцій; «Сила уявлення, освіта та свобода у Фіхте та Шеллінга» Ані Зелінгер (Німеччина), котра наголосила на залежності освіти від свободи; «Марево чи символ?» Джорджії Кеччінато (Італія), яка визначила завдання та роль мистецтва для філософії. Загалом згадані аспекти практичної філософії Фіхте та Шеллінга розглядалися доповідачами в контексті їх актуальності для сучасності.

У рамках «Третього Ательє» Фіхте-Конгресу були заслухані та обговорені доповіді, присвячені трьом тематичним комплексам: «Атеїзм, теїзм та Одкровення», «Історія та суспільство», «Політичні та суспільні концепції». Серед доповідей першого тематичного комплексу цього «Ательє» можна виділити такі: «Критика Фрідріхом Якобі моральних учень Фіхте та Шеллінга» Хімени Соле (Іспанія), «Філософія Одкровення Шеллінга та його критика Фіхте» Людовіко де Воса (Бельгія), «Абсолютне та трансцендентальне» Мануеля Хіменеса Редондо (Іспанія), «Критична та онтологічна реконструкція Божественної волі» Томаса Вирвича (Німеччина). Цей блок доповідей було присвячено питанням «Дискусії про атеїзм 1799 р.», у результаті якого було звільнено з посади Йенського професора Й.Г. Фіхте, та викликаних ним філософсько-релігійних дискусій у межах німецького ідеалізму на початку 19-го століття. Серед доповідей наступних двох тематичних комплексів слід назвати такі: «Розуміння Фіхте та Шеллінгом історії та культури» Християни Сеніаглії (Італія), «Питання секуляризації у Фіхте та Шеллінга» Януша Островського (Польща), «Академічна та студентська біографія у розумінні Фіхте та Шеллінга» Жана-Франсуа Губе (Франція), «Природне право Шеллінга та Фіхте» Фаустіно Онкіни Ковеса (Іспанія), «Кант та Фіхте про концепцію вічного миру» Ясуші Като (Японія). У цих доповідях головний акцент було зроблено на філософсько-правовій та політико-правовій тематиці німецького ідеалізму та її актуальності для сучасності.

Після доповідей в Ательє та на завершення другого дня роботи Брюссельського Фіхте-Конгресу у «Тронному залі» Бель-

гійської Королівської Академії наук, літератури та витончених мистецтв відомий німецький філософ, професор Юрген Штольценберг (Університет імені Мартіна Лютера Галле-Віттенберг) виголосив вечірню доповідь на тему «Фіхте та Шеллінг. Історії про історії самосвідомості» [7]. У центрі уваги цієї доповіді був історичний розвиток поняття «самосвідомості» у Новий Час від Рене Декарта до Християна Вольфа, Імануїла Канта та представників німецького ідеалізму – Фіхте та Шеллінга, а також актуальність цих філософських роздумів для сучасного розуміння самосвідомості.

Третій день Брюссельського Фіхте-Конгресу, 8 жовтня 2009 р., був повністю присвячений засіданням та відповідним доповідям у рамках п'ятиблокових тематичних «Ательє». Перший блок було присвячено загальним темам: «Система» та «Суб'єктивність і міжсуб'єктивність». Учасники заслухали та взяли участь у дискусіях щодо таких доповідей: «Поняття «Я» у Фіхте та Шеллінга» Мінобе Хітосі (Японія), «Німецький ідеалізм та проблема логічної та топічної істини» Хенка Ванделе (Бельгія), «Самовизначення «Я» у «Основоположенні науковчення» (1794) Фіхте» Густаво Маседо Родрігеса (Іспанія), «Синтез духовного світу як завершення «Йенського науковчення» Фіхте» Акітоші Накагави (Японія), «Трансцендентальна дедукція та конструкція у Фіхте та Шеллінга» Ілмарі Яухіанінена (Фінляндія), «Категоріальна різниця початку системи у Фіхте та Шеллінга» Брюса Метьюса (США), «Проблема та структура пізнього науковчення» Сімоне Фурлані (Італія), «Ідеальний принцип та першопричина буття» Ганса-Йоахіма Фрідріха (Німеччина), «Науковчення 1801-1802 рр. Фіхте та позиція Шеллінга» Квентіна Ландена (Франція), «Основи науковчення 1794 р. Фіхте та «Твір про свободу» 1809 р. Шеллінга» Маттіаса Шербаума (Німеччина). Загалом, доповідачі цього блоку сконцентрували увагу на специфічних деталях становлення філософських систем Фіхте та Шеллінга в ранні періоди їх творчості.

Другий блок Ательє цього дня було присвячено доповідям на тему «Науковчення», тобто філософська система Й.Г. Фіхте, а також питанням розуму та теорії пізнання. Серед цих доповідей були: «Симультанність (одночасність) трьох принципів науковчення» Майкла Колкмена (США), «Концепція Абсолюту в 1801 р. Фіхте, Шеллінг, Райнгольд» Максима Федіна (Франція), «Присуд

ність Шеллінга у науковченні 1804р.» Енріко Джорджіо (Італія), «Аналітичні та синтетичні судження у Фіхте та Шеллінга» Терези Педро (Франція), «Категорійне та понятійне пізнання у науковченні Фіхте» Юргена Штала (Німеччина), «Відповідь Фіхте та Шеллінга на критику Якобі» Еріберто Ачербі (Італія), «Злиденність трансцендентальної філософії на прикладі Шеллінга» Альберта Мюзза (Німеччина). Взагалі цей блок-ательє доповідей було присвячено особливостям пізнього періоду творчості Фіхте після 1801 р. та його філософським дискусіям з Шеллінгом та іншими сучасниками.

Третє Ательє цього дня було присвячене тематиці вчення про природу та дискусіям про ідеалізм і реалізм в рамках німецької класичної філософії. Серед відповідних доповідей були: «Філософія природи Шеллінга та популярна філософія Фіхте» Жана-Крістофа Леметра (Франція), «Функція форми та розвиток науковчення з 1801 по 1806 рр. під впливом Шеллінга» Нобукуні Сузукі (Японія), «Прочитання Фіхте «Системи трансцендентального ідеалізму» Шеллінга» Маріо Хорхе де Карвальо (Іспанія), «Несвідоме продукування як передумова замкненого процесу пізнання» Віталія Багданау (Румунія), «Природа у Фіхте і Шеллінга та розуміння матерії у 20 столітті» Нормана Сіроки (Швейцарія), «Ідеалізм та реалізм у Фіхте та Шеллінга» Паоло Водре (Італія). Слід відзначити, що у цьому Ательє були представлені країни, для яких певну історичну роль відіграла матеріалістична традиція.

Четверте Ательє розглядало змішаний комплекс питань – від загальної філософської проблематики до сприйняття (рецепції) різних аспектів філософії Фіхте та Шеллінга у Німеччині та інших країнах і регіонах світу. Зокрема, можна виділити такі доповіді, як: ««Промови до німецької нації» Фіхте в час глобалізації» Такади Макото (Японія), «Впливи філософії Фіхте та Шеллінга на теорію архітектури в 1800 рр.» Петри Ломан (Німеччина), «Шеллінг про автономію природи» Дейла Сноу (США), «Натурфілософське подолання Шеллінгом трансцендентальної філософії» Себастіана Швенцфойера (Німеччина), «Про діалектику та трансцендентальну філософію» Токіо Хонди (Японія), «Ідеалістична раціональність у пізнього Фіхте та Шеллінга» Райнера Адольфі (Німеччина). Особливо перша доповідь щодо питань розуміння нації та національної культури, виховання у Фіхте і її сприйняття протягом останніх 200

років спричинили широкі дискусії у учасників конгресу.

Блок доповідей «П'ятого Ательє» було присвячено темам «Філософії релігії», «Свободи», «Віри, розсудку та розуму». Серед відповідних доповідей були такі: «Аналогії. Від філософії мови до філософії релігії Фіхте та Шеллінга (1809-1811рр.)» Федеріко Фаррагуто (Іспанія), «Ідея безсмертя душі у Фіхте та Шеллінга» Роберта Маршалєка (Польща), «Філософська віра: вчення Канта про постулати, надпочуттєвий світ Фіхте та трансцендентальна філософія історії Шеллінга» Георга Санса (Німеччина), «Свобода у творі Шеллінга «Філософські дослідження про сутність людської свободи»» Роберти Пікарді (Італія), «Поняття свободи у Фіхте та Шеллінга» Вадима Мурського (Росія), «Потенційності у Фіхте та Шеллінга» Томаса Кіссера (Німеччина), «Фіхте та Шеллінг про догматизм та свободу вибору» Едгара Марагата (Канада), «Вчення Фіхте та Шеллінга про святість» Рене де Веерда (Бельгія), «Використання свободи та проблема зла у філософії Фіхте та Шеллінга» Ани Карраско Конде (Іспанія), «Фіхте та Шеллінг про радикальне зло» Матео ді Альфонсо (Італія). Цей тематичний блок загалом торкався актуальності класичних понять віри, розуму та свободи для сьогодення.

На завершення третього дня роботи Фіхте-Конгресу ввечері 8-го жовтня 2009 р. у «Тронному залі» Бельгійської Королівської Академії наук, літератури та витончених мистецтв відбулося Засідання Міжнародного Товариства імені Йогана Готліба Фіхте. Під час загальних зборів спочатку було розглянуто чотири перших, здебільшого формальних, питань: затверджено Протокол загальних зборів членів Товариства на останньому 6-му Фіхте-Конгресі у місті Галле (ФРН), заслухані доповіді про виконання запланованої роботи Президента Міжнародного Товариства імені Й.Г. Фіхте професора Ж.-К. Годдара, інших членів президії та доповідь ревізійної комісії. Після цього розпочалася процедура виборів нового Президента та членів Президії Міжнародного Товариства ім. Й.Г. Фіхте на 2009-2012 рр., яка викликала бурхливі дискусії та якої автор цієї статті та член багатьох міжнародних наукових товариств, в т.ч. Міжнародного Товариства ім. Й.Г. Фіхте з 1996 р., до сих пір не бачив. Першим дискусійним моментом стала запропонована зміна до Статуту Товариства щодо розширення складу Президії з чотирьох членів (президента, заступника президента та

двох інших членів, один з яких повинен бути не з Німеччини) до п'яти членів (з включенням другого заступника президента), причому з вимогою, щоб не менше двох членів Президії були з німецькомовних країн, в тому числі один – з Німеччини, а інші – з різних країн. На думку керівництва Товариства, таким чином можна було розширити його міжнародне представництво та діяльність. Дискусії щодо кількості Президії Товариства перейшли в другу стадію, коли було запропоновано поєднати вирішення питання кількості членів Президії з виборами Президента Товариства, який мав би право запропонувати «свою команду». Коли була досягнута згода щодо цього модусу голосування, основна боротьба точилася між двома кандидатами на посаду Президента Товариства – від французької сторони, з одного боку, та від німецької сторони, з іншого боку. Представники романо-мовних країн (Італія, Франція, Іспанія, Португалія), які склали більшість серед присутніх членів Товариства, підтримали кандидатуру попереднього Президента, натомість, один з попередніх Президентів Міжнародного Товариства ім. Й.Г. Фіхте, емеритований професор Гельмут Гірндт [8] та німецька делегація висунула свого кандидата – відомого фахівця з німецької класичної філософії та професора Томаса Сьорена Гоффманна (Університет Бохум). Після запеклих дебатов, які тривали протягом чотирьох годин, більшістю голосів було обрано нового-старого Президента Міжнародного Товариства ім. Й.Г. Фіхте професора Тулузького університету та доктора філософії Жана-Крістофа Годдара. До президії Товариства увійшли також представники Німеччини, Італії, Іспанії та Португалії.

Останній, четвертий день Фіхте-Конгресу, *9-го жовтня 2009 р.*, пройшов в рамках чотирьох Ательє, які через відсутність декількох доповідачів були менш представницькими та були присвячені наступним тематичним комплексам: «Тотожність та відмінність», «Пізня філософія у порівнянні», «Право», «Сучасна філософія». Серед доповідей першого Ательє можна назвати такі: «Критика Шеллінгом Фіхте у роботі «Бруно»» Шарля Тере (Франція), «Тотожність та іншість у Фіхте та Шеллінга» Катеуакі Окади (Японія), «Проблематика суїциду в ракурсі вчень Фіхте та Шеллінга» Скотта Скрайбнера (США), «Істинний суб'єкт мислення. Дискусії Фіхте та Шеллінга у 1806 р.» Діого Феррера (Португалія), «Геометрична достовірність. Праці Фіхте та Шеллінга в 1800-

1801 рр.» Девіда В. Вуда (США). Друге Ательє мало лише дві доповіді «Можливість колективного знання у Фіхте» Юкіо Іріе (Японія), «Наука та науковчення в рамках філософії Шеллінга» Патріка Черугі (Італія). У третьому Ательє виступили такі доповідачі: Емільяно Акоста (Португалія) з темою «Альтернативне поняття плюралізму у вченнях про природне право Фіхте та Шеллінга», Такао Сугіта (Японія) з темою «Правовчення Фіхте та Шеллінга», Делія Попа (Франція) з доповіддю «Відмінності у поглядах Фіхте та Шеллінга на право», Марко Рампаццо Баццан (Франція) про «Правові погляди Фіхте та Шеллінга у 1793-1800 рр.». Нарешті четверте Ательє мало доповіді «Фіхте та Шеллінг у пізніх Туринських лекціях Луїджі Парейсона» Марко Івальдо (Італія), «Рецепція Фіхте та Шеллінга у феноменології Мішеля Анрі» Фредеріка Сейлера (Бельгія) та «Право унаслідування у Фіхте та Шеллінга» Жана-Крістофа Годдара (Франція).

На Брюссельському Фіхте-Конгресі також виступив завідувач кафедри гуманітарних та фундаментальних юридичних дисциплін ХЕПУ Володимир Абашнік (Україна) з доповіддю «Сприйняття Фіхте та Шеллінга у СРСР (1917-1991рр.)». Ця доповідь торкалася двох історичних періодів сприйняття різних аспектів творчості двох мислителів – від 1917 р. до 1945 р. та в наступний період після 1945р. до розпаду СРСР у 1991р. У центрі уваги такої рецепції були як класичні філософські твори Фіхте та Шеллінга, так і окремі роботи з політичної, загальнокультурної та економічної тематики. Зокрема доповідач представив рецепції радянських авторів твору «Замкнена торгова держава. Філософський проект як додаток до правовчення та спроба політики, яка буде представлена в майбутньому» (1800) Й.Г. Фіхте, де останній пропагував окремі аспекти планового господарства. Також у доповіді було розглянуто специфічні дискусії в СРСР під час Перебудови наприкінці 1980-х років, коли окремі російські філософи та письменники (А. Гулига, П. Проскурін) зробили спроби радикально протиставити російську філософію німецькій філософії та вказували на «перевагу» російської філософської класики (В.Солвйов) над німецькою (І.Кант). Наприкінці доповідач звернув увагу присутніх на останні дисертаційні дослідження в Росії та Україні щодо творчості Фіхте та Шеллінга, а також на переклади праць Й.Г. Фіхте українською мовою [9].

На завершення слід зазначити, що всі доповіді Брюссельського Фіхте-Конгресу вже публікуються у серії «Фіхте-Студій» у нідерландському видавництві «Родопі», а частина з них також доступна на офіційному сайті цього Фіхте-Конгресу [1].

Примітки та література:

1) Див. електронну версію програми 7-го Міжнародного Й.Г. Фіхте-Конгресу за адресою: <http://www.europhilosophie.eu/recherche/spip.php?article330>

2) Див. електронну сторінку Бельгійської Королівської Академії наук, літератури та витончених мистецтв за наступною адресою: <http://www.academieroyale.be/>

3) Див. мій переклад статті цього автора російською мовою: Бризейл, Дэниэл (Кентукки, США), Истинный примат практического разума у Фихте / С английского языка перевёл Владимир Абашник // Проблема рациональности наприкінці ХХ століття. Матеріали V Харківських міжнародних Сковородинівських читань (29-30 вересня 1998р.) - Харків: Університет внутрішніх справ, 1998. - С. 21-25.

4) Див. переклад однойменного параграфу з цієї праці: Фіхте, Йоганн Готліб, Абсолютне обґрунтування права в дійсності / З німецької мови переклав Володимир Абашник // Практична філософія та правовий порядок. Збірка наукових статей. – Харків: Центр Освітніх Ініціатив, 2000. - С. 331-334.

5) Див. переклад статті цього філософа: Зандкюлер, Ганс-Йорг (Бремен, ФРГ): Плюрализм, культуры знания, транскulturность и право / Перевел с немецкого Владимир Абашник // Філософія людського спілкування: Філософія, Психологія, Соціальна комунікація / Щорічний науково-практичний філософський журнал. – Харків: ХНТУСГ ім. Петра Василенка, 2009. - №1. - С. 107-117.

6) Див. переклад статті цього професора: Цёллер, Гюнтер (Мюнхен, ФРГ): Теория воли в `Наукоучении нова метода` Фихте / Перевел с немецкого Владимир Абашник // Проблема свободи у теоретичній та практичній філософії. Матеріали X Харківських міжнародних Сковородинівських читань (26-27.09.2003 року). В 2 ч. - Харків: "Екограф", 2003. - Ч. 1. - С. 97-103.

7) Див. переклад праці цього автора: Штольценберг, Юрген (Галле, ФРГ), Критика Хайдеггером Кантовой теории морального сознания. Personalistas moralis / Перевел с немецкого Владимир Абашник // Проблема свободи у теоретичній та практичній філософії. Матеріали X Харківських міжнародних Сковородинівських читань (26-27.09.2003 року). - В 2 ч. - Харків: "Екограф", 2003. – Ч. 1. - С. 107-119.

8) Див. переклад праці цього філософа: Гирндт, Гельмут (Дуйсбург, ФРГ), Принцип абсолютной идентичности разума, или первая

критическая исходная позиция Гегеля / Перевел с немецкого Владимир Абашник // Проблема раціональності наприкінці ХХ століття. Матеріали V Харківських міжнародних Сковородинівських читань (29-30 вересня 1998р.) - Харків: Університет внутрішніх справ, 1998. - С. 113-118.

9) Див. один з таких українських перекладів: Фіхте, Йоганн Готліб, Про гідність людини / З німецької переклав Володимир Абашник // Проблема раціональності наприкінці ХХ століття. Матеріали V Харківських міжнародних Сковородинівських читань (29-30 вересня 1998р.) - Харків: Університет внутрішніх справ, 1998. - С. 361-363.

ПРАВО

УДК 349.6(477)

Стратонов В.М.

доктор юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України, завідувач кафедри галузевого права Херсонського державного університету

Алябов Ю.В.

старший викладач кафедри галузевого права Херсонського державного університету

Правові аспекти доступу до екологічної інформації України з дотриманням норм міжнародного права

Анотація

У роботі аналізуються можливості імплементації до законодавства України норм Європейських держав з розвинутою правовою системою, які регулюють правові відносини, пов'язані з охороною довкілля та захистом прав людини.

Ключові слова: Конвенція; охорона довкілля; навколишнє середовище; екологічна інформація.

Аннотация

В работе дана характеристика возможностям адаптации правовых норм Европейских стран с развитой правовой системой к законодательству Украины, регулирующие отношения, связанные с охраной окружающей среды и защитой прав человека.

Ключевые слова: Конвенция; охрана окружающей среды; экологическая информация; доступ к правосудию.

Annotation

The work gives a characterization of capabilities of adapting the law of the European countries with a developed legal system to Ukrainian law, which regulates the relations connected with environmental protection and human rights.

Key words: Convention; environmental protection; environmental information; access to justice.

Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості у процесі прийняття рішень та доступу до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, була прийнята 25 червня 1998 року в місті Оргус (Данія), і станом на 1 вересня 2008 року до неї приєдналось 42 держави, в тому числі Україна. Конвенція була ратифікована в Україні 6 липня 1999 року, а набрала чинності вже 30 жовтня 2001 року [8,с.182].

Конвенція закріплює процедури та стандарти реалізації цих прав, установлює загальні зобов'язання держав щодо гарантій їх реалізації.

У зв'язку з ратифікацією Оргуської конвенції Верховна Рада України 28 листопада 2002 року прийняла Закон України №254-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України», яким було внесено зміни і доповнення до законів України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про екологічну експертизу», «Про місцеве самоврядування в Україні», а також до Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Зазначеним законом була змінена редакція ст.25 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», яка отримала назву «Інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація)» і стала більш змістовною. У ній законодавець назвав форми і види екологічної інформації, визначив джерела такої інформації. Крім того, закон був доповнений ст.25-1 «Екологічне інформаційне забезпечення», в якій визначив суб'єктів і форми такого забезпечення.

Мета нашої роботи визначається рішеннями Оргуської конвенції, а саме:

- сприяння захисту права кожної людини жити в навколишньому середовищі, сприятливому для її здоров'я, добробуту, гарантуючи права на доступ до інформації;
- створення умов для участі громадськості в прийнятті рішень органами державної влади і місцевого самоврядування щодо питань охорони довкілля;
- закріплення права вільного доступу до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища.

Необхідно звернути увагу на той факт, що при розробці механізму юридичної відповідальності за невиконання вимог конвенції законодавець обмежився включенням до КпАП України

ст.91-4 «Відмова в наданні або несвоєчасне надання екологічної інформації» [9]. Ця стаття передбачає відповідальність для службових та посадових осіб у вигляді штрафу від 51 до 170 гривень за відмову від надання або несвоєчасне надання за запитами повної та достовірної екологічної інформації, передбаченої законодавством.

Недолік цієї норми в тому, що вона встановлює досить незначні розміри штрафів, тому не може бути дієвою. Крім того, законодавець обмежив коло відповідальних суб'єктів службовими і посадовими особами. Можна було б доповнити це коло хоча б фізичними особами-підприємцями. Згадуючи поняття «службова особа», «посадова особа» серед суб'єктів правопорушення законодавець не надає відповідних роз'яснень у Кодексі про адміністративні правопорушення: кого вважати посадовою особою, а кого – службовою особою. Тому Кодекс про адміністративні правопорушення потребує доповнень нормами з роз'ясненням понять «посадова особа» і «службова особа». Зазначена стаття 91-4 КпАП України захищає тільки один вид права, передбаченого Організацією за захистом прав людини – право на доступ до екологічної інформації. Цього замало, тому що конвенція передбачає також право на участь громадськості в прийнятті рішень (проектів, планів, програм, нормативно-правових актів), і право на доступ до правосуддя. Адміністративно-правовий захист цих прав законодавець чомусь вирішив обмежити.

Однак, можна зазначити, що норма ст.91-4 КпАП України споріднена з наявними у зазначеному кодексі нормами ст.82-3 «Приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації за запитами посадових осіб і зверненнями громадян та їх об'єднань щодо безпеки утворення відходів та поводження з ними» [5, с.54], ст.186-3 «Порушення порядку подання або використання даних державних статистичних спостережень» [5, с.77], ст.212-3 «Порушення права на інформацію» (в тому числі неправомірною відмовою у наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання інформації, що не відповідає дійсності) [5, с.84], ст.212-2 «Порушення законодавства про державну таємницю» (зокрема, засекречування інформації про стан довкілля)[5,с.81]. Виходячи з цього, можна відмітити, що норми всіх зазначених статей спрямовані на забезпечення громадськості по-

вною, достовірною, об'єктивною інформацією, в тому числі екологічною.

Таким чином, законодавцю залишається розробити та включити до Кодексу про адміністративні правопорушення України наступні норми:

- про відповідальність посадових осіб за порушення права громадськості на участь у прийнятті рішень органами державної влади і органами місцевого самоврядування (проектів господарської діяльності, планів, програм, проектів нормативно-правових актів);

- про відповідальність посадових осіб за порушення права громадян і громадських об'єднань на звернення до суду у випадку порушень національного екологічного законодавства приватними особами чи державними органами.

Крім того, важливо передбачити за ці правопорушення адекватну і досить значну адміністративну відповідальність для посадових осіб.

Протягом 2003-2005 років положення Оргузької конвенції та Закону №254-ІУ від 28.11.2002 року були конкретизовані і закріплені в спеціальних нормативно-правових актах:

1) з питань доступу до екологічної інформації:

- Положенні про порядок надання екологічної інформації, затвердженому Наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища України №169 від 18 грудня 2003 року;

- Постанові ВРУ №2169 від 4 листопада 2004 року «Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля»;

- Положенні про щоквартальне інформування населення через ЗМІ про об'єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища, затвердженому Наказом Мінприроди України №397 від 1 листопада 2005 року;

2) з питань участі громадськості у процесі прийняття рішень:

- Положенні про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля, затвердженому Наказом Мінприроди України № 168 від 18 грудня 2003 року.

Доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, регулюється процесуальними кодексами, які встановлюють процедури судового захисту всіх прав і свобод громадянина, а не лише

екологічних, зокрема, Кодексом адміністративного судочинства України, Цивільно-процесуальним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України. При дослідженні норм зазначених процесуальних кодексів ми знаходимо в кожному з них споріднену норму-принцип, а саме ст.3 ЦПК України «Право на звернення до суду за захистом» [3], ст.1 ГПК України «Право на звернення до господарського суду» [4] і ст.6 КАС України «Право на судовий захист» [7]. Усі ці норми споріднені між собою, йдеться про право фізичної або юридичної особи звертатися до суду за захистом своїх прав, свобод, законних інтересів.

Але все ж таки змістовне наповнення понять «право на звернення до суду за захистом» і «право на доступ до правосуддя» суттєво відрізняється. Ст. 9 Оргузької конвенції представляє саме доступ громадськості до правосуддя, який містить три основні елементи:

- право оскаржувати рішення про ненадання екологічної інформації;
- право оскаржувати порушення процедур участі громадськості у процесі прийняття рішень;
- право звертатися до суду щодо будь-яких порушень національного екологічного законодавства приватними особами чи державними органами [8, с.184].

Процедури оскарження повинні забезпечувати адекватні та ефективні способи правового захисту, включаючи при необхідності засоби правового захисту у формі судової заборони, і бути справедливими, неупередженими, своєчасними і не пов'язаними з непомірно великими витратами.

Тобто, як ми бачимо, потребує необхідного закріплення у відповідних процесуальних кодексах принцип доступності громадян і юридичних осіб, в тому числі громадських об'єднань, до правосуддя, а це, зокрема, і відповідне звільнення особи, що звертається за захистом екологічних прав, від сплати судового збору, державного мита, інших витрат, які пов'язані з розглядом справи у суді. Оскільки в сфері екології не може існувати приватного права чи інтересу, чинні екологічні норми захищають все суспільство в цілому, і це збігається з державними інтересами.

Окремо треба розглянути можливості кримінально-правової охорони положень Оргузької конвенції в Україні. Зокрема, до

кримінально-правових норм, які спрямовані на таку охорону, можна віднести положення ст.238 КК України «Приховування або перекручування відомостей про екологічний стан або захворюваність населення», що передбачає відповідальність для службової особи, на яку покладено обов'язок збирати та подавати відповідні відомості за приховування або умисне перекручування відомостей про екологічний стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів, продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою. Частина 2 цієї статті передбачає відповідальність за ті самі діяння, вчинені повторно або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки [6, с.634].

Суб'єкт злочину спеціальний, тобто це працівники підрозділів Міністерства з питань охорони навколишнього природного середовища України, службові особи органів, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України, обласних центрів гідрометеорології, уранових об'єктів, службові особи центральних та місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів місцевих рад, службові особи суб'єктів господарської діяльності, які зобов'язані надавати населенню, громадським організаціям, іншим органам влади або засобам масової інформації відповідну інформацію [6, с.636].

Правове регулювання відносин щодо доступу до екологічної інформації перебуває в Україні на етапі становлення. Чинне законодавство потребує багатьох змін, новацій, доповнень і починати треба з внесення відповідних доповнень до Конституції України. Зокрема, потребує доповнень частина 2 ст.50 Конституції України: «Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення» [1]. Цю норму доцільно дещо змінити і доповнити, а саме: «Кожному гарантується право доступу до екологічної інформації, на її поширення і на доступ до правосуддя з екологічних питань. Громадськість (будь-яка фізична або юридична особа) має право на участь у прийнятті рішень з питань довкілля: щодо проєктів господарської діяльності, щодо прийняття

планів, програм та політики держави, щодо прийняття нормативно-правових актів» [8, с.184].

Відповідні доповнення і зміни потребують норми Конституції України, а саме: ст.36 (щодо права громадських об'єднань, профспілок на участь у прийнятті рішень в екологічній сфері), ст.38 (щодо права громадян на участь в управлінні державними справами), ст.40 (щодо права на звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб) [1].

Потребує чіткого законодавчого роз'яснення зміст самих понять «посадова особа» і «службова особа», оскільки різні галузі права використовують різні підходи. КК України в редакції 2001 року взагалі замінив поняття «посадова особа» поняттям «службова особа», а розділ, який в попередній редакції кодексу мав назву «Посадові злочини», отримав нову назву «Злочини в сфері службової діяльності» [6, с.908].

Кодекс про адміністративні правопорушення України, який був розроблений ще за радянських часів, в розділі 1 “Загальні положення” згадує тільки про посадових осіб в ст.14 «Відповідальність посадових осіб», але не дає коментарів, роз'яснень до поняття «посадова особа» [5, с.45]. Хоча в санкції ст.91-4 КпАП України згадуються як службові, так і посадові особи, без пояснень, яким чином їх розрізнити [5, с.56].

Потребують доповнень ст.55 Конституції України (щодо права на доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля), а також ст.129, в якій серед засад судочинства чомусь не згадується забезпечення права вільного доступу будь-якої фізичної або юридичної особи до правосуддя з питань, що стосуються довкілля.

Першочерговим завданням на сьогодні залишається впорядкування чинних норм права України щодо захисту екологічних прав громадян, які закріплено в Оргузькій конвенції. Удосконалення екологічного законодавства дасть змогу підняти на вищий рівень забезпечення прав громадян України в сфері екологічного інформування, дозволить збалансувати правову систему України з токи зору екологізації всіх сфер життя.

Література

1. Конституція України. – Офіційне видання Верховної ради України. Відп. за випуск С.О.Йовна. – К.: ІВА. – 1996. – 51 с.
2. Закон України від 25.06.1991 року «Про охорону навколишнього природного середовища» // Бюлетень Право і практика. №34, 2001.
3. Цивільно-процесуальний кодекс України. – К.: Школа, 2002 – 144 с.
4. Теліпко В.Е. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України. Станом на 1 грудня 2010 р./ За ред.. Притики Ю.Д. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 608 с.
5. Бюлетень законодавства і юридичної практики України №1. – 2009. – Відповідальність за адміністративні правопорушення. – 416 с.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – Київ. Каннон. А.С.К.”. – 2001. – 1104 с.
7. Кодекс адміністративного судочинства України. – Х.: КСИ-ЛОН, 2005. – 136 с.
8. Разбаш О. Орхусская Конвенция: место общественности в России и место Росси в Европе. // <http://www.hrights.ru>
9. Закон України від 28.11.2002 року «Про внесення змін в деякі законодавчі акти України». // Голос України №4 від 10 січня 2003 року.

УДК 343.46 (347.77; 347.78)

Харченко В.Б.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського, адміністративного права та процесу Сумського державного університету

Суспільно небезпечні наслідки злочинного порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності: проблеми визначення ознак потерпілого

Анотація: У статті розглядається питання суспільно небезпечних наслідків як ознаки злочинів у сфері інтелектуальної власності; обґрунтовується необхідність їх встановлення, спираючись на характеристику володаря прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації; аналізуються проблеми визначення ознак володаря прав на такі об'єкти.

Ключові слова: злочини у сфері інтелектуальної власності; суспільно небезпечні наслідки; матеріальна шкода; потерпілий.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы общественно опасных последствий как признака преступлений в сфере интеллектуальной собственности; обосновывается необходимость их определения исходя из характеристики обладателя прав на результаты творческой деятельности и средства индивидуализации; анализируются проблемы установления признаков обладателя прав на такие объекты.

Ключевые слова: преступления в сфере интеллектуальной собственности; общественно опасные последствия; материальный ущерб, потерпевший.

Summary: In the article the questions about socially dangerous consequences as attributes of crimes in the field of intellectual property are viewed; the necessity of their determination is grounded coming from description of possessor of rights on the results of creative activity and mean of individualization; the problems of establishment of signs of harm caused by the rights are analysed on such objects.

Key words: crimes in the field of intellectual property; socially dangerous consequences; financial harm; victim.

Заподіяння матеріальної шкоди у значному, великому або особливо великому розмірі є вирішальною ознакою об'єктивної сторони більшості злочинів, що посягають на результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації. Саме настання суспільно небезпечних наслідків перетворюють посягання у сфері інтелектуальної власності на злочин, їх розмір та тяжкість водночас стають і критерієм оцінки вчиненого, що дозволяє проводити розмежування з правопорушеннями та виступає найважливішим критерієм криміналізації згаданих діянь. Спричинена шкода особистим немайновим та (або) майновим правам інтелектуальної власності та її розмір індивідуалізують злочин, визначають його значення, впливаючи на кваліфікацію вчиненого, розмір і вид покарання чи наявність підстав для звільнення від кримінальної відповідальності та покарання.

На загальну думку, будь-який наслідок є ніщо інше, як «настання шкідливих змін в об'єкті злочинного посягання» [1, с. 10, 18]. Зазначене положення в науці кримінального права загальновідоме і не підлягає серйозній критиці. Дійсно, наслідки злочинів у сфері інтелектуальної власності як результат злочинної поведінки (дії чи бездіяльності) особи, визначаються нами насамперед як руйнування соціального в об'єкті злочину – відносинах права на об'єкти інтелектуальної власності, що охороняються законом про кримінальну відповідальність.

Одночасно не можна погодитися з отождошенням наслідків та об'єкта злочину [2, с. 11] на тій підставі, що шкода злочином впливає не лише на суспільні відносини, а і на певний предмет або особу [3, с. 63]. Під наслідками у кримінальному праві розуміються зміни в предметах, суспільних відносинах та зміни, що відбуваються у психіці іншої особи чи багатьох людей, тобто зміни будь-якого об'єкта, що перебуває поза свідомістю суб'єкта [4, с. 59].

Суспільно небезпечні наслідки злочинів у сфері інтелектуальної власності є результатом впливу на об'єкт посягання, але, на відміну від нього, стають анти цінністю, матеріальною шкодою певного виду та розміру. При визначенні суспільно небезпечних наслідків злочинів у сфері інтелектуальної власності законодавець спирається на те, що вони можуть виявлятися як фактична шкода у чітко визначеній сфері («матеріальна шкода» – статті 176, 177 та 229 КК) чи будь-якій сферах («істотну шкоду» – статті 231 та 232

КК), що перебувають в зоні впливу об'єкта злочинного посягання на результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації, або їм визначаються. Тому суспільно небезпечні наслідки одночасно вказують на об'єкт, але не належать йому, а утворюють самостійну соціально-нормативну категорію – шкоду.

Соціальний аспект суспільно небезпечних наслідків цієї групи злочинів зумовлений об'єктом як соціально значущою цінністю, а, відповідно, наслідки – це шкідливі зміни, небажані для творців та власників прав інтелектуальної власності, що виражаються у спричиненні зазначеним особам матеріальної або істотної шкоди. Тому ми вважаємо за можливе підтримати позицію П. А. Фефелова, що сутність злочину, його небезпеку для суспільства треба шукати не лише в матеріальному збитку (об'єктивній шкоді), а й у соціальних витратах, що охороняються кримінальним правом [5, с. 26-27].

Спричинення шкоди власникам прав на об'єкти інтелектуальної власності та порушення їх особистих майнових та (або) немайнових прав на зазначені об'єкти слід визнати питаннями, що відносяться до сфери цивільного та господарського судочинства. Саме тому, на нашу думку, зазначення в законі про кримінальну відповідальність певного розміру або обсягу спричиненої шкоди слід розуміти як єдиний можливий механізм виокремлення із всієї сукупності посягань на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації саме таких, що за своїм рівнем та характером відповідають суспільній небезпечності такого соціального явища як злочин.

Нормативний момент суспільно небезпечних наслідків злочинів у сфері інтелектуальної власності визначає їх конкретний розмір («значний розмір», «великий розмір», «особливо великий розмір») та видові розходження («матеріальна» або «істотна» шкода). Завдяки нормативній визначеності наслідків більшості злочинів у сфері інтелектуальної власності в КК, всі інші шкідливі зміни, що відбуваються внаслідок конкретної протиправної поведінки особи, не впливають на кваліфікацію вчиненого і не визначають характер злочину. У разі вчинення злочину наведеної групи, кількісна міра шкоди означає масштаби, розмір порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності, порушення як особистих, так і майнових прав власника прав на об'єкт, або взагалі припинення (руйнацію) таких прав.

Якісний бік шкоди визначає тяжкість наслідків для власників

права на такі об'єкти.

Розкриваючи сутність (соціальну сутність) наслідків у злочинах, що посягають на результати творчої діяльності, слід враховувати передусім те, що в результаті вчинення такого злочину власник прав на об'єкти зберігає за собою особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності, а порушене право підлягає поновленню. Але із цього загального правила слід виокремити порушення права інтелектуальної власності на комерційну таємницю, майнові права щодо якої не можуть бути поновлені через втрату предметом злочину ознак правової охорони [6, с. 45].

На перший погляд визначення суспільно небезпечних наслідків, передбачених статтями 176, 177 та 229 КК України, не викликає будь-яких складнощів. Чинний закон про кримінальну відповідальність пов'язує їх наявність із спричиненням (заподіянням) матеріальної шкоди у значному розмірі (ч. 1), у великому розмірі (ч. 2) та в особливо великому розмірі (ч. 3). Одночасно, примітка до ст. 176 указує, що у статтях 176 та 177 КК матеріальна шкода вважається завданою в значному розмірі, якщо її розмір у двадцять і більше разів перевищує НМДГ, у великому розмірі – якщо її розмір у двісті і більше разів перевищує НМДГ, а завданою в особливо великому розмірі – якщо її розмір у тисячу і більше разів перевищує НМДГ. Повністю аналогічний (ідентичний) зміст має і примітка до ст. 229 КК. Зазначене дає нам підстави системно розглядати зазначену ознаку об'єктивної сторони наведених злочинів у їх сукупності.

Більшість авторів вважає за доцільним лише вказати на передбаченість таких суспільно небезпечних наслідків як обов'язкова ознака складу злочину [7, с. 85, 135]. І. О. Зінченко зазначає, що злочини, передбачені статтями 176 та 177 вважаються закінченими з моменту настання матеріальної шкоди у певному розмірі та встановлення необхідного причинного зв'язку між діянням і наслідками [8, с. 185, 192]. Але, на нашу думку, складність зазначеного питання у кримінальному праві України полягає у тому, що не розглядається взагалі або розглядається не у повному обсязі питання, кому саме злочином спричиняється матеріальна шкода, а, відповідно, – вирішення питання про наявність або відсутність складу зазначених злочинів та кваліфікації злочинної поведінки особи за ч. 1, ч. 2 або ч. 3 статей 176, 177 та 229 ККУ.

Щодо змісту права власності на об'єкти інтелектуальної власності, то воно є достатньо складним як за кількістю власників зазначених прав, так і за своїм змістом. По-перше, одна й та ж сама особа, відповідно до закону або договору, може бути власником прав інтелектуальної власності на один об'єкт (наприклад, виконання) і одночасно не мати відповідних прав на інший об'єкт права інтелектуальної власності (наприклад, твір), що є складовою частиною першого об'єкту. По-друге, одна й та ж сама особа (наприклад, автор твору) може володіти особистими немайновими правами на зазначений об'єкт, але виключні майнові права щодо цього об'єкту можуть належати іншій особі (наприклад, у разі їх передачі повністю або частково іншій особі чи щодо об'єкту права інтелектуальної власності, який був створений у зв'язку з виконанням трудового договору). І це, безумовно, необхідно враховувати при визначенні підстав кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на результати інтелектуальної, творчої діяльності та засоби індивідуалізації – вони не можуть бути побудовані за аналогом складів злочинів проти власності (Розділ VI Особливої частини КК), в яких сам факт вчинення протиправного діяння не власником майна, як правило, є достатнім для настання суспільно небезпечних наслідків.

Зазначаючи особу, якій спричиняється шкода (суспільно небезпечні наслідки) щодо злочинів у сфері інтелектуальної власності (на відміну від права власності на речі), неможливо лише вказати, що ця особа є власником прав. Необхідно встановити та визначити власником прав саме на який об'єкт є особа, а також щодо порушення яких саме прав було вчинено посягання – особистих немайнових чи (та) виключних майнових прав інтелектуальної власності та хто саме є власником зазначених прав. Якщо щодо встановлення обставин першої групи органи досудового слідства та суду ще проводять певні дії, зумовлені окремими підставами кримінальної відповідальності, то щодо другої групи дослідження не проводяться взагалі.

Питанню щодо встановлення власників прав інтелектуальної власності, а також повноважень інших осіб щодо порушених прав суди жодної уваги не приділяють. Так, вироком Приморського районного суду міста Одеси від 11 жовтня 2010 року у кримінальній справі № 1-2064/2010 р. було засуджено особу за

порушення авторських прав на програмне забезпечення корпорації «Microsoft», але у вироку суду зазначається, що матеріальна шкода була спричинена юридичній фірмі ТОВ «ЛЕКСФОР», що визнана цивільним позивачем у справі [9]. Але, у цьому самому вироку вказується, що «...фірма ТОВ «ЛЕКСФОР» є офіційним представником корпорації «Microsoft» (США) на території України з питань захисту авторських прав на комп'ютерні програми, виготовлені корпорацією «Microsoft» (Microsoft Windows XP SP2, Microsoft Windows 7 Ultimate)». Спричинення матеріальної шкоди саме зазначеній фірмі було б можливо за умов передачі їй корпорацією «Microsoft» майнових прав на використання або права дозволяти використання наведених комп'ютерних програм, чого, виходячи із змісту вироку суду, не було. Власником виключних прав на програмне забезпечення є та залишається корпорація «Microsoft», і зазначеними діями саме їй таке порушення завдало матеріальної шкоди у значному розмірі.

В іншому випадку, вироком Авдіївського міського суду Донецької області у кримінальній справі від 20 серпня 2010 року № 1-196/2010 р. була засуджена особа за порушення авторських прав на програмне забезпечення корпорації «Adobe Systems Inc.», корпорації «Microsoft» та ЗАТ «1С Акционерное общество» [10]. У вироку зазначається, що особа своїми злочинними діями спричинила шкоду власникам авторських прав на комп'ютерні програми корпорації «Adobe Systems Inc.» – у розмірі 7183 грн., корпорації «Microsoft» – на загальну суму 3964 грн., ЗАТ «1С Акционерное общество» – у розмірі 5100 грн., усього спричинено матеріальну шкоду в значному розмірі на загальну суму 16247 грн., що судом розглядається як підстава засудження особи за ч. 1 ст. 176 КК України. Але у подальшому вказується лише на цивільний позов, заявлений представниками корпорації «Microsoft» та його задоволення. Щодо спричинення порушенням авторських прав на програмне забезпечення шкоди корпорації «Adobe Systems Inc.» та ЗАТ «1С Акционерное общество», а також відшкодування такої шкоди, питання у вироку суду взагалі не ставиться та не розглядається. Але розмір завданої шкоди тільки корпорації «Microsoft» не достатній для розгляду вчиненого як злочину, і зазначена особа підлягає адміністративній відповідальності, а не кримінальному покаранню.

На нашу думку, немає необхідності підкреслювати, що не правильне визначення особи, якій було спричинено матеріальну шкоду, так само як і не встановлення таких осіб, засвідчує відсутність суспільно небезпечних наслідків (завдання матеріальної шкоди у певному розмірі), які у статтях 176, 177 та 229 КК є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони і відсутність яких виключає підстави кримінальної відповідальності. На жаль, але зазначене ставлення органів досудового слідства та суду до встановлення кола осіб, яким належать права на об'єкти інтелектуальної власності, є системним порушенням чинного законодавства України.

Згадане питання вже було предметом розгляду Верховного Суду України, який ще 1 січня 2006 року зазначав, що «...не вживаються заходи для з'ясування даних про суб'єкта права інтелектуальної власності, якого не повідомляють про порушення його прав. У більшості справ не містяться запити до Департаменту щодо наявності в Україні організацій, які представляють інтереси вітчизняних та закордонних фірм. Це питання залишається поза увагою і під час адміністративного розслідування, і в ході судового провадження» [11]. Єдиний державний реєстр судових рішень не містить жодного вироку суду у кримінальних справах за 2010 рік (в цілому понад 120 вироків), в якому зазначене питання було вирішено відповідно до чинного законодавства. Тому наведення подальших прикладів таких порушень ми вважаємо за недоцільне.

Безумовно, процес установлення особи або кола осіб, яким порушенням прав на об'єкти інтелектуальної власності була спричинена матеріальна шкода у визначеному законом розмірі, має складний характер та потребує значних зусиль правоохоронних та судових органів. Але за наявності сумніву в оцінці доказів – в кримінально-процесуальному праві існує визнане теорією та закріплене в одній з постанов ще Пленуму Верховного Суду СРСР [12, с. 385-389] положення, що сумніви трактуються на користь обвинуваченого. Міжнародно-правові пакти про права людини також виходять з позиції, згідно з якою недоліки в законодавстві, сумнівні положення не можуть погіршувати положення людини. Конституція України в ч. 3 ст. 62 прямо вказує, що усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь. Видається, що наведене правило слід поширити й на матеріальне кримінальне право. Разом з тим, наяв-

ність сумнівних з позиції кваліфікації зазначених положень свідчить про недоліки кримінального закону й необхідність його вдосконалення. Так, В. О. Навроцький вважає за потрібне закріпити у КК України правило про кваліфікацію вчиненого в подібних ситуаціях [13, с. 429]. Відповідні положення були відомі ще римському праву. У найвідомішій його пам'ятці – Дигестах Юстиніана закріплені положення: *in poenalibus causis benignius interpretandum est; in dubiis — mitium* (в кримінальних справах закон тлумачиться поблажливо для підсудного; у сумнівних випадках – тим більше); *interpretatione legum poena mollindae sunt quam asperandae* (тлумачення закону про покарання має бути швидше м'яким, ніж суворим) [14, с. 127].

Також, виходячи із сукупності та множинності прав, необхідно розглянути питання щодо того, які саме немайнові або які саме майнові права інтелектуальної власності, що належать особі відповідно до закону чи договору, були порушені при вчиненні злочину. Зазначене зумовлює та обставина, що згідно ч. 3 ст. 423 ЦК особисті немайнові права інтелектуальної власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності. Власником майнових прав на об'єкти інтелектуальної власності такі права можуть бути передані відповідно до закону повністю або частково іншій особі (ст. 427 ЦК). На практиці достатньо поширеною стає ситуація, коли особисті немайнові права належать одному власникові, а майнові права – іншому, або частина майнових прав належить одній особі, а певна частина прав (наприклад, право на використання об'єкта права інтелектуальної власності) нею була передана іншій особі. Наведене, безумовно, має значення для встановлення у кожному окремому випадку вчинення злочину, передбаченого ст. 176, ст. 177 або ст. 229 КК, особі, якій було завдано матеріальної шкоди у значному, великому або особливо великому розмірі.

Також, вважаємо за необхідне ще раз звернути увагу на те, що згадані злочини передбачають посягання на авторське право, суміжне право, право на винахід, корисну модель, промисловий зразок або знак для товарів і послуг, фірмове найменування, кваліфіковане зазначення походження товару певного, окремого, чітко визначеного власника зазначених прав на окремий самостійний об'єкт права інтелектуальної власності. Саме тому за загальним

правилом у разі посягання винної особи на декілька речей, кожна з яких самостійно (окремо) належить на праві власності окремим особам, вчинене завжди розглядалося та розглядається як декілька діянь, кожне з яких утворює самостійне посягання, а за наявністю інших об'єктивних та суб'єктивних ознак – самостійний злочин. Спираючись на це, як один єдиний злочин, що посягає на право інтелектуальної власності щодо декількох об'єктів зазначеного права або щодо декількох власників прав інтелектуальної власності, кожному з яких належить особисте немайнове та (або) майнове право на самостійний (окремий) об'єкт зазначених прав, слід розглядати лише випадки, коли ці посягання об'єднані одним єдиним умислом винного.

Тільки за таких умов розмір завданої злочином шкоди декільком власникам прав інтелектуальної власності щодо декількох самостійних об'єктів зазначених прав може підсумовуватися та розглядатися судом як одна єдина матеріальна шкода, що була завдана вчиненням злочину та впливає на кваліфікацію діяння за відповідною частиною статей 176, 177 та 229 КК України. У всіх інших випадках кожне посягання щодо прав інтелектуальної власності конкретного власника прав та щодо конкретного об'єкта таких прав повинно розглядатися як самостійне, окреме посягання і з урахуванням розміру завданої матеріальної шкоди кваліфікуватися як злочин або інше правопорушення.

Дуже цікавим, але таким, що суперечить положенням законодавства України, є вирок Ратнівського районного суду Волинської області від 15 жовтня 2010 року у кримінальній справі № 1-85/2010 р. щодо визнання особи винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 176 та ч. 1 ст. 203-1 КК України [15]. Розглядаючи кримінальну справу за фактом порушення авторського права, суд визнав власником таких прав ТОВ «Інтер-Фільм», якому не належать ні особисті немайнові, ні виключні майнові права на аудіовізуальні твори, вилучені у винного, оскільки ТОВ «Інтер-Фільм» тільки представляє інтереси власників аудіовізуальних творів на території України. Суд також двічі врахував одну і ту ж саму ознаку – розмір матеріальної шкоди, завданої власникам прав інтелектуальної власності (із розрахунку: 277 примірників творів вартістю 65 грн. кожен на загальну суму 18 005 грн.) – перший раз, як суспільно небезпечні наслідки, передбачені ч. 1 ст. 176 КК, та

другий – значний розмір незаконного зберігання, реалізації та переміщення дисків для лазерних систем зчитування (ч. 1 ст. 203-1 КК).

Зазначене засвідчує грубе порушення вимог ст. 61 Конституції України, повне ігнорування суддею ознак складу злочину, передбаченого ст. 203-1 КК, та постановлення свідомо неправосудного вироку. При цьому суддею рішення про конфіскацію та знищення 294 контрафактних дисків формату «DVD»¹, вилучених у винної особи, було прийнято двічі, спочатку при засудженні особи за ч. 1 ст. 176 КК, а потім за ч. 1 ст. 203-1 КК: «... призначивши покарання:

– за ч. 1 ст. 176 КК України у вигляді один рік позбавлення волі з конфіскацією 294 «DVD» дисків та їх знищенням.

– за ч. 1 ст. 203-1 КК України у вигляді один рік позбавлення волі з конфіскацією 294 «DVD» дисків та їх знищенням...».

Також слід звернути увагу, що статті 176 та 177 КК натеper передбачені розділом V Особливої частини КК «Злочини проти виборчих, трудових та інших прав і свобод людини і громадянина», родовим об'єктом яких є саме права і свободи людини і громадянина. Одночасно ст. 54 Конституції України, що гарантує свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності та є передумовою кримінальної відповідальності за наведені посягання, також передбачена розділом II Конституції «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». На можливість вчинення цих злочинів тільки за умов порушення особистих немайнових та (або) майнових прав інтелектуальної власності саме і виключно громадян (фізичних осіб) також неодноразово наголошувалося фахівцями кримінального права України [16, с. 160-162; 17, с. 180].

Але судова практика свідчить про застосування наведених норм і у разі порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності, власниками яких є юридичні особи (товариства, установи, корпорації, фірми тощо). В Єдиному реєстрі судових рішень зараз всі без виключення вирокі місцевих та апеляційних судів за статтями 176

¹ Звідки взялися ще 17 контрафактних носіїв інформації (дисків формату «DVD») і чому вони не кваліфікувалися як дії винного, у вирокі суду будь-якої інформації не наводиться. Як доведено, на вказаних носіях знаходилися аудіовізуальні твори інтереси власників яких не представляло ТОВ «Інтер-Фільм», а встановлювати власників прав на зазначені твори не хотіли ані органи досудового слідства, ані суд.

та 177 КК України стосуються порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності, власниками яких виступають тільки юридичні особи. Таке застосування зазначених норм указує на використання судами України аналогії закону про кримінальну відповідальність, а саме кваліфікацію діянь за подібністю ознак об'єктивної сторони порушення права на об'єкти інтелектуальної власності, володільцями яких є громадяни (фізичні особи), та порушення таких самих прав, що належать підприємствам, установам, організаціям (юридичним особам), що безпосередньо є грубим недотриманням вимог ч. 4 ст. 3 КК України.

Література

1. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности [Текст] / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Госюриздат, 1958. – 219 с.
2. Михлин А. С. Последствия преступления [Текст] / А. С. Михлин. – М. : Юрид. лит., 1969. – 104 с.
3. Благов Е. В. Механизм причинения вреда объекту преступления [Текст] / Е.В. Благов // Совершенствование уголовного законодательства. Межвузовский сборник. – Красноярск : Краснояр. ун-т, 1989. – С. 63-69.
4. Дурманов Н. Д. Понятие преступления [Текст] / Н. Д. Дурманов ; отв. ред. : М. Д. Шаргородский. – М.; Ленинград : АН СССР, 1948. – 315 с.
5. Фефелов П. А. Общественная опасность преступного деяния и основание уголовной ответственности [Текст] : Основные методологические проблемы / П. А. Фефелов ; отв. ред. М. И. Ковалев. – М. : Юрид. лит., 1972. – 151 с.
6. Харченко В. Б. Комерційна таємниця: проблеми охорони за кримінальним законодавством України та напрямки її вдосконалення [Текст] / В. Б. Харченко // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2008. – № 6. – С. 42-52.
7. Нерсесян А. С. Кримінально-правова охорона прав інтелектуальної власності [Текст] : монографія. – Хмельницьк. : Хмельницький ун-т управління та права, 2010. – 192 с.
8. Зінченко І. О. Кримінально-правова охорона виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина [Текст] : монографія / І. О. Зінченко ; Акад. правових наук України ; Ін-т пробл. вивч. злочинності. – Х. : СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2007. – 320 с.
9. Вирок Приморського районного суду міста Одеси від 11 жовтня 2010 р. у справі № 1-2064/2010 р. [Електронний ресурс] // Єдиний

державний реєстр судових рішень : [веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/12168419> (12.01.2011).

10. Вирок Авдіївського міського суду Донецької області від 20 серпня 2010 р. у справі № 1-196/2010 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11300837> (12.01.2011).

11. Узагальнення застосування судами законодавства у справах про адміністративні правопорушення у сфері інтелектуальної власності (статті 51-2, 164-9 КпАП) [Електронний ресурс] : від 1 січня 2006 р. // Верховна Рада України : [офіц. веб-сайт]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=na018700-06> (12.01.2011).

12. Про судовий вирок [Текст] : постанова Пленуму Верховного Суду СРСР від 30 червня 1969 р. № 4 // Сборник постановлений Пленума и определенной коллегией Верховного Суда СССР по уголовным делам : 1959 – 1971 г.г. / сост. : Л. Г. Алексеева, Г. З. Анашкин ; отв. ред. : А. А. Ефанов, М. Е. Карышев, Ю. А. Лукашов, В. А. Серов, П. И. Скоморохов. – М. : Юрид. лит., 1973. – С. 385-389.

13. Навроцький В. О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації [Текст] / В. О. Навроцький ; Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. – К. : Атіка, 1999. – 464 с.

14. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації [Текст] : навч. посіб. / В. О. Навроцький. - 2-ге вид. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 512 с.

15. Вирок Ратнівського районного суду Волинської області від 15 жовтня 2010 р. у справі № 1-85/2010 р. [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : [веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11670333> (12.01.2011).

16. Лихова С. Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина [Текст] : (розділ V Особливої частини КК України) / С. Я. Лихова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 573 с.

17. Хавронюк М. І. Довідник з особливої частини Кримінального кодексу України [Текст] / М. І. Хавронюк. – К. : Істина, 2004. – 504 с.

УДК 349.2

Мельник К. Ю.

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, начальник кафедри трудового, земельного та екологічного права Харківського національного університету внутрішніх справ

Роботодавці як суб'єкти трудових правовідносин

Будь-яке правовідношення характеризується наявністю певної кількості суб'єктів. Переважно таких суб'єктів двоє, однак бувають і багатосуб'єктні правовідношення. Як справедливо зазначає Ю. К. Толстой, «не може бути безсуб'єктних правовідносин, тому що будь-яке правовідношення є суспільним відношенням, що існує між людьми або групами людей» [1, с. 67].

У теорії права під суб'єктами правовідносин розуміються окремі індивіди й організації, які відповідно до норм права є носіями суб'єктивних юридичних прав і обов'язків [2, с. 309]. Але у реальному житті не всі індивіди й організації можуть бути суб'єктами правовідносин, що пояснюється різними об'єктивними факторами: фізіологічними, психологічними, економічними. Малолітні діти, душевнохворі, організації, що припинили своє існування, фактично не можуть брати участь у правовідносинах: адже якщо немає суб'єкта права, то немає і суб'єкта обов'язку, немає і самого обов'язку — не можна бути зобов'язаним стосовно нікого.

Можливість тієї чи іншої особи бути суб'єктом певного правовідношення визначаються її правосуб'єктністю. Для того, щоб брати участь у трудовому правовідношенні роботодавець, як і працівник, повинен мати трудову правосуб'єктність. Трудова правосуб'єктність роботодавця визначається визнанням за ним можливості надавати людині роботу. З огляду на вказане окремі вчені називають цю правосуб'єктність «роботодавчою», маючи на увазі в цьому випадку під «роботою», яка надається працівнику, гарантовану зайнятість виконанням відомої трудової функції з оплатою праці за її кількістю та якістю [3, с 167].

Узагалі ж проблема трудової правосуб'єктності роботодавця є однією з найдискусійніших у теорії трудового права. Учені-трудовики радянської доби зосереджували свою увагу переважно на трудовій правосуб'єктності соціалістичних підприємств, установ, організацій. Так, М. Г. Александров відзначав, що «роботодавча» правоздатність юридичних осіб характеризується у визнаній державою можливості надавати громадянам гарантовану роботу, допускаючи їх додавати свою робочу силу до засобів виробництва, які входять у відособлений майновий комплекс цієї юридичної особи, за винагороду, що сплачується із зазначеного комплексу [4, с. 203]. М. П. Карпушин зазначав те, що ознаки, які спричиняють виникнення як цивільної, так і трудової правоздатності юридичних осіб, збігаються. До ознак цивільної правоздатності вчений відносив: а) організаційну єдність, що забезпечує діяльність колективного утворення як єдиного цілого; б) майнову відособленість; в) самостійну майнову відповідальність [5, с. 91—93]. На переконання Смирнова О.В., підприємства як суб'єкти трудового права повинні відповідати таким вимогам: 1) користуватися правом розробляти та затверджувати для себе структуру і штати відповідно до типових структур і штатів, що затверджуються вищим органом господарського управління; 2) користуватися правом підбору, розстановки кадрів і організації їх праці; 3) мати фонд заробітної платні і фонд матеріального заохочення, а також інше майно, яке необхідне для виконання завдань, пов'язаних з організацією і застосуванням праці робітників і службовців; 4) мати оперативну самостійність у витрачанні зазначених фондів і нести самостійну майнову відповідальність за заподіяння шкоди перед робітниками та службовцями, а також перед іншими суб'єктами суспільних відносин, що регулюються трудовим правом [6, с. 23]. На думку Л. Я. Гінцбурга, правосуб'єктність підприємства, включаючи галузеву правоздатність у галузі трудових відносин, визначається тільки завданнями і статутною метою, для досягнення якої підприємство створене [7, с. 262]. Б. К. Бегічев до ознак трудової правосуб'єктності соціалістичних організацій відносив: 1) прийняття на роботу, розміщення і звільнення кадрів; 2) організацію і управління процесами праці; 3) наявність фонду заробітної плати для розрахунку з робітниками та службовцями [8, с. 114]. Ю. П. Орловський зазначав, що підприємство, щоб бути суб'єктом трудового правові-

дношення, мати трудову правосуб'єктність, повинно характеризуватися наступними ознаками: 1) правом формування колективу, правом самостійного прийняття на роботу; 2) правом мати фонд заробітної плати і самостійно їм розпоряджатися; 3) дисциплінарними правомочностями [9, с. 273].

Сучасні дослідники трудової правосуб'єктності роботодавця також неодностайні у висновках щодо її ознак. Так, Пилипенко П. Д. до ознак правосуб'єктності роботодавців відносить: 1) можливість приймати і звільняти працівників; 2) майнову самостійність; 3) здатність забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін [10, с. 166—170]. На думку Хохлова Є. Б., змістом правосуб'єктності роботодавця слід уважати його здатність: 1) надавати роботу, 2) оплатити працю працівника, 3) нести юридичну відповідальність відповідно до норм трудового права (бути деліктоздатним) [11, с. 55].

Відсутня єдність серед вчених і щодо моменту виникнення трудової правосуб'єктності роботодавця. Так, Александров М. Г. виникнення «роботодавчої» правоздатності державних підприємств і установ пов'язував із затвердженням у встановленому порядку так званого ліміту із праці (штатного контингенту і фонду заробітної плати) для виробничого персоналу і штатного розкладу для управлінського й обслуговуючого персоналу [4, с. 204]. Карпушин М. П. указував на те, що момент виникнення трудової правоздатності юридичних осіб збігається з моментом виникнення цивільної правоздатності (з моменту затвердження статуту (положення), а у тих випадках, коли закон вимагає реєстрації юридичної особи, — з моменту такої реєстрації) [5, с. 93—94]. На думку Лушнікова А. М, умовою виникнення і припинення роботодавчої правосуб'єктності є наявність цивільної правосуб'єктності в повному обсязі і реєстрація як платника соціального податку [12, с. 229].

Спираючись на положення сучасного національного законодавства слід констатувати, що можливістю юридичної особи бути суб'єктом трудових правовідносин виникає з моменту державної реєстрації. Так, ст. 80 Цивільного кодексу України передбачає, що юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку. Юридична особа має цивільну право-

здатність і дієздатність, може бути позивачем та відповідачем у суді. Відповідно до ст. 24 проекту Трудового кодексу України юридична особа може бути роботодавцем незалежно від організаційно-правової форми, форми власності, галузевої належності, підпорядкування та інших ознак. У той же час нерідко юридичні особи публічного права мають право прийому на роботу вже з моменту видання акту створення (розпорядчого акта Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування). Наприклад, Указом Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 09.12.2010р. № 1085 було створено низку міністерств та інших державних органів, у тому числі і Міністерство інфраструктури України. А Указом Президента України № 1107 від того ж числа (09.12.2010 р.) призначено Колеснікова Бориса Вікторовича міністром цього міністерства.

Стосовно штатного розкладу і фонду заробітної плати, то це, без сумніву, важливі категорії, які визначають межі діяльності юридичної особи. Однак затвердження штатного розкладу і фонду заробітної плати, як правило, здійснюється після державної реєстрації (акта створення). Відсутність затвердженого штатного розкладу не є перешкодою для прийняття працівників на роботу. І якщо людину прийняли на роботу в організацію, яка не мала штатного розкладу або фонду заробітної плати, то в цьому випадку вона може розраховувати на задоволення претензій щодо оплати праці за рахунок статутного капіталу організації чи іншого її майна.

Доволі непереконливою є позиція А. М. Лушнікова, згідно з якою однією з умов виникнення роботодавчої правосуб'єктності вчений вважає реєстрацію як платника соціального податку. Так, відповідно до ст. 26 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», державний реєстратор у день державної реєстрації юридичної особи зобов'язаний передати відповідним органам статистики, державної податкової служби, Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування відомості з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи. Отже, дії із реєстрації юридичної особи як платника внесків у пенсійний і соціальні фонди здійснюються після державної реєстрації. Це жодним чином не відтерміно-

вує можливість юридичної особи здійснювати прийняття на роботу саме з моменту державної реєстрації. Таким чином, саме з моменту державної реєстрації юридична особа набуває не тільки цивільної, але і трудової правосуб'єктності.

Ураховуючи зазначене ознаки, що визначають трудову правосуб'єктність юридичних осіб, певним чином збігаються з ознаками як юридичних осіб-суб'єктів цивільного права. Так, і в першому, і в другому випадках вони повинні мати ім'я (найменування), організаційну єдність, відокремлене майно, здатність нести самостійну майнову відповідальність, виступати від свого імені у відносинах з іншими суб'єктами права, бути позивачем або відповідачем у суді. Однак, виходячи з різниці у змісті трудового і цивільного статусу юридичної особи, трудову правосуб'єктність юридичних осіб не слід повністю ототожнювати з їх цивільною правосуб'єктністю. Як справедливо вказує О. В. Смирнов, якщо ознаки трудової правосуб'єктності характеризують організації з точки зору суб'єктів права, що беруть участь у суспільних відносинах, які формуються всередині кооперації праці, всередині колективу організації, то ознаки юридичної особи характеризують організацію з позиції суб'єкта права, який виступає в цивільному обороті поза цією кооперацією праці [13, с. 68].

Закон України „Про внесення змін і доповнень до Кодексу законів про працю України” від 5 червня 1995 р. вніс зміни до ч. 1 ст. 21 КЗпП України, якими передбачив, що роботодавцями, окрім юридичних осіб, можуть бути також фізичні особи. Роботодавців-фізичних осіб можна поділити на дві групи: а) фізичних осіб - суб'єктів підприємницької діяльності без створення юридичної особи, які в межах трудових відносин використовують працю фізичних осіб для здійснення господарської діяльності; б) фізичних осіб, які для задоволення особистих потреб та ведення домашнього господарства використовують працю фізичних осіб на підставі трудового договору (садівників, прибиральниць, кухарів тощо). За загальним правилом трудова правосуб'єктність роботодавців-фізичних осіб настає із досягненням 18-річного віку.

У трудових правовідносинах права і обов'язки працівника та роботодавця виступають як кореспондуючі щодо один одного, тобто правам одного суб'єкта відповідають обов'язки іншого і навпаки. Так, загальну сукупність суб'єктивних трудових прав ро-

ботодавця можна розділити на такі групи: 1) право на добір працівників, укладання, зміну та розірвання трудових договорів; 2) право на одержання від працівника роботи певної кількості та якості; 3) право на організацію праці та управління нею; 4) право на відшкодування шкоди, заподіяної майну роботодавця працівником унаслідок порушення ним своїх трудових обов'язків.

Як відомо, ефективність діяльності будь-якої організації безпосередньо залежить від кваліфікації її працівників. Тому можливість здійснення добору працівників є важливим правом роботодавця. Крім права на добір працівників та укладання трудових договорів для досягнення цілей та виконання завдань роботодавця, роботодавець має право на зміну та розірвання трудових договорів з працівниками. Слід відзначити, що національне законодавство фактично обмежує свободу укладання, зміни і розірвання трудових договорів, по-перше, встановленням для роботодавця заборони необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу (ст. 22 КЗпП); по-друге, встановленням заборони вимагати виконання роботи, не обґрунтованої трудовим договором (ст. 31 КЗпП); по-третє, встановленням необхідності отримання згоди працівника на переведення (ст. 32 КЗпП); по-четверте, встановленням в законі переліку підстав розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця (ст. ст. 40, 41 КЗпП).

Після укладення трудового договору у роботодавця виникає право на одержання від працівника роботи відповідної кількості та якості. Цьому праву роботодавця кореспондує відповідний обов'язок працівника, який передбачено ч. 1 ст. 21 КЗпП України. Наказ Міністерства праці та соціальної політики України «Про затвердження Форми трудового договору між працівником і фізичною особою та Порядку реєстрації трудового договору між працівником і фізичною особою» від 08.06.2001 р. № 260 затвердив Форму трудового договору між працівником і фізичною особою, що передбачає як обов'язок працівника виконання роботи із зазначенням її детальних характеристик (продавця, водія, секретаря, садівника, няньки тощо) та вимог до рівня її виконання: за обсягом виробництва (робіт), якістю виконання робіт, рівнем виконання норм та нормованих завдань, дотриманням правил з охорони праці; строків її виконання.

Досягнення цілей та здійснення завдань і функцій роботодавця неможливо без належної організації та управління працею. Тому роботодавець має певні владні повноваження стосовно працівників: по-перше, право встановлювати норми, які є обов'язковими для працівників, по-друге, право давати працівникам обов'язкові до виконання вказівки, по-третє, право на застосування заохочення та дисциплінарного впливу. Як справедливо зазначає В. І. Прокопенко, заохочення стає формою сприяння сумлінному виконанню працівником своїх трудових обов'язків, сприяє виконанню ним корисних творчих дій, які перевищують звичайні нормальні вимоги. Заохочення є публічним проявом пошани до працівника у формах, що визначаються чи дозволяються нормою права, за зразкове виконання трудових обов'язків, підвищення продуктивності праці, поліпшення якості продукції, тривалу і безперервну роботу, новаторство в праці та інші досягнення в роботі [14, с. 410]. На відміну від заохочень, які застосовуються до працівників, що сумлінно виконують свої трудові обов'язки, заходи дисциплінарного впливу застосовуються до порушників трудової дисципліни. Кодекс законів про працю України не закріплює навіть приблизного переліку заохочень, що може застосовувати роботодавець, натомість види дисциплінарних стягнень чітко визначені в ст. 147 КЗпП.

У ході виконання роботи працівники зобов'язані дбайливо ставитися до майна роботодавця і вживати заходів щодо запобігання завданню шкоди, а роботодавець зобов'язаний створювати працівникам умови, необхідні для нормальної роботи і забезпечення збереження довіреного їм майна. Заподіяння шкоди майну роботодавця спричинює матеріальну відповідальність працівника. Як зазначають В. М. Толкунова та К. М. Гусов, матеріальна відповідальність працівників — один із заходів захисту форм власності, тому що є юридичним обов'язком працівника, який умисно заподіяв шкоду, відшкодувати її у встановленому законом розмірі [15, с. 332]. Цьому обов'язку працівника кореспондує право роботодавця на відшкодування шкоди, заподіяної працівником унаслідок порушення ним своїх трудових обов'язків.

Стосовно обов'язків роботодавця, то їх доволі повно висвітлено у проекті Трудового кодексу України. Так, відповідно до ст. 27 Проекту основні обов'язки роботодавця є: 1) шанувати честь

гідність та інші особисті права працівника; 2) дотримуватися вимог трудового законодавства; 3) створювати працівникам належні безпечні та здорові умови праці; 4) своєчасно виплачувати працівникам заробітну плату та здійснювати інші виплати, передбачені трудовим законодавством, колективними угодами, колективним та трудовими договорами; 5) здійснювати загальнообов'язкове державне соціальне страхування працівників; 6) створювати працівникам належні виробничі та побутові умови, пов'язані з виконанням ними обов'язків за трудовим договором; 7) забезпечувати працівників відповідно до актів трудового законодавства, колективних угод, колективного і трудового договорів засобами колективного та індивідуального захисту; 8) сприяти створенню передбачених актами трудового законодавства, колективними угодами, колективним договором умов для здійснення своїх повноважень виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) або вільно обраними працівниками представниками (представником); 9) забезпечувати на вимогу іншої сторони ведення колективних переговорів з метою укладання колективного договору відповідно до закону; 10) надавати працівникам на їх вимогу повну та достовірну інформацію стосовно їхньої трудової діяльності, а також безоплатно надавати працівникам копії документів, що містять персональні дані щодо них; 11) надавати працівникам та їх представникам повну і достовірну інформацію, необхідну для ведення колективних переговорів та здійснення контролю за виконанням умов колективних угод, колективного договору; 12) забезпечувати захист та конфіденційність персональних даних працівника у порядку, встановленому законодавством, а також у будь-який час на вимогу працівника ознайомлювати його з персональними даними, вносити зміни до них у разі їх невідповідності фактичним обставинам; 13) сприяти участі працівників в управлінні юридичною особою.

У той же час, вважаємо за доцільне доповнити вищезазначений перелік одним з основних обов'язків роботодавця, а саме: обов'язком надати працівнику роботу, розраховану на виконання її протягом усього строку дії трудового договору, характеристики які відповідають вимогам, установленим трудовим договором.

Література

1. Толстой Ю. К. К теории правоотношения / Ю. К. Толстой. — Л. : Ленингр. ун-т. — 1959. — 88 с.
2. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : учеб. пособие для высш. учеб. заведений / В. Н. Хропанюк ; под ред. В. Г. Стрекозова. — М. : Дабахов, Ткачев, Димов, 1995. — 384 с.
3. Советское трудовое право : учеб. / под ред. Н. Г. Александрова. — М. : Юрид. лит., 1972. — 576 с.
4. Александров Н. Г. Трудовое правоотношение / Н. Г. Александров. — М. : Юрид. изд-во М-ва юстиции СССР, 1948. — 336 с.
5. Карпушин М. П. Социалистическое трудовое правоотношение / М. П. Карпушин. — М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1958. — 174 с.
6. Смирнов О. В. Государственное производственное предприятие как субъект трудового права / О. В. Смирнов // Советское государство и право. — 1971. — № 2. — С. 19—27.
7. Гинцбург Л. Я. Социалистическое трудовое правоотношение / Л. Я. Гинцбург. — М. : Наука, 1977. — 311 с.
8. Советское трудовое право : учеб. / под ред. Б. К. Бегичева, А. Д. Зайкина. — 2-е изд. — М. : Юрид. лит., 1985. — 552 с.
9. Иванов С. А. Советское трудовое право: вопросы теории / С. А. Иванов, Р. З. Лившиц, Ю. П. Орловский. — М. : Наука, 1978. — 368 с.
10. Пилипенко П. Д. Проблемы теории трудового права : моногр. / П. Д. Пилипенко. — Л. : Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 1999. — 214 с.
11. Маврин С. П. Трудовое право России : учеб. / С. П. Маврин, М. В. Филиппова, Е. Б. Хохлов. — СПб. : Юрид. фак. с.-петерб. гос. ун-та, 2005. — 448 с.
12. Лушников А. М. Проблемы общей части российского трудового права: научное наследие, современное состояние и перспективы исследований : дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / А. М. Лушников. — М., 2005 — 384 с.
13. Трудовое право : учеб. / под ред. О. В. Смирнова. — М. : Статус ЛТД+, 1996. — 384 с.
14. Прокопенко В. І. Трудове право України : підруч. / В. І. Прокопенко. — Х. : Консум, 1998.— 480 с.
15. Гусов К. Н. Трудовое право России : учеб. / К. Н. Гусов, В. Н. Толкунова. — М. : Проспект, 2003. — 496 с.

УДК 347.78.031.2:347.785

Смотров О.И.

кандидат юридических наук,
доцент кафедры гражданско-
правовых дисциплин и правового
обеспечения предпринимательской
деятельности ХЭПУ

Правовой режим сэмплов или о цитировании в музыке

Постановка проблемы. Сегодня особенно актуальным направлением в музыкальном искусстве является создание музыкальных произведений с использованием (заимствованием) фрагментов других музыкальных произведений. Очевидно, что с помощью заимствования фрагментов из известных музыкальных произведений, новое произведение гораздо быстрее может завоевать популярность у слушателей и, как следствие, вызвать желаемый экономический эффект для создателей таких произведений. В тоже время сэмплирование ставит и ряд чисто юридических вопросов, ответы на которые непременно должны быть учтены при создании производных произведений. В первую очередь это вопрос: требуется ли согласие автора оригинального произведения на использование его фрагментов в других (производных) музыкальных произведениях.

Справедливости ради нужно заметить, что несмотря же на массовый характер использования результатов творческой деятельности в области музыки, за последние 50 лет в отечественной юридической литературе было написано лишь несколько монографических работ, посвященных правовой охране музыкальных произведений (Зильберштейн Н.Л. Авторское право на музыкальные произведения. М.,1960; Иванов Н.В. Авторские и смежные права в музыке/под ред. А.П. Сергеева. - М.: Проспект, 2009).

Согласно свободной энциклопедии «Википедия» процесс создания произведений, предполагающих перемещение отрывка из одного музыкального произведения в другое, называется сэмплированием (от англ. sample — относительно небольшой оцифрован-

ный звуковой фрагмент.¹ Сэмплирование может быть осуществлено механическим путем, когда один отрывок из фонограммы выделяется и вставляется в фонограмму нового произведения, так и немеханическим путем, когда тот же самый фрагмент оригинального произведения будет исполнен заново с помощью музыкальных инструментов и (или) голоса.²

Важно подчеркнуть, что при сэмплировании не происходит какого-либо изменения мелодии, гармонии или ритма, что имеет место при обработке музыкального произведения, как не идет речь и об аранжировке, предполагающей переложение музыкального произведения для иного (сравнительно с оригиналом) состава исполнителей, другими словами, требующей творческой деятельности по определению общей концепции звучания, подбору конкретных инструментов, сочинения музыкальных партий и т.п. Сэмплирование всегда носит яркий фрагментарный характер и, очевидно, что в подавляющем большинстве случаев используется наиболее запоминающийся (известный) отрывок. Причем нет смысла изменять мелодию, гармонию или ритм заимствованного отрывка. Он узнаваем!

Дословное цитирование из какого-либо текста сочинения, текста или дословно приводимые чьи-то слова определяется в науке гражданского права. Закон Украины «Об авторском праве и смежных правах» раскрывает цитату как относительно короткий отрывок из литературного, научного или какого-либо иного опубликованного произведения, который используется с обязательной ссылкой на его автора и источник цитирования другим лицом в своем произведении с целью сделать понятнее свои утверждения или для ссылки на взгляды другого автора в аутентической формулировке.³ Несмотря на то, что понятие «цитирование», как правило, применяется относительно произведений науки и литературы, употребление его по аналогии к музыкальным произведениям представляется допустимым. Таким образом, вставка сэмпла в новое музыкальное произведение есть дословная, относительно не-

¹ (<http://ru.wikipedia.org/wiki/Семпл>)

² Иванов Н.В. Авторские и смежные права в музыке: учеб.-прктич. пособие/под ред. А.П. Сергеева. - М.: Проспект, 2009. - 176 с. С.20

³ Закон України "Про авторське право і суміжні права"// Відомості Верховної Ради України, 1994, N 13 (29.03.94), ст. 64.

большая выдержка из другого сочинения и может рассматриваться как своего рода музыкальное цитирование.

Отсюда, напрашивается вывод: использование коротких сэмплов при создании новых музыкальных произведений допускается без согласия автора (или иного лица, которому принадлежат авторские права на оригинальное произведение). Этот вывод кажется очевидным и правильным.

В то же время всем специалистам по праву интеллектуальной собственности известно, что часть произведения, если она является результатом творческой деятельности, выражена в объективированной форме (признак воспроизводимости) и может быть использована самостоятельно, есть объектом авторского права. Указанная позиция находит свое отражение и в законе. Так, согласно ст. 9 Закона Украины «Об авторском праве и смежных правах» часть произведения, которая может использоваться самостоятельно, в том числе и оригинальное название произведения, рассматривается как произведение и охраняется в соответствии с названным Законом. По мнению автора, сэмпл в подавляющем большинстве случаев является частью музыкального произведения, которая может использоваться самостоятельно. Заимствованный фрагмент является оригинальным, новым и является результатом творческой деятельности его автора. Использование его в производных произведениях является косвенным тому подтверждением.

Согласно п. 4 ч. 1. ст. 14 Закона Украины «Об авторском праве и смежных правах» автору принадлежит личное неимущественное право требовать сохранения целостности произведения, именуемое еще как право на неприкосновенность произведения. Содержание названного права требует получение согласия автора на совершение любых действий, в результате совершения которых может быть нарушена целостность произведения. При выделении сэмпла и перенесении его в другое произведение указанное личное неимущественное право автора затрагивается в любом случае. Отсюда можно представить первый тезис к обсуждению: допустимость Законом свободного использования музыкального произведения или его самостоятельной части должно непременно корреспондироваться с соблюдением права автора на неприкосновенность его музыкального произведения. И, как следствие, семплирование не должно и не может рассматриваться исключительно

как цитата музыкального произведения, использование которой не требует согласия автора.

Более того, в подавляющем большинстве случаев, музыкальные произведения с сэмплом используются в коммерческих целях. Продюсеры и авторы заранее прогнозируют успех сэмплированных произведений у публики, что исключает возможность говорить о тех целях цитирования, которые прямо указаны в Законе, а именно с «целью сделать понятнее свои утверждения или для ссылки на взгляды другого автора в аутентичской формулировке». Отсюда можно сформулировать следующий общий тезис: заимствование сэмпла и использование его не в целях прямо указанных в Законе, а равно за рамками случаев перечисленных в п.п. 2-10 ст. 21 Закона Украины «Об авторском праве и смежных правах» требует согласия автора музыкального произведения (или иного лица, которому принадлежат авторские права на оригинальное произведение).

Наконец, нужно заметить, что добросовестное использование сэмплов непременно должно сопровождаться соблюдением и прав исполнителей, и производителей фонограмм, поскольку цель создания сэмплированных произведений, как правило, коммерческая и не подпадает под ограничения имущественных прав исполнителей, производителей фонограмм, установленные ст. 42 Закона Украины «Об авторском праве и смежных правах». Отсюда, третий тезис может быть сформулирован следующим образом: заимствование сэмплом из музыкального произведения для создания производного музыкального произведения и использование последнего в коммерческих целях непременно требует согласия автора музыкального произведения, исполнителя и производителя фонограммы, за исключением ограниченного количества случаев и, соответственно, выплату названным субъектам вознаграждения.

Вынесенные к обсуждению автором в настоящей работе тезисы не являются сегодня окончательно сформулированными выводами и имеют своей целью вызвать дискуссию среди специалистов авторского права по затронутым вопросам.

Литература

1. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Семпл>.
2. Иванов Н.В. Авторские и смежные права в музыке: учеб.-

практич. посobie/под ред. А.П. Сергеева. - М.: Проспект, 2009. - 176 с. С.20.

3. Закон України "Про авторське право і суміжні права"// Відомості Верховної Ради України, 1994, N 13 (29.03.94), ст. 64.

4. Зильберштейн Н.Л. Авторское право на музыкальные произведения. М.,1960.

УДК 343.977

Каткова Т.Г.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри гуманітарних та фундаментальних юридичних дисциплін ХЕПУ

Особливості призначення та проведення експертиз у кримінальних справах про злочини проти культурної спадщини

Анотація. У статті розглянуто особливості призначення та проведення експертиз у кримінальних справах про злочини, які посягають на культурні цінності та об'єкти нерухомої культурної спадщини України. У зв'язку з закріпленням кримінальної відповідальності у ст.298 КК України за посягання на об'єкти культурної спадщини особливої уваги набуває проведення археологічної експертизи.

Ключові слова: експертизи, злочини проти спадщини, культурна спадщина, культурні цінності.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности назначения и проведения экспертиз по уголовным делам о преступлениях, которые посягают на культурные ценности и объекты недвижимого культурного наследия Украины. В связи с закреплением уголовной ответственности в ст. 298 УК Украины за посягательства на объекты культурного наследия особенно актуальным является проведение археологической экспертизы.

Ключевые слова: экспертизы, преступления против наследия, культурное наследие, культурные ценности.

Summary. In the article the features of setting and leadthrough of examinations are considered on criminal cases at crimes which trench upon cultural values and objects of immovable cultural legacy of Ukraine. In connection with fixing of criminal responsibility in an item 298 CC of Ukraine for trenching upon the objects of cultural legacy especially actual is a leadthrough of archaeological examination.

Key words: examinations, crimes against heritage, cultural heritage, cultural values.

Особливої актуальності при розслідуванні злочинів проти культурної спадщини набувають організаційні тактичні проблеми підготовки та проведення різних видів експертиз, зокрема, мистецтвознавчої.

Проблемам провадження експертиз культурних цінностей приділяли увагу Н. Кліменко та С. Ципенюк, В.Г. Гончаренко, А. Білецька, В.Т. Маляренко, О.С. Мільчуцька, С.А. Приданов та С.П. Щерба та інші. Але слід відзначити, що поза увагою науковців залишилися питання проведення експертиз проти нерухомої культурної спадщини.

Метою цієї статті є комплексний аналіз особливостей проведення різних видів експертиз у кримінальних справах про злочини проти культурної спадщини.

Розслідування кримінальних справ, де об'єктом посягання є культурні цінності, ускладнюється вибором першочерговості проведення експертиз, тому що сліди на предметі, матеріал, технологія виробу та зберігання предмету можуть розглядатися спеціалістами різних галузей спеціальних знань, а саме дактилоскопії, мистецтвознавства, балістики, гемології, дендрохронології, почеркознавства та інші. Наприклад, при незаконному переміщенні через державний кордон старовинної зброї для визначення кваліфікації злочину слід в першу чергу, вирішити питання, чи є на зброї відбитки пальців рук підозрюваного, чи здатна зброя до пострілів, її балістичні характеристики, та в другу чергу чи має зброя унікальну наукову, історичну, культурну цінність. У разі, якщо у справі вилучені коштовності і незрозуміло, чи має предмет історичну чи культурну цінність, спочатку призначається гемологічне дослідження, що висвітлює, яку експертизу призначати надалі - мистецтвознавчу чи товарознавчу.

Будь-яка із зазначених вище експертиз призначається згідно зі ст.75 КПК України у випадках, коли для вирішення питання щодо історичної чи культурної цінності предмету, який проходить по справі, необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання. Як відомо, провадження експертизи є слідчою дією і провадження її можливе лише після порушення кримінальної справи. До порушення кримінальної справи попередня оцінка предметів антикваріату, творів мистецтва підтверджується довідками спеціаліста. У процесі розслідування за цим питанням призначається експертиза

тому що довідка спеціаліста не є доказом у кримінальній справі. Найчастіше висновок експерта такий самий, як для довідки, яка надавалася до порушення кримінальної справи. Отже, така недоцільна процедура призводить до нераціонального використання сил та засобів під час розслідування. Рішенням цієї проблеми може бути внесення дослідження мистецтвознавчої експертизи до переліку процесуальних дій, які можуть проводитися до порушення кримінальної справи, а отримані результати дослідження мають використовуватися як докази.

Слід погодитися із думкою С.А. Приданова та С.П. Щерби, які зазначають, що при призначенні мистецтвознавчої експертизи слідчі часто порушують вимоги ст. 196 КПК України щодо проведення експертизи не в експертних установах. Так, на практиці, постановою про призначення експертизи направляється до обласного музею (який не є експертною установою). Таким чином, слідчі порушують положення ч.3 ст.196 КПК України щодо установа особи експерта, якому має бути вручена копія постанови про призначення експертизи, роз'яснені права та обов'язки, а також кримінальна відповідальність за ст.ст.384, 385 КК України. Це призводить до того, що особи, яким доручається експертиза, не розуміють значення і важливості експертних досліджень, повноти відповідальності, що в цілому впливає на результати дослідження [1, с.201-202].

Предметом мистецтвознавчої експертизи стають фактичні дані, які мають значення для визначення культурної, історичної та художньої цінності мистецького твору, матеріальної вартості, відповідності його змісту та ідейного спрямування встановленим нормам суспільної моралі, що здійснюється на основі спеціальних знань у галузях мистецтвознавства, культурології, історії, етики, етнографії та інших наук [2, с.370].

До об'єктів, які досліджуються мистецтвознавчою експертизою, відносяться твори образотворчого мистецтва (живопис, графіка, скульптура) та декоративно-прикладного мистецтва, що можуть бути вироблені з різних матеріалів та зафіксовані на різних носіях.

Як відомо, мистецтвознавча експертиза відповідно до ст. 196 КПК України проводиться на підставі постанови органу дізнання, слідчого, прокурора або суду. Такі експертизи проводяться спеціа-

лізованими експертними установами – інститутами судових експертиз Міністерства юстиції України, в закладах культури, а також на підприємницьких засадах на підставі ліцензії, особами, які внесені до Реєстру Міністерства юстиції атестованих судових експертів державних і підприємницьких структур, громадян. Такі експертизи можуть проводитися й окремими громадянами за розовими договорами.

Як свідчить вітчизняна практика, такі експертизи проводяться в основному в регіональних краєзнавчих, історичних та художніх музеях, але при цьому якість експертних висновків низька. Наприклад, експертний висновок №54/04-11 від 15.04.2005 р. директора Харківського художнього музею з кримінальної справи про викрадення ікон “Неопалима купина” “Богоматір з немовлям” та “Христос” не відповідає вимогам КПК України і має приблизний характер.

Державні заклади культури дуже часто відмовляються проводити дослідження тому, що їх співробітники не займаються експертною практикою. Однак, основною проблемою залишається недостатність державних коштів на оплату праці експертів, а також проведення експертизи при відсутності самого предмету (коли експертиза проводиться за матеріалами кримінальної справи (опису свідків, фотографіям, ксерокопіям або за аналогічними до викрадених предметів).

Слід підтримати точку зору Ю.К. Орлова, який вважає, що експертному дослідженню можуть бути піддані і предмети аналогії (замінювачі речових доказів), які мають загальні з речовими доказами родові ознаки і використані замість оригіналу, коли останній не знайдено або не можна бути використати за іншими причинами [3, с.14].

На жаль, у чинному КПК України не передбачено призначення експертиз у зарубіжних експертних установах чи окремим експертам, які не є громадянами України. Культурні цінності – об’єкти мистецтвознавчих експертиз пза деякими причинами можуть знаходитись за межами нашої держави та не можуть бути повернені на Україну. Закон України “Про судову експертизу” хоч і не заперечує можливості проведення мистецтвознавчої експертизи за кордоном, але й не регламентує порядок її проведення. На нашу думку, порядок проведення мистецтвознавчої експертизи має

бути відображений у новому КПУ України. Також у підтвердження положень нового КПК необхідно створити електронний банк даних, який би містив інформацію про вітчизняних та зарубіжних спеціалістів різних галузей мистецтвознавства, що дали згоду співпрацювати з органами розслідування.

Підсумовуючи викладене, варто дійти висновку, що для успішного проведення мистецтвознавчих експертиз з кримінальних справ про злочини, що посягають на культурну спадщину, необхідно створити в Україні банк даних щодо осіб, які мають право на проведення таких експертиз, внести ці дані до Реєстру експертів, створити у науково-дослідних інститутах судових експертиз відповідні відділи; виділити з бюджету кошти на оплату таких експертиз; залучати до проведення експертиз фахівців іноземних держав, коли в Україні такі спеціалісти відсутні.

Типовим порушенням проведення експертиз цієї категорії кримінальних справ є ознайомлення підозрюваного, обвинуваченого одночасно із постановою про призначення експертизи та її висновком. Такий підхід грубо порушує право підозрюваного, обвинуваченого на захист, не відповідає вимогам ст. 197 КПК України, оскільки позбавляє можливості цих осіб поставити перед експертом необхідні, з їх точки зору, питання, що врешті-решт, може призвести до необхідності призначення додаткової або повторної експертизи.

На наш погляд, право ознайомлення з постановою про призначення експертиз має бути надано й потерпілому. Цим положенням варто доповнити дчинний КПК України.

Слідчі рідко бувають присутніми при провадженні мистецтвознавчої експертизи, хоча така присутність надає низку привілеїв. При цьому слідчий може оперативно отримувати інформацію про протилежні та кінцеві результати дослідження під час експертизи до її закінчення надати експертові за його вимогою необхідні додаткові матеріали, більш детальну інформацію і забезпечити іншу допомогу у проведенні дослідження. Така взаємодія слідчого з експертом забезпечить якісний результат та виключить призначення у подальшому додаткових або повторних експертиз.

До того ж, отримана під час проведення дослідження оперативна інформація може бути використана для проведення невідкладних слідчих дій. Наприклад, при першому огляді експертом

мистецтвознавцем вилученої картини було з'ясовано, що вона зберігалася у приміщенні з підвищеною вологістю, що призвело до часткового руйнування фарби та холсту. На підставі цього слідчий провів повторний обшук у помешканні підозрюваного, відшукав у його домоволодінні замаскований підвал де переховувалися у жахливих умовах ще декілька викрадених картин.

Мистецтвознавча експертиза вирішує три блоки питань: ідентифікаційні, діагностичні та класифікаційні.

Ідентифікаційні питання відносяться до встановлення автора твору, його ідентифікації. Діагностичні питання дають відповідь про встановлення культурної, художньої та історичної цінності твору, його віку та матеріальної вартості. Класифікаційні пов'язані з віднесенням твору чи виробу до конкретного класу.

У проведенні мистецтвознавчої експертизи виділяється два взаємопов'язаних етапи:

техніко – технологічне дослідження матеріальної структури предмету злочинного посягання;

мистецько – художнє дослідження (формально-стилістичний аналіз та історико - мистецтвознавче дослідження).

На першому етапі визначається автентичність предмету (чи є він оригіналом або підробкою (копією). Висновок робиться на підставі результатів аналізу якостей матеріалу та технології виготовлення.

На другому етапі – встановлюється місце і час створення предмету, його функціональне призначення, а також школа, стиль, автор, сюжет та ін..

На етапі техніко-технологічного дослідження матеріальної структури об'єкту можуть призначатися і проводитися:

- дендрологічна експертиза, предметом якої є визначення віку та породи дошок, з яких виготовлені предмети релігійного культу, часу накладання на них живописного прошарку. Ці види експертиз можуть провадитися спеціалістами – реставраторами відповідних установ Міністерства культури, вченими біологами, ботаніками та лісо-техніками вищих навчальних закладів;

- гемологічна експертиза, предметом якої є встановлення природи (назви) дорогоцінних каменів, категорії їх якості, джерела походження (місце народження та місце добування каменю). Для вирішення експертизи можуть бути поставлені наступні питання:

- яка природа (назва) каменю, представленого на експертизу;
- чи є цей камінь натуральним, синтетичним або імітацією;
- чи є цей камінь дорогоцінним, напівдорогоцінним чи звичайним;
- яка вартість каменю, представленого на дослідження;
- чи є на поверхні каменю сліди металізації чи інші сліди, які вказують на те, що він раніше знаходився у ювелірному виробі, яка технологія його обробки;
- чи є на об'єктах-носіях (предметах релігійного культу) сліди ювелірних каменів;
- чи могли складати єдине ціле частини ювелірного виробу;
- чи мають камені, представлені на дослідження, єдине походження;
- яка ступінь майстерності особи, що обробляла камені.

Такі експертизи проводяться у експертно-криміналістичних підрозділах МВС України, мінералогічними музеями, вченими кафедр мінералогії вищих навчальних закладів, спеціалістами ювелірних заводів, експертами Торгово-промислової палати.

Пробірна експертиза, предметом якої є визначення сплавів, умісту в них дорогоцінних металів, виробника виробу, року і способу виготовлення, автентичності відбитків пробірних клейм.

Пробірна експертиза не визначає вартість, художню, історичну, культурну цінність, предмету, вагу кожного із дорогоцінних металів, якщо їх роз'єднання порушить цілісність предмету.

Пробірна експертиза вирішує наступні питання:

- з якого металу виготовлений представлений на експертизу предмет;
- яка проба металу;
- який відсоток вміщення дорогоцінних металів у предметі;
- яка вага предмету в цілому і дорогоцінного металу окремо;
- яким способом (заводським чи кустарним) виготовлені представлені на експертизу предмети.

За допомогою у проведенні таких експертиз слідчий може звернутися до Департаменту державного регулювання операцій з дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та пробірного нагляду Міністерства фінансів України.

Фототехнічна експертиза, предметом якої є ідентифікація представлених експерту предметів релігійного культу, мистецтва

по фотознімками або відеозаписом. Ці експертизи проводяться експертно - криміналістичними підрозділами МВС України та науково-дослідними інститутами судових експертиз.

Балістична експертиза вогнепальної зброї, яка має історичну, культурну та наукову цінність. Предметом цієї експертизи є дослідження здатності вилученої вогнепальної зброї для стрільби. Для розгляду цієї експертизи можна винести наступні питання:

- чи є вилучений предмет вогнепальною зброєю;
- до якого виду вогнепальної зброї відноситься вилучений предмет (пістолет, револьвер, мушкет-рушниця, пістоль, автомат і т.п.);
- чи придатний цей предмет до стрільби;
- якщо предмет несправний, то в чому є його несправність;
- чи має він ознаки приведення його до стану непридатності до пострілів шляхом: 1) свердлення відтулини діаметром не менше 5 мм у казенній частині зброї без ушкоджень написів та тавра; 2) вилучення та спилення бойка;
- заводським або кустарним способом виготовлена ця зброя;
- яка давнина виготовлення вилученого предмету;
- чи міг відбутися постріл з цього зразка зброї без нажимання на спусковий гачок за певних обставин (наприклад, унаслідок падіння зброї на підлогу);
- чи мають вилучені патрони (снаряди) порох та чи придатні вони до стрільби.

Експертиза холодної зброї, яка має історичну, культурну та наукову цінність. Предметом цієї експертизи є дослідження здатності вилученої холодної зброї спричинити колючий, ріжучий, рублячий, подріблювальний або ударний ефект, а також ураження живої цілі за допомогою мускульної сили людини або дії механічного устрою. Для проведення цієї експертизи можна з'ясувати наступні питання:

- чи є вилучений предмет холодною зброєю;
- до якого виду холодної зброї відноситься вилучений предмет (кинджал, кістень, спис, шабля, алебарда тощо);
- яким способом (заводським або саморобним) виготовлений вилучений предмет;
- яка давнина його виготовлення.

Останнім часом трапляються випадки збирання громадянами

не тільки вогнепальної та холодної зброї, яка має історичну та культурну цінність, а й боєприпасів часів Першої та Другої світових війн. Іноді таке збирання або випадкове знаходження «копачами» при пошуковій діяльності в місцях колишніх битв небезпечне для життя та здоров'я людей та може призвести до вибухів. Тому при розслідуванні справ цієї категорії може призначатися вибухово-технічна експертиза, метою якої є такі питання:

- яка конструкція, вид боєприпасів, вилучених у певному місці;

- яким способом (кустарним, заводським) та у який час виготовлені боєприпаси, представлені на експертизу;

- чи є вилучені боєприпаси вибухонебезпечними;

- на якій відстані від вилучених боєприпасів існує загроза для життя та здоров'я людей.

На розгляд вибухово-технічної експертизи можна запропонувати й інші питання, пов'язані з обставинами вибуху, якщо він мав місце при розкопках на полях битв або у місцях зберігання боєприпасів. Ці експертизи проводяться у вибухово-технічних лабораторіях МВС України та науково-дослідних інститутах судових експертиз.

На етапі мистецтвознавсько-художнього дослідження проводяться:

- формально стилістичний аналіз;

- історико - мистецтвознавче дослідження, предметом яких є встановлення справжності досліджуваних витворів та їх авторів.

Мистецтвознавча експертиза з'ясовує наступні запитання:

- яка назва представленого на експертизу предмету (речі) і в чому його культурна, історична або художня цінність;

- де (країна, місто, місцевість) і ким (епоха, сторіччя, рік) виготовлений представлений предмет;

- чи є предмет оригінальним або копією, які ознаки підтверджують це;

- яка техніка і способи використовувалися при виготовленні цього предмету;

- які матеріали використані для виготовлення цього предмета;

- до якої школи відомих авторів належить предмет;

- хто є автором цього твору;

-де, ким і в яких спеціальних реєстрах, списках чи каталогах зареєстровано цей предмет;

-чи є на предметі сліди маркування або знищення нанесеного раніше маркування;

-чи підлягав цей предмет знищенню, руйнуванню, реставрації, яким способом, з використанням яких матеріалів;

-яка вартість даного предмету чи документу з урахуванням його історичної, художньої, наукової та іншої (особливої) цінності;

Такі експертизи проводяться у наукових установах реставрації Міністерства культури України, спеціалістами краєзнавчих та спеціалізованих музеїв.

Як свідчить практика, найбільш переконливими є висновки комплексних досліджень, які базуються на техніко-технологічному та мистецтвознавчому методах дослідження за участю спеціалістів гуманітарних та природознавчих наук (мистецтвознавців, архівістів, музейщиків, фізиків, хіміків, біологів та ін.) [1, с. 192-213].

Якщо посягання пов'язане із руйнуванням або пошкодженням об'єкту нерухомої культурної спадщини (у випадках неправильного проведення реставраційних та будівельних робіт на об'єктах археології або архітектури) та викраденням коштів, виділених на реставрацію культурної пам'ятки, має бути проведена судово-будівельна експертиза, яка розглядає такі запитання:

-наскільки технічно обґрунтовано складена проектно-кошторисна документація та реставраційні (будівельні) роботи на об'єкті культурної спадщини;

-чи виконані будівельні роботи у відповідності до проектно-кошторисної документації;

-який фактичний об'єм виконаних будівельних (реставраційних, монтажних, земляних) робіт;

-правильно чи ні вказаний характер та об'єм виконаних при реставрації культурної пам'ятки робіт в конкретних актах прийняття робіт;

-чи допущені будь-які відхилення при прийманні робіт в експлуатацію і в чому вони знайшли відображення;

-правильно чи ні застосовані в актах прийомі робіт розцінки, визначена сума виконаних робіт та виплаченої заробітної плати;

-які матеріали та у якій кількості витрачені на виконання робіт та чи відповідають фактичні витрати списаній кількості матері-

алів;

-чи доброякісно виконані будівельно-реставраційні роботи об'єкту, якщо ні, то в чому виражається їх недоброякісність;

-чи є ця ситуація (наприклад, обвал даху або стіни) результатом недоброякісно виконаних будівельних робіт;

-чи були умисно створені умови для руйнування об'єкту культурної спадщини природними явищами (дощем, морозом тощо) під час проведення реставраційно-будівельних робіт.

Наприклад, будівельники розкривають дах споруди – історичної пам'ятки і на декілька місяців припиняють реставраційні роботи, під час яких споруда руйнується і вже не підлягає реставрації.

Для вирішення судово-будівельної експертизи можна винести і інші питання у залежності від конкретних обставин справи.

Судово-будівельні експертизи можуть провадитися у науково-дослідних інститутах судових експертиз та спеціалістами в галузі реставраційно-будівельних робіт.

По кримінальних справах про злочини, передбачені ст.298 КК України (незаконне проведення пошукових робіт на об'єкті археологічної спадщини, знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини) може призначатися також і археологічна експертиза.

Так, з кримінальної справи №70-346 про руйнування кургану, розташованого за 1, 3 км на північний захід від зупиночного пункту «Крымская ветка» Маріупольської міської ради Донецької області була призначена археологічна експертиза, з метою з'ясування наступних питань: 1) чи є курган – тимчасовою обліковою №2001306(5509) історико-культурною цінністю? 2) наскільки курган змінився унаслідок пошкоджень і на яку суму нанесено шкоду державі?

Розрахунок шкоди проводиться із застосуванням «Методики грошової оцінки пам'яток», затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 26.09.02 №1447.

Проведеною археологічною експертизою встановлено, що курган №2001306(5509) є об'єктом культурної спадщини, його руйнування сталося унаслідок його розорювання, в результаті цього державі нанесено шкоди на 81641,61 грн.

Для проведення археологічної експертизи слід дослідити такі питання:

- чи були дотримані правила проведення розвідок (розкопок, інших земляних та підводних робіт) на об'єкті культурної спадщини;

- які заборонені технічні пристрої застосовувалися при проведенні незаконних розкопок;

- які конкретно дії призвели до знищення (руйнування або пошкодження) об'єктів культурної спадщини;

- яка шкода спричинена державі через незаконне проведення зазначених робіт.

Такі експертизи можуть доручатися науковим співробітникам відділів охорони культурної спадщини обласних краєзнавчих музеїв. Висновки експертиз цієї категорії кримінальних справ оцінюються слідчим у сукупності з іншими доказами, і вони не мають заздалегідь пріоритетної сили.

Література

1. Приданов С. А., Щерба С. П. Преступления, посягающие на культурные ценности России: квалификация и расследование. – М.: Юрлитинформ, 2002. – С. 201-202.

2. Гончаренко В.Г. Експертизи у судовій практиці. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С.370.

3. Орлов Ю.К. Заключение эксперта и его оценка по уголовным делам. – М. – 1995. – С. 14.

УДК 658.5: [614.8+351.862.216]

Кузніченко О. М.

кандидат технічних наук, доцент
кафедри трудового, аграрного,
екологічного права та соціального
захисту населення ХЕПУ

Основні задачі з безпеки життєдіяльності, які необхідно вирішувати керівництву об'єктів господарської діяльності при ліквідації наслідків аварій та стихійних лих

Анотація. Створення служби з ліквідації аварій – пріоритетний напрямок у функціонуванні об'єктів господарської діяльності при надзвичайних ситуаціях.

Ключові слова: аварія; ліквідація; руйнування; відбудова; оптимізація; ресурси.

Аннотация. Создание службы по ликвидации аварий – приоритетное направление в функционировании объектов народного хозяйства в чрезвычайных ситуациях.

Ключевые слова: авария; ликвидация; разрушение; восстановление; оптимизация, ресурсы.

Summary. Creating a service for emergency response - a priority direction in the functioning of national economy in an emergency situations

Key words: accident; liquidation; destruction, recovery; optimization; resources.

Прогрес у роботі промислових підприємств супроводжується сьогодні зростанням числа шкідливих чинників виробничого середовища. Так, використання прогресивних засобів при обробленні матеріалів породжує такі чинники, як підвищений шум, електромагнітні поля, статичну електрику. Створення двигунів внутрішнього згорання вирішило багато транспортних задач, але одночасно породжує дуже важкі для вирішення задачі, що стосуються захисту людини і навколишнього середовища від токсичних викидів автомобілів (вихлопних газів, масел, продуктів зносу шин тощо). Розробка нових технологій в хімічній, нафтовидобувній, ме-

талургійній галузях промисловості призводить до виникнення нових шкідливих чинників, пов'язаних з викидом у навколишнє середовище газів, отруйних речовин та неочищених витоків.

Важливість проблем у системі «Безпека життєдіяльності» безупинно зростає, оскільки підвищується не тільки кількість, але й енергетичний рівень негативних впливів. Якщо рівень впливу природних негативних чинників практично стабільний протягом багатьох років, то більшість антропогенних чинників безупинно підвищує свої енергетичні показники (ріст напруги, силу току, тиску і ін.) при удосконаленні та розробці нових видів техніки, технологій (поява ядерної енергетики, концентрація енергоресурсів).

Таким чином, прагнення людини щодо досягнення високої продуктивності діяльності, комфорту та особистої безпеки на виробництвах, що інтенсивно розвиваються, супроводжується великою кількістю задач, які необхідно вирішувати в системі «безпека життєдіяльності». До таких завдань відносяться задачі з ліквідації наслідків аварій та негативного впливу шкідливих чинників виробництва на людей та довкілля.

Розроблення заходів, що перешкоджають виникненню аварій на виробництві та спрямованих на ефективне усунення їх наслідків, якщо вони відбулися, було актуальною технічною та організаційною проблемою з того часу, як виникло промислове виробництво. Першою частиною цієї проблеми, тобто прогнозуванню і запобіганню виникненню аварії, винайденню безпечних технологій, безаварійній зупинці виробництва та суміжним питанням, присвячено багато наукових розробок, тоді як другій частині – створенню ефективних систем з ліквідації наслідків аварій, стихійних лих, виробництв при руйнації в надзвичайних ситуаціях – увага приділялася набагато менше, як в теорії, так і на практиці.

Виходячи з того факту, що в надзвичайних ситуаціях будуть дуже обмежені трудові, матеріально-технічні та фінансові ресурси, які виділяються на ліквідацію їх наслідків, гостро порушується питання про вибір та вирішення завдань з організації відновлювальних робіт на зруйнованих виробництвах, які б дозволили налагодити випуск продукції в найкоротший термін і з мінімальними витратами. Усунення наслідків аварії буде неефективним доти, доки буде не на папері, а справді організована Служба з лікві-

дації аварії на об'єктах господарської діяльності (СЛА). Кожний спеціаліст (робітник, службовець, керівник), що увійшов до складу СЛА мусив би отримати спеціальну підготовку, щоб знати задачі та функції при вирішенні задач з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій на відповідному об'єкті. Управління СЛА у процесі аварії, що розвивається, потребує швидкого прийняття близьких до оптимальних рішень в небезпечній, складній обстановці, яка швидко змінюється. Для прийняття результативних рішень за такої ситуації СЛА необхідно використовувати ПК (персональні комп'ютери) з відповідним забезпеченням щодо заздальгідь на-працьованих варіантів можливих аварій та методів їх ліквідації, модулів розв'язання окремих типових для конкретного об'єкта задач з усунення наслідків надзвичайної ситуації. Крім того, вимоги СЛА повинні бути враховані під час проектування та будівництва нових промислових виробництв, тобто має бути проведено поглиблене вивчення задач, пов'язаних зі сталим функціонуванням об'єктів господарської діяльності в умовах аварії та стихійного лиха¹. Якщо взяти за приклад аварії на хімічних та нафтохімічних об'єктах господарської діяльності, то можна спостерігати наступну статистичну за останні 10-12 років. Ця статистика переконливо підтверджує тенденцію до неухильного та стійкого зростання кількості та небезпечності аварій. Зростання аварійності пояснюється об'єктивними причинами:

- дуже застаріле обладнання виробничих підприємств (багато із них побудовані ще за часи Радянського Союзу);
- не виділяються кошти на зміну основних виробничих фондів та обладнання підприємств новітніми приладами, які б виявили витоки небезпечних речовин;
- працівниками підприємств порушуються вимоги нормативних документів з охорони праці та регламентних показників виробничого процесу;
- низький рівень промислової безпеки та технічного контролю за станом виробництва;

¹ Під сталим функціонуванням підприємств розуміємо безперервність їх роботи в надзвичайних ситуаціях. В нашій країні під стійкістю роботи об'єктів господарської діяльності розуміють їх спроможність протистояти руйнівному впливу аварій, стихійного лиха та випускати продукцію в запланованому обсязі та номенклатурі, а при отриманні руйнувань або порушень зв'язки з коопераціями та поставок відновлювати виробництво за мінімальний термін.

- не на відповідальному рівні використовуються економічні методи управління охороною праці та участі держави у фінансуванні цих заходів.

Аварія, яку можна своєчасно ліквідувати, може призвести до руйнування виробництва і нанести значної шкоди доквіллю. На території підприємства може відбуватися повне або часткове руйнування будівель та споруд, обладнання, комунікацій, транспортних та енергетичних мереж, трубопроводів, що ускладнює проведення рятувальних заходів та робіт з відбудови зруйнованого виробництва.

Таким чином, створення ефективної СЛА для підприємств що працюють і тих, що проєктуються, це актуальна проблема.

Як показує досвід з ліквідації наслідків аварій та стихійних лих керувати такими роботами спираючись лише на досвід і здоровий глузд неможливо, оскільки виникає ряд складних оптимізаційних задач, що потребують спеціальної підготовки. Для вирішення таких завдань необхідно застосовувати ПК з потрібними інформаційним, математичним та програмним забезпеченням.

Практичний досвід підтверджує, що при ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій необхідно вирішувати наступні задачі:

1. Оптимальне перекриття потоків у пошкоджених після аварії мережах об'єкта господарської діяльності (вода, пара, електричний струм, сировина, рідке паливо і т. ін.). Для локалізації наслідків аварії треба якнайшвидше перекрити ці мережі, щоб не виникли вторинні чинники ураження (вибухи, пожежі, затоплення, хімічне забруднення). Якщо в інформаційному забезпеченні є відомості про систему кранів для перекриття трубопровідних мереж об'єкта, то досвідчений оператор цю роботу виконує за декілька хвилин, тому що математично така лінійна задача вирішується майже миттєво.

2. Визначення оптимальних маршрутів виїзду рятувальників СЛА до об'єктів зруйнованої мережі. Як тільки до ПК будуть введені дані про руйнування дорожньої мережі, можна вирішувати цю задачу окремо, як для підрозділів СЛА, так і технічних засобів різної прохідності в завалах. У разі вирішення цієї задачі без застосування ПК спеціалісти СЛА отримують довші маршрути. Найчастіше таке завдання взагалі не вирішується, а підрозділи СЛА долають відстані до таких об'єктів самотійно, що у кращому випадку

приведе до втрати часу, а в гіршому – до втрати техніки та людей.

3. Управління ресурсами (технічними, будівельними, людськими) під час ліквідації наслідків аварії. За умови, що відомі уражені об'єкти та ступінь їх ураження, а також обсяг ресурсів на підприємстві. Залежність «термін – ресурси» для кожного пошкодженого об'єкта дуже складна, але можна заздалегідь напрацювати у таблицях типовий набір ресурсів для різного виду аварій. Якщо в інформаційному забезпеченні ПК будуть дані про набір ресурсів для типових аварій, це значно полегшить і прискорить вирішення завдання.

4. Розробка розкладу робіт з ліквідації наслідків аварії за наявності шкідливого чинника. При цьому слід визначити оптимальну тривалість змін, врахувати розвиток шкідливого чинника у часі. Інтуїтивно оптимальне рішення знайти неможливо. Через помилки може погіршитися працездатність та здоров'я спеціалістів СЛА.

5. Розробка плану відбудови мережі комунікацій. Навіть без урахування інтенсивності потоків і вартості одиничної довжини мережі ця задача дуже складна, проте її необхідно оптимально вирішувати.

6. Прокладання трас, оминаючи перешкоди. Задача полягає в тому, щоб з'єднати непошкоджені машини, апарати, обладнання найкоротшою лінією (трасою) і обійти перешкоди (завали, зруйновані будівлі тощо). Оптимальне вирішення такої задачі зекономить час, людські та матеріальні ресурси.

7. Розробка спрощених схем виробництва на зруйнованому об'єкті господарської діяльності. Щоб підприємство ще до повної відбудови випускало продукцію, необхідно заздалегідь напрацювати бібліотеку спрощених схем виробництва. Після аварії, коли стануть відомі руйнування будівель, споруд, обладнання, транспортних та енергетичних мереж, необхідно буде тільки обрати схему виробництва із системи спрощених схем, яка б оптимально зв'язувала неушкоджені та відбудовані частини виробництва і забезпечила випуск продукції на підприємстві.

Таким чином, ефективне управління ліквідацією наслідків аварій, катастроф, стихійних лих неможливе без оптимального вирішення наведеного переліку задач, а створення СЛА значно підвищить рівень стихійного функціонування об'єктів господарсь-

кої діяльності в надзвичайних ситуаціях.

Література

1. Желібо Е.П., Заверуха Н.М., Зацарний В.В., «Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник», - Київ: Каравела; - 2201. - 320с.
2. Депутат О.П., Коваленко І.В., Мужик І.С., «Цивільна оборона». Навчальний посібник.- Львів, Афіша. 2000 – 336с.
3. Оцінка радіаційної та хімічної обстановки в зоні аварії на об'єктах народного господарства та транспорті: Навчальний посібник з дисципліни «Безпека життєдіяльності». / Укладач: Кузніченко О.М. – Харків: ХЕПУ, 2005. – 28с.
4. Положення «Про єдину державну систему запобігання та реагування на НС техногенного та природного характеру, постанова КМУ № 1198 від 03.08.98р. –К., 1998».
5. Концепція про захист населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій. Указ Президента № 284/99. – К., 1999.
6. Додаток до журналу «Надзвичайна ситуація » № 2, 2001р.
7. Кузніченко О.М. Спрощені технології – один із напрямків підвищення стійкості функціонування об'єктів господарської діяльності в надзвичайних ситуаціях: Наукові записки, ХЕПУ № 1 (4) 2006р.
8. Кузніченко О. М. Ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру на об'єктах господарської діяльності //Наукові записки, ХЕПУ.-2007.-№1(5)
9. Кузніченко О. М. Моделювання аварій на об'єктах господарської діяльності з метою підготовки фахівців для їх запобігання та ліквідації наслідків//Наукові записки, ХЕПУ.-2009.-№1(7)

УДК 351.751

Панова І.В.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри інформаційного права
ННІ ПМК ХНУВС

Актуальні питання захисту особи від негативного інформаційного впливу в контексті інформаційної безпеки України

Анотація. У статті здійснено аналіз актуальних аспектів захисту особи від впливу шкідливої інформації в контексті інформаційної безпеки України.

Ключові слова: інформаційна безпека, концепція інформаційної безпеки, захист від впливу шкідливої інформації

Постановка проблеми. Доктрина інформаційної безпеки України серед життєво важливих інтересів в інформаційній сфері закріпила захищеність особи від негативного інформаційно-психологічного впливу, визначаючи викривлену, недостовірну та упереджену інформацію, що завдає шкоди національним інтересам України, та зовнішні негативні інформаційні впливи на суспільну свідомість через засоби масової інформації, а також мережу Інтернет як реальні та потенційні загрози інформаційній безпеці України [1].

Для України головна проблема сьогодні у тому, що людина існує в забрудненому, дуже фрагментарному, неточному, спотвореному інформаційному середовищі, в якому неможливо приймати рішення. Розв'язати цю проблему можна створюючи оптимальне інформаційне середовище, де можливим є доступ до інформації та прийняття корисних, насамперед для конкретної людини, рішень.

Кількість робіт, присвячених дослідженню наукових проблем забезпечення інформаційної безпеки України постійно збільшується, проте відсутність у цій сфері комплексного дослідження інформаційної безпеки особи істотно знижує ефективність ви-

ко-ристання отриманих висновків. Вирішення проблем забезпечення інформаційної безпеки людини стає важливим не тільки для утвердження України як демократичної правової держави, в якій права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, але й для стійкого прогресивного розвитку українського суспільства, його духовного відродження.

Необхідно відзначити, що в правовій науці, зокрема, у сфері інформаційного права, окремим аспектам інформаційної безпеки присвятили свої праці як українські, так і російські вчені: А. Б. Агапов, А. В. Анісімов, І. В. Арістова, О. А. Баранов, Ю. М. Батурін, І. Л. Бачило, М. М. Биченок, В. М. Брижко, В. Д. Гавловський, В. П. Горбулін, О. Г. Додонов, В. Г. Заблоцький, А. В. Іщенко, Р. А. Калюжний, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондратьєв, В. А. Копилов, П. У. Кузнецов, З. В. Кузнецова, А. І. Марущак, О. Г. Марценюк, А. О. Рось, В. Я. Рубан, Г. П. Стежка, А. В. Стрельников, В. Г. Хахановський, В. С. Цимбалюк, М. Я. Швець, Ю. С. Шемшученко та інші. Утім, на жаль, головний акцент було зроблено на захисті державних інтересів, інформаційна ж безпека людини залишається поза увагою.

За роки незалежності в Україні зроблено суттєвий поступ щодо розвитку вітчизняної інформаційної сфери як особливої системи суспільних відносин, які виникають в усіх сферах життя і діяльності суспільства та держави в результаті одержання, використання, поширення і зберігання інформації. Насамперед це стосується законодавчого закріплення права особи на інформацію та на вільне поширення її всередині країни і за кордон, трансформації моделі взаємовідносин між органами державної влади та засобами масової інформації, створення національних систем і мереж інформації тощо.

З прагматичних позицій інформаційні процеси можна розрізнити за двома видами: у нервовій системі людини та в інформаційно-комунікаційній інфраструктурі. Перші виявляються як психологічний феномен індивідуальної, колективної та масової свідомості, що формує різноманітні й суперечливі особисті, суспільні й державні інтереси. Людська свідомість, як відомо, допускає інформаційно-психологічне маніпулювання і протидію, тобто вона може бути як об'єктом, так і джерелом негативних або позитивних інформаційних впливів.

Взаємовідносини між людиною, суспільством і державою відбиваються в інформаційній сфері, яка торкається і впливає практично на всі сфери життєдіяльності. Дуалізм інформаційних впли-

вів у тому, що вони не лише породжуються особистими, суспільними й державними інтересами, а й одночасно змінюють їх. Це відбувається в інформаційно-комунікаційному середовищі, яке може або сприяти, або протидіяти виникненню чи реалізації тих або інших інтересів. Позитивні інформаційні впливи спрямовані на узгодження чи підтримку життєво важливих інтересів, негативні – на їхнє зіткнення чи порушення природного балансу.

Таким чином, розуміння особливостей і закономірностей негативного інформаційного впливу на людську свідомість стає не тільки обов'язковим елементом загальної людської культури, а й необхідною умовою для виживання і безпеки людини в сучасному світі. Людина, яка володіє цими знаннями, спроможна самостійно створити психологічний фільтр для інформаційних потоків, що впливають на її свідомість, сформувати установку на аналітичне і критичне відношення до будь-якої інформації, що надходить від зовнішнього середовища.

Дослідження правових аспектів захисту особи від дії шкідливої інформації неможливе без аналізу інформаційної безпеки України, оскільки шкідлива інформація, як було сказано вище, є об'єктом інформаційної безпеки, де забезпечення належного захисту від її дії є пріоритетним напрямом цієї сфери.

Кормич Б.А. аналізує інформаційну безпеку з урахуванням глобалізаційних процесів, що відбуваються в світі. Це актуалізує завдання адаптації вітчизняного законодавства до загальноприйнятих міжнародних стандартів, імплементації міжнародно-правових норм в національне законодавство. Україна бере на себе зобов'язання згідно з цілим переліком міжнародно-правових актів, які стають частиною національного законодавства. Її аналіз дозволяє узагальнювати міжнародний досвід та співставляти його з сучасним національним, корегувати останній відповідно до норм та принципів, що виправдали себе в системі міжнародних відносин; перекривати та заповнювати існуючі прогалини у вітчизняному правовому полі, використовуючи запозичення і використання норм міжнародного права [2, с. 28-32]. Схожими є положення нормати-

вно-правових актів окремих зарубіжних країн, зокрема, Російської Федерації, Сполучених Штатів Америки, Канади, країн Європейського Союзу, їх аналіз допомагає враховувати позитивний та негативний досвід, що може значно прискорити і полегшити демократичні трансформації українського суспільства.

Марущак А.І. діяльність щодо захисту інформаційної безпеки класифікує як складну систему, що містить цілий комплекс векторів державної політики, яка зумовлена специфікою об'єктів інформаційної безпеки. При цьому виділяє два комплекси питань, які диференціюються відповідно до природи правових норм, що становлять їх нормативно-правову базу. По-перше, це інформаційна безпека людини і суспільства, яка базується на нормах природного права і вимірюється ступенем свободи від втручання держави та інших осіб, можливостями самореалізації та самовизначення. По-друге, це інформаційна безпека держави, яка побудована на позитивному праві, пов'язана із застосуванням обмежень, заборон, жорсткою регламентацією, невід'ємним елементом яких стає сила державного примусу

На його думку, комплекс питань інформаційної безпеки людини та суспільства має такі вектори, як:

- забезпечення інформаційних прав і свобод людини і громадянина,
- захист людини від неправомірного інформаційного втручання,
- забезпечення національної, культурної і духовної ідентичності від неправомірного втручання,
- забезпечення дієздатних правових та організаційних механізмів захисту відповідних прав тощо [3, с. 78-79].

Найбільшою загрозою на сучасному етапі розвитку українського суспільства зазначені автори називають інформаційні війни (гуманітарні та технічні). Інформаційна війна, інформаційне протиборство та інформаційна боротьба є проявами одного більш широкого поняття – загрози інформаційній безпеці. При цьому під системою забезпечення інформаційної безпеки пропонується розуміти сукупність інформаційно-аналітичних, теоретико-методологічних, адміністративно-правових, організаційно-управлінських, спеціальних та інших заходів, спрямованих на за-

безпечення стійкого розвитку об'єктів інформаційної безпеки, а також суб'єктів, які її забезпечують [4].

На думку Шамрай В.О. інформаційна безпека суспільства, держави характеризується ступенем їх захищеності, та, як наслідок стійкістю головних сфер життєдіяльності щодо небезпечних інформаційних впливів. Інформаційна безпека визначається здатністю нейтралізувати такі впливи. Загальноприйнятним є таке визначення інформаційної безпеки, як стан захищеності життєво важливих інтересів громадян, суспільства та держави в інформаційній сфері [5].

Автор підтримує точку зору Логінова О.В. та Рося А.О., які зазначають, що інформаційну безпеку не варто розуміти лише як окремих стан. Вона має враховувати майбутнє, отже, є не станом, а процесом. Таким чином, інформаційну безпеку слід розуміти крізь органічно поєднуючі ознаки, такі, як стан, властивість, а також управління загрозами і небезпеками, за допомогою якого забезпечується обрання оптимального шляху їх усунення і мінімізації впливу негативних наслідків. Одним з механізмів гарантування такого процесу є ефективна система органів виконавчої влади, яка є суб'єктом і об'єктом забезпечення інформаційної безпеки одночасно. Питання інформаційної безпеки пов'язані з поняттями «інформаційна боротьба», «інформаційна війна», «інформаційне протистояння» тощо [4].

Одним з ключових чинників інформаційної безпеки людини є її право на достатню інформованість для здійснення свідомого і обґрунтованого вибору. Свобода вибору практично є підґрунтям більшості прав і свобод людини, торкається більшості видів людської діяльності.

Сьогодні порушення прав людини і загрози її безпеки дуже часто носять латентний характер, й інформаційний чинник за цих умов починає виходити на перший план. Сфера інформаційної безпеки людини дуже тонка і відповідальна. З одного боку, вона вимагає втручання держави з метою забезпечення необхідного рівня безпеки і уникнення суспільно небезпечного непередбачуваного розвитку інформаційних відносин. З іншого боку, надмірне державне втручання створює загрозу і може призвести до негативних наслідків, обмеження прав людини і руйнації демократичних інститутів громадянського суспільства.

Варто погодитися з Рубаном В.Я., що “Під інформаційною безпекою людини, суспільства, держави слід розуміти такий стан їхньої інформаційної озброєності (мається на увазі духовної, інтелектуальної, морально-етичної, політичної), за якого ніякі інформаційні впливи на них неспроможні викликати деструктивні думки і дії, що призводять до негативних відхилень на шляху стійкого прогресивного розвитку названих суб’єктів”. Спираючись на зазначене, можна зробити висновок, що головним завданням інформаційної безпеки є формування менталітету стійкого прогресивного розвитку. У цьому процесі надзвичайно велика питома вага саме інформаційного впливу як на людину, так і на все те, що відбувається у колективі людей, у суспільстві, у державі [4].

Заступник голови національного агентства з питань інформації при Президентові України Баранов О.А. вважає, що під інформаційною безпекою слід розуміти такий стан захищеності життя важливих інтересів особистості, суспільства і держави, при якому зводиться до мінімуму завдання збитку через неповноту, невчасність і недостовірність інформації, негативний інформаційний вплив, негативні наслідки функціонування інформаційних технологій, а також через несанкціоноване поширення. На переконання Баранова О.А., таке визначення тією чи іншою мірою торкається практично усіх сфер інформаційної взаємодії суб’єктів у суспільстві, державі й у всіх соціальних утвореннях. При цьому під інформаційною взаємодією слід розуміти весь процес створення інформації, накопичення, опрацювання, збереження і поширення. Важливого значення набувають два наступні визначення: інформаційного простору та інформаційної інфраструктури. Вони несуть, як і перше визначення, методологічне навантаження з погляду побудови політики інформаційної безпеки держави [4].

З таким твердженням варто погодитися, підкреслюючи, що основою такого визначення є те, що держава повинна забезпечити кожному суб’єктові інформаційних відносин право на одержання повної, достовірної і своєчасної інформації; ніхто не може порушити інтереси суб’єкта інформаційних відносин шляхом якогось інформаційно впливаючи. Власні інтереси мають поєднуватися з інтересами оточуючих.

Додонов О.Г. доречно зауважує, що інформаційна безпека – це стан захищеності. Можна також сказати, що це є властивістю

системи мінімізувати інформаційні загрози. При розгляді проблеми інформаційної безпеки слід спочатку говорити про загрози і вже по тому – про захищеність від цих загроз. Первинною стає інформаційна загроза. Для окремої особистості існують одні інформаційні загрози, для суспільства – інші, для держави – ще інші [4]. Якщо говорити про інформаційну безпеку як про властивість мінімізувати загрози для людини, то це, на думку автора, правильно. Використовуючи такий підхід, можна розглядати не загально-методологічні питання інформаційної безпеки, а різні рівні інформаційної взаємодії, інформаційних відносин, виділити методологічні і теоретичні проблеми інформаційної безпеки особи, які необхідно вирішувати. А тоді вже можна шукати засоби, методи протидії інформаційним загрозам, урахувавши ці методи у відповідних інформаційних системах для адекватного реагування на загрози.

Підтримуючи точку зору Заблоцького В.Г., варто сказати, що захист людини, її часу, витраченого на споживання інформації – це головне в інформаційній безпеці. Щонайкраще структурувати цю складну різноманітну проблему можна технологічно. Будь-яка інформаційна технологія складається з трьох елементів: створення інформації, її зберігання та споживання. З огляду на безпеку необхідно забезпечити надійність роботи усіх трьох елементів системи [4].

Автор підкреслює, що чинна в Україні нормативно-правова база у сфері інформаційної безпеки в основному орієнтована на питання захисту інформації через обмеження доступу особи до певного виду відомостей. Проте залишаються відкритими питання захисту осіб від інформації, тобто захисту людської свідомості від негативного інформаційного впливу. Разом з тим, головною проблемою інформаційної безпеки постає балансування між свободою доступу до інформації та необхідністю її обмеження в інтересах безпеки життєдіяльності. Забезпечення балансу між інформаційною свободою і безпекою життєдіяльності суттєво залежить від рівня культурного й економічного розвитку суспільства. Для вирішення цієї проблеми потрібен системний нормативно-правовий механізм, який забезпечуватиме, з одного боку, захист інформаційних прав і свобод, а з іншого – громадський і державний контроль та регулювання рівня інформаційної безпеки.

Для запобігання неузгодженої, вузьковідомчої нормотворчості, тобто для мінімізації втрат від правових суперечностей і помилок, потрібна кодифікація інформаційного законодавства, тобто цілесне системне його упорядкування. Йдеться про ієрархічну систему нормативно-правових документів, що мають узгоджено й ефективно регулювати суспільні відносини на різних рівнях інформаційної безпеки. Оскільки подібні документи існують у багатьох країнах, доцільно скористатися таким досвідом, зокрема, стратегічних партнерів України: країн - членів ЄС, а також США та РФ.

Оптимізація законодавства у сфері забезпечення інформаційної безпеки особи необхідна передусім для ефективного здійснення правотворчої діяльності, в тому числі для виявлення причин протиріч і невідповідностей у нормативному регулюванні та їх усунення. У свою чергу, систематизація інформаційного законодавства сприятиме поліпшенню інформаційного впливу права на правосвідомість як окремих громадян, так і суспільства в цілому.

Підводячи підсумки вищевикладеному, можна зробити наступні *висновки*:

- із настанням третього тисячоліття для людства починається ера інформатизації, де разом з перспективами прогресу на нас чекає загроза «інформаційного шквалу». Разом з інформацією та інформаційними системами треба захищати і саму людину від дії інформації. Схоже, що значення і роль особи як об'єкту захисту в системі забезпечення інформаційної безпеки у найближчі десятиліття зростатиме, так само як компонент інформаційної безпеки вийде на перше місце в системі національної безпеки країни. Причини цього знаходяться як у великій залежності людини і суспільства від інформації, так і в реалізації економічних і політичних інтересів з використанням інформаційних технологій, зокрема деструктивного порядку (інформаційна зброя), де головним об'єктом впливу є людина;

- чинне українське законодавство містить низку норм, спрямованих на захист людини, організацій і суспільства від шкідливої інформації. Проте ці норми носять безсистемний характер, регулюють лише окремі вузькі групи суспільних відносин і в більшості випадків не мають механізму реалізації. Тим часом право на захист від шкідливої інформації, як і право на інформацію відносяться до основних інформаційних прав. Тому необхідне закріплення в Кон-

ституції права на захист від шкідливої інформації, а також розроблення механізму його реалізації в галузевому законодавстві. Тільки тоді можна буде говорити про відповідність правової системи швидко змінним умовам життя, тому що право – це один із головних регуляторів суспільного розвитку.

Література

1. Про Доктрину інформаційної безпеки України: Указ Президента України № 514/2009: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/9570.html>. – Заголовок з екрану.
2. Кормич Б.А. Організаційно-правові основи політики інформаційної безпеки України: Автореф. дис.... докт. юрид. Наук: 12.00.07 / Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2004. 41 с.
3. Марущак А.І. Інформаційне право: Доступ до інформації: Навчальний посібник. – К.: КНТ, 2007. – 532 с.
4. Інформаційна безпека України: сутність та проблеми: [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.niurr.gov.ua/ukr/publishing/raporoma3_4/kr_stil_a.htm. – Заголовок з екрану.
5. В.О. Шамрай. Інформаційна безпека як складова національної безпеки України: [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.crime-research.ru/library/Shamray.htm>. – Заголовок з екрану.

ЕКОНОМІКА

УДК 338.51

Андрєєв В.Г.

кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри обліку та аудиту
ХЕПУ

Андрєєва М.В.

кандидат економічних наук, доцент

Аналіз динаміки витрат у залежності від обсягу виробництва продукції

Обсяг виробництва продукції змінюється в часі, тобто характеризує динаміку обсягу. Тому залежність витрат від обсягу виробництва є також динамікою витрат від обсягу виробництва. Витрати на виробництво залежать, насамперед, від кількості виробленої продукції. При цьому темп зміни витрат, як правило, менше темпу зміни обсягу виробництва продукції. Це є результатом того, що в залежності від обсягу виробництва витрати поділяються на постійні (V^n) і непостійні, або змінні (V^h) [1,2].

Для аналізу витрат і визначення функції витрат виходять із припущення, що непостійні витрати змінюються пропорційно зміні обсягу виробництва, хоча вони можуть бути пропорційними, прогресивними і дегресивними [1]. Це дозволяє побудувати функцію витрат у вигляді наступних рівнянь:

$$V_1 = V_0^n + V_0^h * K_p^Q, \quad (1)$$

$$V_1 = V_0^n + C_0^h * Q_1, \quad (2)$$

де \mathbf{B}_0^n - постійні витрати базисного періоду ;

\mathbf{B}_0^H - непостійні витрати базисного періоду ;

\mathbf{K}_p^Q - коефіцієнт росту обсягу виробництва, $\mathbf{K}_p^Q = \mathbf{Q}_1 : \mathbf{Q}_0$;

\mathbf{C}_0^H - частина собівартості непостійних витрат базисного періоду,

$\mathbf{C}_0^H = \mathbf{B}_0^H : \mathbf{Q}_0$;

\mathbf{Q}_1 - обсяг виробництва, який розглядається і відрізняється від базисного обсягу \mathbf{Q}_0 .

Основними показниками динаміки витрат є абсолютний приріст витрат, коефіцієнт росту і приросту [3]. На основі порівняння витрат при обсязі \mathbf{Q}_1 і \mathbf{Q}_0 абсолютний приріст витрат визначається формулами:

$$\Delta \mathbf{B} = \mathbf{B}_0^H * (\mathbf{K}_p^Q - 1), \quad (3)$$

$$\Delta \mathbf{B} = \mathbf{C}_0^H * \Delta \mathbf{Q}, \quad (4)$$

де $\Delta \mathbf{Q}$ - абсолютний приріст обсягу виробництва продукції.

Тоді відносний приріст витрат - коефіцієнт приросту витрат визначається формулами:

$$\mathbf{K}_{np}^o = \Delta \mathbf{B} : \mathbf{B}_0 = \frac{\mathbf{B}_0^H * (\mathbf{K}_p^Q - 1)}{\mathbf{B}_0} = \mathbf{d}_0^H * (\mathbf{K}_p^Q - 1) \quad (5)$$

$$\mathbf{K}_{np}^B = \frac{\mathbf{C}_0^H * \Delta \mathbf{Q}}{\mathbf{B}_0} = \frac{\mathbf{C}_0^H * \Delta \mathbf{Q}}{\mathbf{C}_0^H * \mathbf{Q}_0} = \mathbf{d}_0^H * \mathbf{K}_{np}^Q, \quad (6)$$

де \mathbf{d}_0^H - частка непостійних витрат базисного періоду,
 $\mathbf{d}_0^H = \mathbf{B}_0^H : \mathbf{B}_0$, або $\mathbf{d}_0^H = \mathbf{C}_0^H : \mathbf{C}_0$.

Відповідно частка постійних витрат визначається як
 $\mathbf{d}_0^n = \mathbf{B}_0^n : \mathbf{B}_0$.

Коефіцієнт росту витрат визначається на основі ділення витрат \mathbf{B}_1 на витрати \mathbf{B}_0

З урахуванням формул (1) і (2) коефіцієнт росту витрат складає

$$\mathbf{K}_p^B = (\mathbf{B}_0^n + \mathbf{B}_0^H * \mathbf{K}_p^Q) : \mathbf{B}_0 = \mathbf{d}_0^n + \mathbf{d}_0^H * \mathbf{K}_p^Q, \quad (7)$$

$$\text{або } \mathbf{K}_p^B = 1 + \mathbf{d}_0^H * \mathbf{K}_{np}^Q = 1 + \mathbf{K}_{np}^B. \quad (8)$$

Формула (8) відображає взаємозв'язок між коефіцієнтом росту і приросту витрат [3].

Формули (1) і (2) дозволяють побудувати графіки залежності витрат від обсягу виробництва $\mathbf{B} = \mathbf{f}(\mathbf{Q})$, а формули (7) і (8) - графіки залежності коефіцієнта росту витрат від коефіцієнта

росту обсягу виробництва $\mathbf{K}_p^B = \mathbf{f}(\mathbf{K}_p^Q)$. При цьому треба мати на увазі, що при $\mathbf{K}_p^Q = 1$, обсяг виробництва має значення \mathbf{Q}_0 .

Іншим значенням \mathbf{K}_p^Q відповідає значення обсягу виробництва, який розраховується за формулою:

$$\mathbf{Q}_i = \mathbf{K}_p^Q * \mathbf{Q}_0, \quad (9)$$

де \mathbf{K}_p^Q - значення, яке визначається наступною нерівністю:

$$0 \leq K_p \leq 1$$

Графічно значення K_p^Q і Q відкладаються на осі X , а значення витрат - на осі Y . Тоді у загальному вигляді залежність $V = f(Q)$ або $V = f(K_p^Q)$ така:

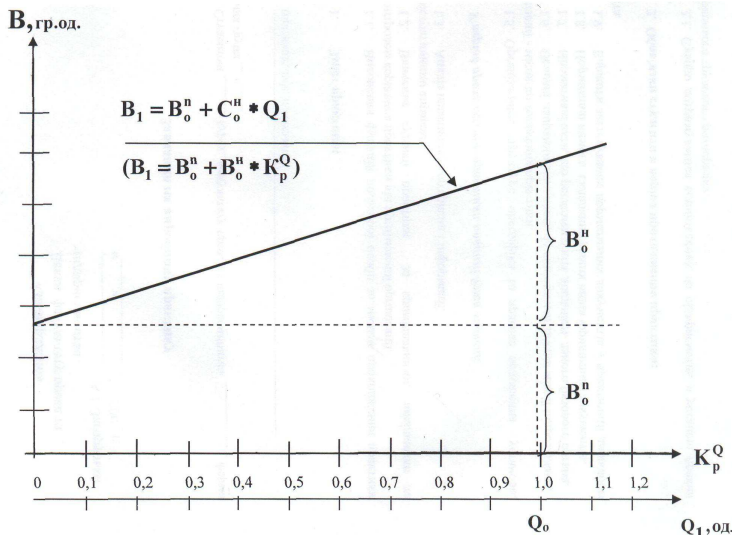

Рисунок 1. Залежність витрат від обсягу виробництва або коефіцієнту росту обсягу виробництва продукції

Залежність коефіцієнту росту витрат $K_p^B = f(K_p^Q)$ в загальному вигляді також відображається рівнянням прямої лінії і має вигляд, який відображено на рисунку 2.

З практичної точки зору в системі управління витратами для отримання відповідей на ряд запитань стосовно зміни витрат має значення визначення коефіцієнту еластичності витрат K_e від обсягу виробництва. Цей коефіцієнт показує значення відсотка зміни витрат на один відсоток зміни обсягу виробництва. Для його ви-

значення треба темп приросту витрат поділити на темп приросту обсягу виробництва. Тоді з урахуванням формули (6) маємо:

$$K_e = d_o^H * K_{np}^Q : K_{np}^Q = d_o^H. \quad (10)$$

На основі формули (10) можна стверджувати, що коефіцієнт еластичності витрат обсягу виробництва продукції у відповідних умовах - K_e дорівнює частці непостійних витрат базисного періоду, дані якого про витрати і обсяг виробництва прийняті за основу розрахунків. З формули (10) видно також, що коефіцієнт еластичності нижче одиниці, тому що частка непостійних витрат - це частка одиниці. Цей факт не знайшов відображення в навчальній і науковій літературі, але має велике значення при аналізі динаміки витрат.

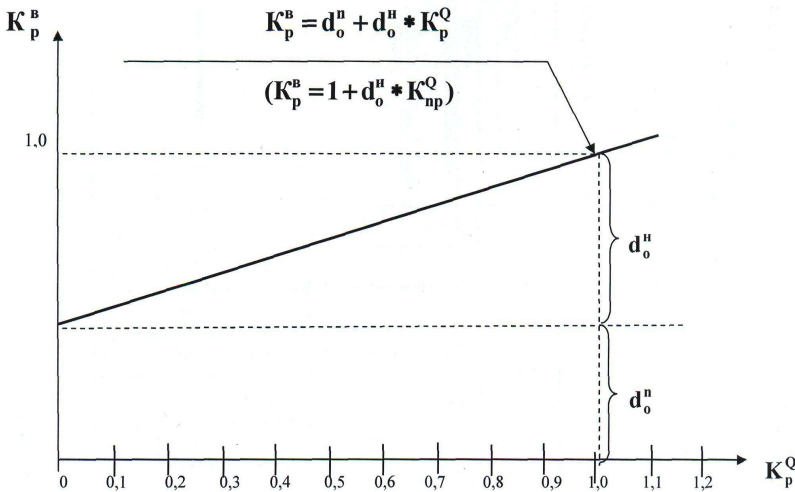

Рисунок 2. Залежність коефіцієнту росту витрат від коефіцієнта росту обсягу виробництва або коефіцієнту приросту

Розглянуті у статті теоретичні формули і відповідні загальні графічні зображення не розглядалися в науковій літературі під таким кутом зору і мають наступне значення:

а) поширюють можливості аналізу витрат в системі управління витратами;

б) аналітичні формули можуть бути використані для розрахунку відповідних показників витрат і вироблення управлінських рішень на їх підставі;

в) можуть бути використані у навчальному процесі з дисциплін «Управління витратами» або «Економіки підприємства» та інших;

г) динаміка витрат у такому вигляді вперше розглядається в теоретичному плані з практичної точки зору;

д) на підставі формул (2), (7) та (8) у навчальній роботі, практичній діяльності можна відповісти на питання, як відносно змінюються витрати на основі тільки одного відомого значення \mathbf{d}_0^n або \mathbf{d}_0^H , тобто розрахувати коефіцієнти росту і приросту витрат, а потім собівартості одиниці продукції.

Коефіцієнт росту (зміни) собівартості одиниці продукції на основі перетворення формули (7) складає

$$\mathbf{K}_p^c = \mathbf{d}_0^H + \mathbf{d}_0^n : \mathbf{K}_p^Q. \quad (11)$$

Коефіцієнт приросту собівартості одиниці продукції визначається як різниця між коефіцієнтом росту та одиницею. Враховуючи співвідношення $\mathbf{1} = \mathbf{d}_0^n + \mathbf{d}_0^H$ отримуємо коефіцієнт приросту собівартості одиниці продукції:

$$\mathbf{K}_{np}^c = -\mathbf{d}_0^n * (\mathbf{K}_{np}^Q / \mathbf{K}_p^Q). \quad (12)$$

На підставі формули (12) можна сформулювати наступне правило - закономірність: коефіцієнт приросту собівартості одиниці продукції є відносно значення, яке менше частки постійних витрат базисного періоду в стільки разів, у скільки коефіцієнт приросту обсягу виробництва менше його коефіцієнта росту.

Використані у статті формули можуть бути основою розрахунку показників витрат і собівартості, які стосуються динаміки витрат підприємств при рішенні задач студентами в навчальному процесі.

Література

1. Бланк И.А. Управление прибылью.- К.: «Ника-Центр», 1998.- С.149-191.
2. Котляров С.А. Управление затратами.- СПб.: Питер, 2001.- С.13-34.
3. Теорія статистики: Навчальний посібник / Вашків П.Г., Пастер П.І., Сторожук В.П., Ткач Є.І. – К.: Либідь, 2001.- С.187 – 194.

УДК 322.146

Непран А. В.

кандидат економічних наук, доцент
кафедри фінансів і кредиту ХЕПУ

Особливості процесу нагромадження основного капіталу в Україні

In the article tendencies and conformities to law of process of piling up of the fixed assets are examined in Ukraine, factors which have influence on this process are determined. The analysis of processes of piling up of the fixed assets is related to efficiency of the of fund of piling up.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем економіки перехідного періоду в Україні є проблема нагромадження необхідних фондів для прискореного розвитку економіки. Від успішного вирішення цієї економічної проблеми в першу чергу залежить здійснення головних завдань, таких як модернізація промисловості, реконструкція сільського господарства, прискорений розвиток інфраструктури, підвищення конкурентоспроможності та забезпечення збалансованості економічного зростання. Важливу роль у вирішенні цих завдань належить нагромадженню основного капіталу у вигляді споруд, будівель, машин і обладнання, різного роду механізмів, що утворює матеріально-технічну основу формування і підвищення суспільної продуктивної сили праці.

Не вимагає особливих доказів положення про те, що в кожній країні проблема нагромадження необхідних фондів для здійснення модернізації економіки повинна вирішуватися з усіх реальних соціально-економічних чинників — специфіки і рівня розвит-

ку економіки, соціального устрою, а також технічної і сировинної бази. Між іншим, ця проблема в Україні є найбільш актуальною через перш за все незначних джерел, що необхідні для її більш-менш ефективного вирішення. У теперішній час економіка України перебуває у кризовому стані, що охопив усі сфери економічного життя. Рівень економічного падіння в окремих сферах (наприклад, в промисловості та в роздрібній торгівлі) в Україні був найбільшими серед країн СНД, а по рівню знецінення національної валюти Україна вийшла на перші позиції в світі. Різко зростає зовнішня заборгованість у всіх секторів національної економіки. Проблема нагромадження в Україні має ще й інший, не менш важливий аспект, а саме: вибір раціональної структури і визначення пропорцій між основними та оборотними фондами. Це проблемі нагромадження основного капіталу особливу актуальність, робить її об'єктом наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблемою нагромадження капіталу і підвищенням його ефективності українські економісти почали працювати ще з початку 90-х років минулого століття. Із всіх робіт методологічного характеру слід виділити перш за все роботи І. Лукінова, В. Гейця, Б. Квасюка, Б. Данилишина, С. Злупка, М. Чумаченка, А. Гальчинського, В. Федоренка, у яких вперше для свого часу досліджені особливості процесів нагромадження основного капіталу в економіці України. Період після фінансової кризи (1998 р.) в цілому характеризувався відносно високими темпами зростання валового внутрішнього продукту та інвестиціями в основний капітал. Проте за зовнішнім благополуччям, як відмічали В. Геєць, А. Гриценко, В. Федоренко, С. Захарін, приховувалися суттєві диспропорції у розвитку галузей і секторів економіки і при взаємодії між ними [1–3]. Випереджальні темпи інвестицій в сектори, які здійснюють перерозподіл суспільного продукту, над інвестиціями у виробництво останнього (промисловість і сільське господарство) посилюють ризики фінансової системи та інфляційний потенціал [4, с. 327].

Розвиток процесів нагромадження основного капіталу, об'єктивна тенденція, що намітилася, до зниження ефективності його використання належить до нових і малодосліджених в нашій літературі проблем. Серед вчених, що займалися цією проблемою, слід відзначити роботи В. Гейця, Б. Квасюка, Л. Шинкарук, В. Фе-

доренка. На думку учених, одна з вирішальних умов поступального економічного розвитку – прогресивна політика нагромадження, що закладає оптимальні параметри відтворення основного капіталу. Мається на увазі не лише масштабний вплив накопичення основного капіталу на економічний розвиток, але і специфічний, тривалий характер цього впливу [4].

Досвід розвинутих країн свідчить, що процеси нагромадження основного капіталу істотно впливають на розширене відтворення, впровадження у цей процес інноваційної моделі розвитку. Це дає змогу знизити норму виробничого нагромадження та одночасно збільшити ресурси споживання. У сучасних умовах, як відзначає В. Федоренко, першочерговим для української економіки є підвищення ефективності використання всіх елементів нагромадження, інвестиційних ресурсів на всіх стадіях їх обігу [2, с. 13].

У ході здійснення економічної реформи, як відомо, не всі питання мають вирішення. У зв'язку з цим представляє особливий теоретичний і практичний інтерес дослідження тенденцій і протиріч в нагромадженні основного капіталу, вплив на темпи і пропорції економічного зростання. Дослідження цієї проблеми сприятиме удосконаленню інвестиційної політики держави, зменшенню диспропорцій економічного зростання.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою досліджень за даною темою є виявлення тенденцій і закономірностей процесу нагромадження основного капіталу в Україні на сучасному етапі ринкових трансформацій, вплив на темпи та ефективність відтворюваних процесів в економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Матеріальною основою розширеного відтворення є нагромадження капіталу, що представляє собою перетворення частини додаткової вартості на капітал, у тому числі — на різні капіталу. За умов сучасної економіки нагромадження виявляється як постійний процес, як найважливіша прогресивна функція суспільства і «залишається основою всякого суспільного, політичного і розумового прогресу» [5]. Він діє в суспільному виробництві та окремих його галузях.

Процес нагромадження капіталу — це процес створення додаткових засобів виробництва, необхідних для здійснення розширеного відтворення. Досліджуючи ці сторони процесу відтворення,

К. Маркс указував, що «відтворення в розширеному масштабі витікає не накопичення — не з перетворення додаткової вартості на капітал, а із зворотного перетворення вартості, яка, відгалузившись, відокремившись в грошовій формі від тіла основного капіталу, перетворилася на новий — в додатковий або в ефективніший капітал того ж роду» [6].

У матеріально-речовому вираженні нагромадження капіталу складається з приросту основних фондів (виробничих і невиробничих), матеріальних оборотних коштів і запасів, а також резервів. Валове нагромадження основного капіталу — це приріст не фінансових активів, які протягом тривалого часу використовуються в процесі виробництва. Як відомо, валове нагромадження основного капіталу має наступні основні типи:

- придбання за вирахуванням вибуття нових або реальних нематеріальних основних засобів (житлових будинків, інших будинків і споруд, машин і обладнання), культивованих активів (поголів'я дорослої та продуктивної худоби, садів, виноградників та інших багаторічних насаджень), а також інші матеріальні активні засоби (бібліотечні фонди);

- придбання за вирахуванням вибуття нових або реальних нематеріальних основних засобів (витрати на розвідування корисних копалин, засоби програмного забезпечення, забезпечення оригіналами матеріально-художніх творів), інші нематеріальні активи, які відносяться до основних засобів;

- витрати на покращення невироблених матеріальних активів, до яких відносять витрати на поліпшення земель та підготовку їх до використання;

- витрати, пов'язані з передачею прав власності на невироблені активи, які вмістять матеріальні (природні активи, культивовані біологічні ресурси, водні ресурси під землею) та нематеріальні активи (авторські права, патенти, ліцензії тощо).

При всій різноманітності проблеми нагромадження можна сказати, що в самій загальній формі вона враховує два важливих в теоретичному і практичному плані моменти: а) механізм утворення фонду нагромадження; б) механізм його використання. Ці моменти тісно пов'язані з багатьма іншими параметрами економічного розвитку (внутрішні та зовнішні джерела його фінансування,

оптимальна норма і маса нагромадження, необхідність цілеспрямованого використання акумульованих коштів).

Реальному нагромадженню, як відомо, завжди передує нагромадження грошового капіталу. Правда, необхідно мати на увазі, що зовнішнє фінансування процесу відтворення у тій чи іншій країні все більшою мірою впливає на розвиток її народного господарства. В основі процесу нагромадження знаходяться заощадження, тобто частина особистого або підприємницького доходу, що не витрачається на поточне споживання.

Валові заощадження в Україні в 90-х роках скорочувалися як в абсолютному (в 2,4 раза в постійних цінах 1990 р.), так і у відносному виразі (як частка валового доходу, що є у розпорядженні і частка валового внутрішнього продукту). На початку ХХІ ст. відбувався процес зростання заощаджень, що сприяли відновленню інвестиційних процесів в економіці табл. 1.

Таблиця 1

Валові заощадження (в % валового внутрішнього продукту)

2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
25,6	27,7	27,8	31,8	25,7	23,3	24,6	20,8

Доля заощаджень найбільш інтенсивно зростала в період 2001–2005 рр., досягнувши максимуму (31,8 %) у 2004 р. У подальшому частка заощаджень мала нестійку тенденцію до зниження.

Зростання валових заощаджень потрібно і з інших причин – за останні десять років зросло основних фондів у більшості галузей національної економіки і на початок 2010 р. по всім галузям він склав 60, 0% проти 43,7 % у 2001 р. Нинішній рівень заощаджень не достатній для вирішення зазначених задач.

Наступний етап капіталоутворення називають нагромадженням, або, як прийнято в системі національних рахунків, валовим нагромадженням. Нагромадження основного капіталу перш за все виражається у збільшенні його абсолютних розмірів. «Рівень і динаміка основного капіталу, — відзначала Л. Демидова, — визначається складним сплетінням природних, технічних, економічних, соціальних і політичних факторів» [7, с. 279]. Динаміка основного капіталу підкорюється загальним економічним законам ринкової

економіки і випробовує на собі їх вплив. Нерівномірність, загальна нестійкість ринкової економіки впливає і на рух основного капіталу.

Економічний підйом в українській економіці за 2001–2008 рр. значною мірою пов'язаний з посиленням процесів нагромадження капіталу. Період 1990–2000 рр. був відзначений небувалым падінням обсягів інвестицій в основний капітал: у 2000 р. обсяг інвестицій в основний капітал склав лише 18,1 % від рівня 1990 р. Стрімке зниження частки валового нагромадження основного капіталу в структурі валового внутрішнього продукту призвело до зменшення реальних розмірів нагромадження, визвало повний хаос у процесі нагромадження. Як відмічав Л. В. Шинкарук, динаміка фонду нагромадження основного капіталу цього періоду значно ускладнювалася гіперінфляцією [8, с. 82].

Валове нагромадження основного капіталу, після критичного падіння в 1996–1999 рр. приблизно до 30 млрд грн. (12–13 % валового внутрішнього продукту) до кінця 2007 р. стабільно зростає. Стрімке нарощування темпів зростання валового нагромадження основного капіталу констатує і індекс зміни валового внутрішнього продукту за категоріями кінцевого використання (рис. 1).

Рис. 1. Індекси зміни валового внутрішнього продукту і валового нагромадження основного капіталу, % до попереднього періоду (у постійних цінах 2007 р.).

Динаміка фонду нагромадження основного капіталу в 2002–2007 рр. характеризувалася високими темпами зростання, що значно перевищували зростання валового внутрішнього продукту.

Так, обсяг інвестицій в основний капітал в 2006 р. у порівнянні з 2005 р. збільшився на 20,9 %, у той час як валовий внутрішній продукт — лише на 7,4 %. Стрімке падіння темпів валового нагромадження основного капіталу випереджало скорочення обсягу валового внутрішнього продукту в 2009 р. (-15,2 %) на 29,0 %.

Інвестиції в основний капітал є найбільш динамічним компонентом валового внутрішнього продукту і сукупного попиту. У період спаду або безпосередньо перед ним обсяги нагромадження основного капіталу різко зменшуються. Пожвавлення і підйом в економіці супроводжуються зростанням (часто випереджаючим) інвестицій перш за все в основний капітал. Зміни другої важливої складової валового внутрішнього продукту — кінцевих споживчих витрат населення — відбуваються значно повільніше. Однак саме кінцеве споживання населення в валовому внутрішньому продукті формує обмеження для довгострокової динаміки інвестиційних витрат і відповідно потреби економіки в інвестиціях.

На динаміку нагромадження основного капіталу вплинуло зростання цін, що прискорилося в останні роки (табл. 2).

Таблиця 2

Індекси-дефлятори валового внутрішнього продукту і його компоненти,

% до попереднього року

Роки	Валовий внутрішній продукт	Валове нагромадження	Валове нагромадження основного капіталу	Кінцеві споживчі витрати населення
2002	105,1	103,9	104,1	101,3
2003	108,1	104,1	104,0	105,6
2004	115,1	118,0	117,3	109,2
2005	124,2	119,0	119,9	116,6
2006	114,7	114,4	114,2	109,1
2007	123,1	119,3	119,1	113,0
2008	128,6	128,0	127,6	121,7
2009	113,7	123,7	122,3	118,1

Джерело: Квартальні розрахунки валового внутрішнього продукту України за 2001–2009 рр. Державний комітет статистики України. – К., 2010, 153 с.

Значний вплив на динаміку валового нагромадження основного капіталу становило випередження дефлятором валового нагромадження основного капіталу кінцевих споживчих витрат. Це означає, що ціни на інвестиційні товари в цілому за 2002–2009 рр. зростали значно швидше, ніж дефлятор валового внутрішнього продукту і ціни на споживчі товари населення. Особливо ця тенденція спостерігалася в кінці досліджуваного періоду. Так, в 2009 р. дефлятор валового внутрішнього продукту був на 8,6 % вище дефлятора валового внутрішнього продукту і на 4,2 % дефлятора кінцевих споживчих витрат населення.

Зростання цін підриває до масового оновлення капіталу на новій технічній основі, оскільки малопрогнозованим стає рівень прибутку у зв'язку із зростанням труднощів визначення різниці між величиною витрат виробництва і оптовими цінами. Навіть в умовах економічного спаду відбувалося прискорене зростання цін. Так, ціни виробників промислової продукції у 2009 р. зросли на 6,5 %, у 2010 р. на 20,9 %, у тому числі в машинобудуванні — відповідно на 11,3 і 10,7 %. Високі темпи зростання цін на продукцію промисловості уповільнили оновлення основного капіталу, негативно вплинули на прискорення інвестиційних процесів. Наслідком цих процесів є підвищення невизначеності при проведенні інвестиційної політики. Остання, у свою чергу, має вирішальний вплив на формування темпів економічного зростання і добробуту населення країни.

Однією із передумов порівняно низьких темпів розвитку національної економіки в останнє десятиріччя є зменшення приросту реального (продуктивного) нагромадження і знижувальна норма нагромадження. Так обсяг нагромадження основного капіталу (у постійних цінах 2007 р.) зменшився з 198348 млн. грн. в 2007 р. до 105403 млн. грн. у 2009 р., або на 46,9 %. Норма нагромадження основного капіталу за відповідний період знизилася з 27,5 до 16,9 %.

Як відомо, складовою частиною валового нагромадження основного капіталу є також споживання (амортизація), яке має бути обов'язково повернуто до виробничого процесу. Властивості інвестиційного потоку виявляються шляхом порівняння з валовим

внутрішнім продуктом, поряд з показником валового нагромадження основного капіталу, його складових — споживання (амортизаційних відрахувань) і чистих інвестицій (валового нагромадження основного капіталу за вирахуванням споживання) [9, с. 38]. Від’ємне значення чистих інвестицій означає, що виробничий потенціал в економіці не створюється і виникає тенденція до «продання» нагромадженого раніше капіталу. Стратегічним є показник чистого нагромадження основного капіталу, оскільки він констатує можливості розширеного відтворення основних фондів.

В Україні за досліджуваний період спостерігалася тенденція до зростання обсягів і питомої ваги чистого нагромадження основного капіталу, що створило передумови для економічного зростання (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка чистого нагромадження основного капіталу в Україні

	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Валове нагромадження основного капіталу	43289	55075	77820	96965	133874	198348	250158
Споживання основного капіталу	36160	38885	46576	50545	58265	73071	87914
Чисте нагромадження основного капіталу	7129	16190	31244	46420	75609	125277	162244
в % від валового нагромадження основного капіталу	16,5	29,4	40,1	47,9	56,5	63,2	64,9

Розраховано за даними: Національні рахунки України за 2001–2009 рр.: Стат. бюлетень. – К.: 2010 р.; Квартальні розрахунки валового внутрішнього продукту України за 2001–2009 рр. Державний комітет статистики України. – К., 2010, 48 с.

Як видно з даних таблиці, величина чистого нагромадження основного капіталу зросла з 7129,2 млн. грн. у 2002 р. до 125277,0 млн. грн. у 2008 р., а питома вага — відповідно з 3,2 до 17,1 % валового внутрішнього продукту. Найважливіша особливість формування нагромадження основного капіталу — зростання вкладень, що використовуються на розширене відтворення основного капі-

талу. Так, у 2002 р. 80,4 % нагромадження основного капіталу використовувалося на відшкодування вибуття основних фондів, тоді як у 2008 р. — відповідно 35,1 %.

Як відомо, ресурсами для нагромадження є валові національні заощадження. Поряд з ресурсами заощаджень в системі національних рахунків виділяють також сальдо капітальних трансфертів (тобто безкоштовних надходжень і передач капіталу), одержаних українською економікою від «решти світу» (так в системі національних рахунків визначаються зарубіжні країни) і переданих «решті світу». Як видно із першої частини табл. 4, передача і одержання капітальних трансфертів для української економіки не має вирішального значення.

Таблиця 4

Рахунок операцій з капіталом (в поточних цінах; млн. грн.)

	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
Зміни у зобов'язаннях і чистому багатстві							
Чисте заощадження	26472	35445	63232	62817	68715	104146	109559
Капітальні трансферти, одержані від інших країн	112	59	101	71	101	136	115
Капітальні трансферти, сплачені іншим країнам	...	-1	...	-112	-96	-121	-121
Усього (зміни чистого багатства)	26584	35503	63333	62776	68720	104161	109553
Зміни в активах							
Валове нагромадження основного капіталу	43289	55075	77820	96965	133874	198348	250158
Споживання основного капіталу	-36160	-38885	-46576	-50545	-58265	-73071	-87914
Зміна запасів матеріальних оборотних коштів	2209	3661	-4883	2736	655	4685	14379
Придбання за виключенням вибуття цінностей	96	115	133	175	211	285	346
Придбання за виключенням вибуття	-27	16	10	289	-10	...	-32

невироблених нефі- нансових активів							
Чисте кредитування (+), чисте запозичення (-)	17177	15521	36829	13156	-7745	-26086	-67384
Всього	26584	35503	63333	62776	68720	104161	109553

Джерело: Національні рахунки України за 2001–2009 рр.: Електронний ресурс: www.ukrstat.gov.ua.

Звернімося до другої частини рахунку операцій з капіталом – його використанням. Нагромаджений капітал використовується всередині країни на валове нагромадження (на валове нагромадження основного капіталу, зміна запасів матеріальних оборотних засобів, на приріст цінностей), спрямовується за кордон і поповнюється із-за кордону на платній основі (на відміну від капітальних трансфертів). Розширення і оновлення основного капіталу здійснюється за рахунок інвестицій, обсяг яких може бути меншим або більшим валового нагромадження капіталу.

У 2009 р. внутрішня норма нагромаджень в Україні різко зменшилася через відтік капіталу. У подальшому для обслуговування зовнішнього боргу на рівні 6–7 % валового внутрішнього продукту за рік потрібний значний профіцит державного бюджету. З рештою, з урахуванням втікання капіталу на рівні 5–7 % валового внутрішнього продукту країна повинна зберігати 30–35 % валового внутрішнього продукту. Очевидно, на сьогодні для країни це здійснити нереально.

Сальдо руху капіталу між країною та «рештою світу» відображено в статті «Чисте кредитування (+) або чисте запозичення (-)». В Україні, починаючи з 2006 р., воно від'ємне. Загальна величина зовнішніх запозичень зросла з 7745 млн. грн. у 2006 р. до 67384 млн. грн. у 2008 р. Це означає, що для фінансування валового нагромадження в країні недостатньо фінансових ресурсів, і виникає необхідність зовнішніх запозичень. Як наслідок, зовнішній борг України зріс з 39619 млн. долл. у 2005 р. до 101659 млн. грн. у 2009 р.

Таким чином, розміри валового нагромадження капіталу в Україні за останні роки були значно менше розмірів валових заощаджень. Така ситуація негативно вплинула на стан зовнішньої заборгованості країни, динаміку зарубіжних інвестицій, валютний курс. Зростання зовнішньої заборгованості держави, в свою чергу, зменшує національні заощадження, спричиняє відтік капіталу у

вигляді відсотків, що, у свою чергу, зменшує джерела фінансування процесу нагромадження, в тому числі нагромадження основного капіталу.

Висновки. За останні роки в Україні національні заощадження не забезпечують фінансування процесу нагромадження, що призвело до значного зростання зовнішньої заборгованості. Валове нагромадження основного капіталу є найбільш нестійким компонентом валового внутрішнього продукту. Зростання валового внутрішнього продукту в 2002–2008 рр. супроводжувалося прискореним збільшенням обсягів валового нагромадження основного капіталу. Однак в період кризи (2009 р.) темпи падіння валового нагромадження капіталу значно перевищили зменшення обсягу валового внутрішнього продукту. Збільшення частки чистого нагромадження основного капіталу характеризує позитивні тенденції, що створюють передумови до розширеного відтворення основних фондів. Проте зростання цін на інвестиційні товари негативно вплинуло на динаміку інвестиційного процесу, уповільнило оновлення основного капіталу.

Література

1. Капіталізація економіки України / За ред. акад. В. М. Гейця, д-ра екон. наук А. А. Гриценка. – К.: Ін-т екон. та прогноз., 2007. – 220 с.
2. Федоренко В. Інвестиції та економіка України // Економіка України. – 2007. – № 5. – С. 12–17.
3. Захарин С. Сбереження и инвестиции в корпоративном секторе Украины в контексте макроэкономического развития // Экономика Украины. – 2009. – № 5. – С. 36–45.
4. Національні заощадження та економічне зростання / За ред. д-ра екон. наук Б. Є. Квасюка. – К., 2000. – С. 189.
5. Маркс К. и Энгельс Ф. Соч., т. 20, с. 199.
6. Маркс К. и Энгельс Ф. Соч., т. 24. стр. 193.
7. Особенности процесса накопления в развитых капиталистических странах. За ред. Е. А. Громова. – М.: Наука, 1978. – 439 с.
8. Шинкарук Л. В. Особенности процесса накопления основного капитала в Украине // Экономическая теория. – 2006. – № 1. – С. 80–93.
9. Попов В., Попова В. Підсумки і напрямки інвестиційної політики в Україні // Економіка України. – 2007. - № 5. – С. 35–43.

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

УДК 316.2 : 331.5

Борюшкина О.В.

преподаватель кафедры гуманитарных
и фундаментальных юридических
дисциплин ХЭПУ

Социальные технологии как путь оптимизации соотношения потребности и предложения на рынке труда

Анотація. Стаття присвячена застосуванню соціальних технологій у практичній діяльності, що пов'язана з ринком праці та необхідності застосування соціальних технологій у сфері управління співвідношенням робочої сили на ринку праці для ефективного результату для пошуку роботи.

Ключові слова: соціальні технології; ринок праці; молодь; зайнятість.

Аннотация. Статья посвящена возрастающей актуальности применения социальных технологий в практической деятельности, связанной с рынком труда и необходимости применения социальных технологий в сфере управления соотношением рабочей силы на рынке труда для эффективного результата в процессе поиска работы.

Ключевые слова: социальные технологии; рынок труда; молодежь; занятость.

Summary. The article is devoted to increasing the relevance of social technologies in practical activities related to the labor market and the need for the use of social technologies in the field of management by workers in the labor market for effective results when searching for work.

Key words: social technologies; the labor market; youth; employment.

Стремительность общественных трансформаций, обладающих всеобщим характером, формирует новую социальную реальность, отличную по своим онтологическим параметрам от предшествующих типов, поэтому перед обществом неизменно встает проблема адекватного реагирования на вызовы современности. Не в последнюю очередь требуют решения и проблемы роста, имеющие место в современной украинской экономике, особенно проблемы своевременного обеспечения персоналом ее постоянно растущих потребностей.

Отметим, что для современной социальной ситуации уже неадекватны те методы оптимизации динамических социальных процессов, которые применялись традиционно. Современность требует смещения ракурса действия, предполагающего, в первую очередь, отказ от принципа методологического единообразия при рассмотрении общества. Нестабильность, транзитивность современного общества, его модернизация, трансформация, порождают настроения "декомпозиции идеи общества" (А. Турен) вообще. Вместе с тем, переходный период имеет временные ограничения, и проблемы методологии социальных действий рано или поздно выйдут на первый план. В таком случае любые промежуточные модели, далекие от устойчивых структур, окажутся малопродуктивными. Именно поэтому сегодня остро встает вопрос о том, в состоянии ли социальные науки в условиях постоянных социальных изменений создать методологию существенно влияющую на социальную реальность [5, с. 49].

В 90-е гг. XX в. ключевым понятием социальных наук стало понятие информационного общества. Популяризировались и стали уже стандартом работы по изучению информационного общества, ориентация на знания, цифровая форма представления объектов, инновационная природа и виртуализация производства, представления об эффективности личности как о человеке, владеющем информационно-коммуникационными технологиями; о высокопроизводительном коллективе как рабочей группе, взаимодействующей на основе информационно-коммуникационных технологий; об интегрированном предприятии, обладающем целостной информационной структурой и демонстрирующем деловую активность в межсетевой среде. Период становления информационного общест-

ва совпал с процессом глобализации, который отразил основные вызовы стремительно меняющегося мира: сверхбыстрое развитие электронной коммерции, скоординированность финансовых рынков, развитие наднациональных организаций, трансфер вкусов.

Именно поэтому, важно выявить онтологические и гносеологические факторы появления нового исторического типа общества, в нашем случае - информационного. Понятие информационного общества указывает на принцип, вокруг которого организована эта социальная форма - информация и знания. Информационное общество возникает там, где главным становится управление не материальными объектами, а символами, идеями, образами, интеллектом, и где большинство работающих занято производством, хранением и реализацией информации, особенно ее высшей формы - знании. Именно обработанная информация как знание имеет практическое значение для социума. Она изменяет общество на каждом структурном уровне его организации. Умение добывать, накапливать и использовать информацию - условие развития социума. Информация социальна по своей природе. Социальная организация в значительной мере - это организация информации. Она становится возможной при осуществлении определенных форм обмена информацией между членами общества. Поэтому информацию можно считать элементарной функцией человеческого поведения.

Именно поэтому кластер "новой экономики" информационного общества интерпретируется в литературе как существенно отличный от старой экономики индустриализма. Вместе с тем, не следует забывать, что появление "новой экономики" стало возможным лишь на фундаменте старой экономики. Наступление качественно новой информационной экономики не исчерпывается просто переводом массы рабочих в "информационные рабочие". Это недостаточное основание для вывода о появлении нового социального качества. Новые подходы в экономике сегодня создаются посредством электронных практик, базирующихся на Интернете, технологиях логистики, маркетинга, применимых к реальному материальному производству, однако основным ресурсом его по-прежнему остается энергия, поскольку информация и знания действительны только на базе энергии.

Таким образом, становление общества на основе информа-

ционно-коммуникационных технологий ознаменовало появление новых социальных идей, связанных с понятием информационного общества. Именно с ростом значения информации, способов работы с ней, можно связать постепенную, но неуклонную технологизацию социальных процессов [3, с. 87].

Следует отметить, что вопросы разработки и внедрения в практику социальных технологий давно вызвали неоднозначное отношение научной общественности и практиков социального управления. Поиски оптимизации управленческого процесса, рационального использования человеческих ресурсов привели к осознанию того, что в их организации должна присутствовать жесткая программа достижения заранее сформулированной цели посредством осуществления ряда последовательных операций, максимально обеспечивающих социальный результат, разработанных на основе применения научных методов. Именно социальная технология создает возможность тиражировать приемы и методы, позволяет снизить затраты на управление, повысить эффективность управленческого воздействия и его роль в жизни общества. Поэтому обращение к новым методам и технологиям преобразования действительности исторически и социально обусловлено.

Современная социальная реальность такова, что проблемы управления на всех уровнях общества, усложнившиеся и обострившиеся в последние десятилетия, соотносятся с проблемами развертывания человеческого потенциала как основы социально-экономического и культурного развития и как основы общей жизнеспособности общества. Именно поэтому можно только констатировать возрастающую актуальность применения социальных технологий в практической деятельности, связанной с рынком труда, которая определяется возрастанием роли человеческого ресурса в хозяйственной сфере, вообще, в управлении организацией, в ее успехах и жизнеспособности, изменением характера социально-экономической динамики современного общества, ускорением рыночных процессов, возникновением новых социально-экономических последствий глобализации; изменениями социально-экономической среды на всех уровнях систем управления. Все это порождает все более и более растущую востребованность специалистов всех уровней.

Одной из разновидностей социальных технологий являются

технологии управления, а в практике управления организациями – технологии менеджмента. Управление – это достижение целей организации с помощью определенных методов, действий, направленных на получение конечного результата [2, с.114].

Необходимость применения социальных технологий в сфере управления соотношением рабочей силы на рынке труда обусловлено в первую очередь тем, что изменения в технике, технологии и содержании труда на протяжении последнего десятилетия вызвали быстрый рост роли человеческого фактора. Вложения в человека во второй половине XX века стали обеспечивать более половины прироста производительности труда. Кроме того, растущая рыночная экономика диктует необходимость проявления самостоятельности работника не только в поисках рабочего места, но и активности в создании рабочих мест для себя. Отсутствие таких навыков и умения часто является весомой причиной безработицы с одной стороны и нехватки персонала - с другой. На наш взгляд, именно применение социальных технологий могло бы позволить в дальнейшем избежать развития этой противоречивой ситуации или снизить эффект от ее возникновения.

Рассматривая возможность применения социальных технологий в сфере оптимизации соотношения потребности и предложения на рынке труда, можно выделить две ключевых социальных группы, которые станут объектами применения социальных технологий. Это в первую очередь лица, не работавшие ранее (в большинстве случаев - это молодежь) и те, кто имеет уже определенный опыт трудовой деятельности. Подобное разделение на основе опыта трудовой деятельности, представляется нам наиболее рациональным, так как именно эти две групп существенно отличаются в своих установках при поиске работы [1, с. 5].

Технологии, основным объектом которых является молодежь, должны быть направлены на формирование структуры предложения рабочей силы на рынках труда. Формирование и оптимизация мотивов трудовой деятельности в соответствии с прогнозируемой структурой рабочих мест представляет собой, как показывает мировой опыт и частично опыт советского периода отечественной истории, является наиболее эффективным механизмом согласования интересов государства, региона, предприятия и работника в сфере труда. В этой сфере закладываются основы, опреде-

ляющие трудовую деятельность человека на длительный период. Даже если человек меняет профессию, то в новой сфере деятельности он объективно использует знания и навыки предыдущей. Одним из наиболее важных рычагов воздействия на молодежь как субъект социальной технологии, которая направлена на оптимизацию состояния рынка труда, следует выделить работу с мотивацией этой социальной группы. Исследования показывают, что сформированные в период получения образования мотивы трудовой деятельности являются тем стержнем, который определяет экономическое поведение субъекта во всех ситуациях рынка труда. Поэтому весьма важной задачей является изучение и формирование оптимальной структуры трудовой мотивации молодежи как основы, определяющей качество рабочей силы в дальнейшем.

Изучение мотивов трудовой деятельности может служить основой для:

- составления прогноза дальнейшей структуры учебных мест для получения образования молодежью;

- рекомендаций по совершенствованию учебных планов учебных заведений (объединение специальностей, выделение специализаций, набор учебных дисциплин и т.д.);

- активизации факторов, определяющих создание рабочих мест, соответствующих мотивационной структуре молодежи, в том числе обогащения непопулярных в настоящее время рабочих мест характеристиками, способными привлечь рабочую силу;

- выявления факторов, определяющих формирование структуры трудовой мотивации, соответствующей интересам региона, управления;

- определения задач и механизмов формирования оптимальной мотивационной структуры для различных субъектов управления.

Самым оптимальным способом получения необходимой информации в этом случае могло бы стать социологическое исследование с использованием анкетного метода и экспертного опроса. Единицей наблюдения выступают отдельные представители этой социальной группы, отобранные по репрезентативной выборке. Единицей анализа служат различные социальные группы молодежи.

Выделение молодежи как объекта для отдельного направле-

ния работы по регулированию рынка труда обусловлено тем, что она составляет около четверти населения страны. Это наиболее активная часть, отличающаяся высоким уровнем образования, мобильной мотивационной структурой и высоким уровнем притязания. Значительная часть этой группы обучается и готова обучаться

Указанное анкетное исследование должно включать в себя, помимо вопросов трудовой мотивации, также и другие вопросы, являющиеся основой для подготовки других разделов программы, в частности, блок вопросов, посвященных факторному анализу профессиональных ориентаций. Последнее дает информационную базу для многовариантных расчетов перспективного баланса молодежи в структуре занятости населения.

Таким образом, к возможностям исследования профессиональной ориентации при помощи социологического инструментария можно отнести:

- изучение профессиональных планов и предпочтений молодежи;
- анализ профпланов и профнамерений молодежи за последние пять лет;
- выявление основных закономерностей и тенденций в формировании и изменении профпланов выпускников школ;
- сбор информации о потребностях, интересах, перспективах развития предприятий, организаций, учебных заведений, рынка труда, рынка профессий;
- разработка механизма согласования интересов и планов молодежи с целями и интересами экономики, рынка труда и образования в регионе, снижения их конфликтности и приближения к оптимально возможному уровню;
- проведение факторного анализа формирования профпланов молодежи с учетом изменений действия профориентационных факторов в перспективе;
- прогнозирование социально-трудовой и профессиональной ориентации молодежи;
- изучение мотивации профессиональных планов молодежи;
- изучение отношения молодежи к новым профессиям и специальностям;
- определение направлений, способов и методов изменения мотивации.

Полученная информация по этой категории молодежи позволит оценить трудовые и профессиональные планы выпускников, их направленность, устойчивость и согласованность с потребностями региональной экономики и рынка труда; оценить уровень адаптированности молодежи к рынку труда; представить оценку молодежи системы профессионального образования и на основе этого разработать рекомендации по совершенствованию образовательной сферы; разработать рекомендации по оптимизации профориентации данной категории молодежи. Все это может лечь в основу научного обоснования принимаемых решений в сфере профориентации, образования, формирования молодежного рынка труда, предоставить важный материал для разработки рекомендаций по развитию системы общеобразовательной и профессиональной подготовки, повышения квалификации с учетом выявленных особенностей и проблем а також разработки оптимальной модели инфраструктуры профориентации молодежи в регионе. Основываясь на результатах обследования данной категории, можно разработать рекомендации учебным заведениям, службам занятости, предприятиям, административным органам по работе с молодежью в ближайший период.

Література

1. Лібанова Е. Ситуація на ринку праці в контексті новітніх макроекономічних змін // Україна: аспекти праці. - 1996.-№6.- С.3-10.
2. Рынок труда. Учебник. / Под ред. проф. В.С. Буланова и В.А. Волгина. - М: «Экзамен», 2000. - 448 с.
3. Секретарюк В.В. Рынок труда в переходный период: вопросы теории, методологии, практики.- М.: Универсум Паблицинг, 1997. - 279с.
4. Социальная структура и социальные процессы. - М.: Наука, 1990.-234с.
5. Хентце Й., Метцнер Й. Теория управления кадрами в рыночной экономике.- Пер. с нем.- М.,1997.- 664 с.

УДК 378.147:811.11

Петренко Т. І., Бондарь О.В.
кафедра иностранных языков
Харьковского экономико-правового
университета

Формирование коммуникативных компетенций в процессе обучения английскому языку в высшей школе

Происходящие сегодня изменения в общественных отношениях, средствах коммуникации требуют повышения коммуникативной компетенции студентов, совершенствования их филологической подготовки, поэтому приоритетную значимость приобрело изучение английского языка как средства общения и обобщения духовного наследия стран изучаемого языка и народов. Перед преподавателями иностранного языка стоит задача сформировать личность, которая будет способна участвовать в межкультурной коммуникации.

Таким образом, мы можем говорить об актуальности темы данной статьи.

Объектом нашего исследования является формирование коммуникативных компетенций в процессе обучения студентов английскому языку.

Гипотеза такова: использование разнообразных способов и приёмов организации учебного процесса способствует формированию коммуникативных навыков у студентов

Общение, или иными словами коммуникация, его особенности и механизмы являлись предметом изучения философов и социологов, психолингвистов и психологов.

Коммуникация - это акт и процесс установления контактов между субъектами взаимодействия посредством выработки общего смысла передаваемой и воспринимаемой информации. В более

широком философском смысле коммуникация рассматривается как социальный процесс, связанный либо с общением, обменом мыслями, сведениями, идеями и так далее, либо с передачей содержания от одного сознания к другому посредством знаковых систем.

Для рассмотрения значения коммуникативных навыков в процессе обучения иностранному языку необходимо определиться с понятием «навыки». Под термином «навыки» мы понимаем автоматизированные способы выполнения действий. А коммуникативные навыки, на наш взгляд, отождествляются с навыками общения. Овладение коммуникативными навыками предполагает овладение иноязычным общением в единстве его функций: информационной, регулятивной, эмоционально-оценочной, этикетной.

Ученые выделяют четыре основных этапа формирования коммуникативного навыка:

1. Ознакомительный
2. Подготовительный (аналитический)
3. Стандартизирующий (синтетический)
4. Варьирующий (ситуативный)

Процесс овладения коммуникативными навыками представляет собой многократное выполнение иноязычных действий, направленных на автоматизацию в различных видах речевой деятельности и общении на иностранном языке.

Коммуникативные навыки предполагают формирование как чисто лингвистических навыков (лексических, фонетических, грамматических), так и их нормативное использование в устной и письменной речи. Различные темы, тексты, проблемы, речевые задачи ориентированы на формирование разных видов речевой деятельности, развитие социокультурных навыков и умений, что обеспечивает использование иностранного языка как средства общения.

При изучении иностранного языка в центре внимания находится последовательное и систематическое развитие у студентов коммуникативных навыков в процессе овладения различными стратегиями говорения, чтения, аудирования и письма.

Обучение иностранному языку направлено на изучение его как средства международного общения посредством:

- формирования и развития базовых коммуникативных навыков и умений в основных видах речевой деятельности;
- социокультурного развития студентов в контексте европейской и мировой культуры с помощью страноведческого, культуроведческого и лингвокультуроведческого материала.

Коммуникативные навыки формируются на основе:

- а) языковых знаний и навыков;
- б) лингвострановедческих и страноведческих знаний.

В коммуникативные навыки включаются следующие важнейшие умения:

- читать и понимать аутентичные тексты (с пониманием основного содержания и с полным пониманием);
- устно общаться в стандартных ситуациях учебно-трудовой, культурной, бытовой, а также профессиональной сфере;
- в устной форме кратко рассказать о себе, окружении, пересказать, выразить мнение, оценку;
- умение письменно оформить и передать информацию (письмо, резюме).

Так определяется минимальный уровень коммуникативных навыков в государственном образовательном стандарте по иностранным языкам.

В процессе речевой коммуникации люди пользуются средствами языка - его словарём и грамматикой для построения высказываний, которые были бы понятны адресату. Однако знание только словаря и грамматики недостаточно для того, чтобы общение на данном языке было успешным: надо знать ещё условия употребления тех или иных языковых единиц и их сочетаний. Иначе говоря, помимо собственно грамматики, носитель языка должен усвоить «ситуативную грамматику», которая предписывает использовать язык не только в соответствии со смыслом лексических единиц и правилами их сочетания в предложении, но и в зависимости от характера отношений между говорящим и адресатом, от цели общения и от других факторов, знание которых в совокупности с собственно языковыми знаниями составляет уровень коммуникативных навыков носителя языка.

Характер навыков общения, входящих в коммуникативную компетенцию и отличающихся от знаний собственно языка, можно проиллюстрировать на примере, так называемых косвенных рече-

вых актов. Косвенным называется такой речевой акт, форма которого не соответствует его реальному значению в данной ситуации. Например, если сосед за обеденным столом обращается к вам со следующими словами: - Не могли бы вы передать мне соль?, то по форме это вопрос, а по сути - просьба, и ответом на неё должно быть ваше действие: вы передаёте соседу солонку, если же вы поймёте эту просьбу как вопрос и ответите: - Могу, не производя соответствующего действия и дожидаясь, когда же собеседник действительно прямо попросит вас передать ему соль, - процесс коммуникации будет нарушен: вы поступите не так, как ожидал говорящий и как принято реагировать на подобные вопросы - просьбы в аналогичных ситуациях.

Также в процессе общения имеет место ориентация на социальные характеристики речевого партнёра: его статус, позицию, ситуационную роль, что проявляется в выборе альтернативных речевых средств со стратификациями и речевыми ограничителями.

Таким образом, как грамматические, так и лексические навыки и умения представляют собой центр языковой компетенции, на который опираются речевые навыки и умения.

Общение формирует человека как личность, даёт ему возможность приобрести определённые черты характера, интересы, привычки, склонности, усвоить нормы и формы нравственного поведения, определить цели жизни и выбрать средства их реализации.

Обновление содержания обучения английскому языку проявляется в том, что отбор тематики и проблематики иноязычного общения ориентирован на реальные интересы и потребности современных студентов.

Особое внимание при отборе содержания обучения иностранным языкам уделяется социокультурным навыкам и умениям, позволяющим адекватно представлять культуру своей страны в процессе иноязычного общения.

Содержание обучения определяется программой и направлено на формирование основ коммуникативной компетенции.

Что мы понимаем под термином «коммуникативная компетенция»? Это способность гибко и эффективно пользоваться иностранным языком в пределах понимания и передачи информации. Коммуникативная компетенция является ведущей целью обучения

иностранным языку в высшей школе. Изучение иностранных языков в высшей школе предоставляет студентам возможность формирования следующих коммуникативных навыков:

- правильно произносить и различать на слух звуки, слова, словосочетания и предложения иностранного языка; соблюдать интонацию всех типов предложения;

- овладеть наиболее употребительной лексикой в рамках программной тематики, а также профессиональной лексикой;

- получить представление об основных грамматических категориях изучаемого языка, распознавать изученную лексику и грамматику при чтении и аудировании и использовать их в устном общении;

- понимать на слух речь преподавателя, одногруппников, содержание текстов публицистического характера, текстов художественной оригинальной литературы, а также текстов профессиональной направленности;

- овладеть техникой чтения вслух; читать про себя и вслух учебные, профессиональные и художественные тексты, пользуясь приемами ознакомительного и изучающего чтения;

- писать краткое резюме, вести личную и деловую переписку, заполнить анкету о себе;

- освоить основные сведения о стране изучаемого языка.

Наиболее эффективной методикой обучения иностранным языкам ведущие специалисты в сфере лингвистического образования считают коммуникативную методику (The Communicative Approach) преподавания.

Коммуникативная методика базируется на следующих принципах:

1. Речевая направленность обучения, означающая, что речевая деятельность является не только средством обучения, но и ее целью. Это обстоятельство предполагает:

- а) коммуникативное поведение преподавателя, который вовлекает студентов в общую деятельность и тем самым воздействует на процесс общения;

- б) использование упражнений, максимально воссоздающих ситуации общения;

- в) направленность внимания студентов на цель и содержание высказывания.

2. Учет индивидуально-психологических особенностей студента при ведущей роли его личностного аспекта:

а) способностей к усвоению языка (вид памяти, уровень фонематического слуха, способности к обобщению и других);

б) умений выполнять те или иные виды деятельности, то есть умений учиться;

в) личностных свойств по интересам, мировоззрению, положению в коллективе студентов;

г) общих интеллектуальных способностей (унаследованных и приобретенных);

д) свойственных ему предпочтений при сборе информации (зрительные, слуховые, моторные и некоторые другие);

3. Речемыслительная активность как постоянная вовлеченность студентов в процесс общения в непосредственной (вербальной) либо опосредованной (мыслительной) форме.

4. Функциональный подход к отбору учебного материала на всех уровнях: лексическом, грамматическом, ситуативном, тематическом. Это означает, что любой единице языка отводится в процессе учебной деятельности какая-либо речевая функция.

5. Ситуативность процесса обучения, рассматриваемая и как способ речевой стимуляции, и как условие развития речевых умений.

Приемы коммуникативной методики используются, как правило, в ролевых коммуникативных играх, в процессе которых обучающиеся решают коммуникативно-познавательные задачи средствами изучаемого иностранного языка. Поэтому основное назначение коммуникативных игр - организация иноязычного общения в ходе решения поставленной коммуникативной задачи или проблемы.

Игры способствуют выполнению следующих методических задач:

- создание психологической готовности к речевому общению;

- обеспечение естественной необходимости многократного повторения ими языкового материала;

- тренировка в выборе нужного речевого варианта.

К методическим инструментам по формированию коммуникативных навыков можно отнести функционально - коммуникати-

вные задания, которые включают в себя восстановление логической последовательности в серии фотографий или фрагментов текста, обнаружение отсутствующих элементов в изображениях и текстах, формулирование точных инструкций партнеру для успешного выполнения им задания, поиск ответов на вопрос путем соединения вместе всех факторов, известных остальным участникам и другое.

В методический инструментарий по формированию коммуникативных навыков во время практических занятий по английскому языку входит прием преднамеренного создания различий в объеме информации у партнеров по иноязычному общению. Он основан на неравномерном распределении между партнерами по общению определенной информации, которой им надлежит обменяться на иностранном языке, что и является стимулом для общения. Например, студентам, работающим в парах, предлагается задание заполнить таблицы недостающей в них информацией, общаясь друг с другом на иностранном языке (не показывая таблицы друг другу). В обеих таблицах, вместе взятых, содержится вся информация, необходимая для выполнения предложенного задания, но каждый из студентов имеет в своей таблице лишь часть этой информации, благодаря чему между ними создаются различия в объеме информации.

В целом процесс обучения иностранным языкам призван сформировать у студентов способность участвовать в непосредственном и опосредованном диалоге культур, совершенствоваться в иностранном языке и использовать его для углубления своих знаний в различных областях науки, техники и общественной жизни. Эта способность предполагает формирование у студентов:

- умений понимать и порождать иноязычные высказывания в соответствии с конкретной ситуацией общения, речевой задачей и коммуникативным намерением;
- знаний о системе изучаемого языка и правил оперирования языковыми средствами в речевой деятельности;
- знаний правил речевого и неречевого поведения в определенных стандартных ситуациях, национально-культурных особенностей страны изучаемого языка и умений осуществлять свое речевое поведение в соответствии с этими знаниями;

- уменій користуватися раціональними прийомами умственного труда и самостоятельно совершенствоваться в овладении иностранным языком, овладевать им творчески и целенаправленно.

Коммуникативная методика обучения английскому языку также включает в себя и овладение невербальными средствами общения такими, как жесты, мимика, позы, дистанция, что является дополнительным фактором при запоминании лексического и любого другого материала.

Исходя из вышесказанного, коммуникативность предполагает построение обучения, как модели процесса общения. Чтобы придать обучению основные черты процесса общения, во-первых, необходимо перейти на личностное общение со студентами (принцип индивидуализации в коммуникативной методике, принцип личностно - ориентированного мышления в интенсивной методике и т.д.), благодаря чему в работе с аудиторией складывается нормальный психологический климат. Во-вторых, для решения этой задачи необходимо использовать все способы общения – интерактивный, когда происходит взаимодействие преподавателя со студентами на основе какой-либо деятельности, помимо учебной, перцептивный, когда имеет место восприятие друг друга как личностей, минуя статусы преподавателя и студента, информационный, когда преподаватель и студент меняются своими мыслями, чувствами, а не словами и грамматическими структурами. И третье необходимое условие – это создание коммуникативной мотивации – потребности, которая побуждает студентов участвовать в общении с целью изменить взаимоотношения с собеседником. Общение должно быть построено таким образом, чтобы происходило постепенное овладение речевым материалом.

Литература

1. Klippel. F. Keep Talking. Communicative Fluency Activities for Language Teaching. Cambridge Handbooks for Language Teachers. Cambridge University Press. 1996.
2. Brumfit. S., Johnson K. The Communicative Approach to Language Teaching. Oxford University Press. 2000.
3. Livinstone C. Roleplay in Language Learning. London. 1999.

4. Maley A., Daff A. Drama Techniques in Language Learning. Cambridge University Press. 1997.
5. Maslyko E. A. Communicative English for Intensive Learning. Minsk. 1999.
6. Widdowson H. G. Teaching Language as Communication. Oxford University Press. 2001.
7. Baker J., Westrup H. the English Language Teacher's Handbook. Continuum. VSO. 2000.
8. Doff A. Teach English. Cambridge University Press. 1998.
9. Franc C., Rinvolucri M. Grammar in Action Again. Prentice-Hall International Language Teaching. 1991.
10. Hadfield J., Hadfield C. Presenting New Language. Oxford University Press. 1999.
11. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. Longman. 1997.
12. Marsland B. Lessons from Nothing. Cambridge University Press. 1998.
13. Seligson P. Helping Students to Speak. Richmond. 1997.
14. Bowman B., Burkart G., Robson B. Teaching English as a Foreign or Second Language. Peace Corps. Center for Applied Linguistics. Washington D. C. 2005.

НАУКОВІ РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ

на рукопис монографії

«Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні»,

підготовлений кандидатом юридичних наук, доцентом

Харченком Вадимом Борисовичем

Найскладнішою та найактуальнішою проблемою ринкової трансформації сучасної економіки України є ефективне використання та подальший розвиток інтелектуального потенціалу як окремої людини, так і суспільства в цілому. Поглиблення міжнародного поділу праці, міждержавної спеціалізації та кооперації виробництва, визначення місця та конкурентних сил між країнами передовсім мірою визначається наявністю в їх розпорядженні інтелектуального потенціалу, можливостями та вмінням його створювати, примножувати, раціонально використовувати та охороняти результати творчої діяльності, що представлені в об'єктах права інтелектуальної власності.

Актуальність роботи Харченка В. Б. у тому, що сьогодні керівництвом країни визначено курс на розвиток національної економіки за інноваційною моделлю та всебічний розвиток і активізацію саме інтелектуальної творчої діяльності, а також захист її результатів – об'єктів права інтелектуальної власності. Слід повністю погодитися з тезою автора про те, що передумовою дослідження є незадовільним стан виконання вимог законів у сфері права на об'єкти інтелектуальної власності та високий рівень порушень прав їх власників. Світове співтовариство неодноразово наголошувало на потребі посилення в Україні охорони прав інтелектуальної власності та впровадження більш ефективних заходів з протидією порушенням таких прав. Необхідність активізації такої протидії набула особливої актуальності у зв'язку із ратифікацією нашою державою низки міжнародних конвенцій, угод та договорів щодо забезпечення охорони результатів творчої діяльності та засобів індивідуалізації, вступом України до СОТ.

За часів незалежності України відбулися значні зміни в галузі законодавчого врегулювання авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами

інтелектуальної, творчої діяльності. Такі зміни викликали необхідність наукового тлумачення окремих положень кримінального закону, правил кваліфікації злочинної поведінки, відмежування злочинних посягань на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації від суміжних злочинів та від діянь, що не є злочинними. Зазначене також спричинило необхідність виокремлення з кола результатів, що створюються внаслідок реалізації громадянами свого конституційного права на працю, таких творчих здобутків, які є об'єктами інтелектуальної власності, а також диференціацію та систематизацію посягань на такі результати.

Саме ці чинники зумовили зміст, структуру та побудову монографії В. Б. Харченка, а також визначили коло розглянутих питань, дозволили сформулювати авторові умотивовані висновки. Достовірність та обґрунтованість результатів дослідження забезпечені завдяки використанню автором сучасних наукових методів, вивченню широкого кола літературних джерел, узагальненню судової практики, законодавчої практики інших держав.

У науковому дослідженні, що рецензується, автором аргументована необхідність нового підходу до розгляду проблем кримінально-правової охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. Спираючись на сучасні досягнення вітчизняної науки трудового та цивільного права, в роботі Харченка В. Б. в цілому вирішені найсуттєвіші питання побудови системи юридичної відповідальності за порушення прав на результати творчої діяльності. На вихідному рівні автор виходить із того, що система такої охорони повинна містити не тільки питання вдосконалення окремих положень закону про кримінальну відповідальність, а й порушувати питання про необхідність побудови самого порядку охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності, необхідності приведення законодавства України до відповідності з міжнародними угодами і конвенціями, усунення протиріч між положеннями ЦК України та КЗпП України щодо об'єктів, створених у зв'язку з виконанням умов трудового договору, або створених на замовлення, удосконалення цивільного, господарського, трудового та адміністративного законодавства України такого правового забезпечення.

Під час опрацювання проблем кримінально-правової охорони прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні автором було з'ясовано сутність окремих об'єктів права

інтелектуальної власності, особливості механізму їх правового регулювання, підстави та принципи криміналізації відповідних суспільно небезпечних посягань. На основі системного дослідження складів злочинів, які передбачають відповідальність за посягання у сфері інтелектуальної власності, з урахуванням історичного розвитку законодавства та практики його застосування виявлено недоліки кримінально-правової охорони зазначених суспільних відносин. Це дозволило автору сформулювати й обґрунтувати пропозиції щодо усунення зазначених недоліків шляхом здійснення комплексних заходів законодавчого та організаційного характеру.

Монографія Харченка В. Б., як будь-яке наукове дослідження, містить низку дискусійних положень. Так, достатньо спірним і неопрацьованим наукою трудового та цивільного права є пропозиція автора щодо виключення з переліку об'єктів права інтелектуальної власності раціоналізаторської пропозиції та врегулювання відносин щодо створення, подання і визнання такої пропозиції, а також її впровадження, виключно нормами законодавства України про працю. Проте такі дискусійні положення лише підкреслюють високий теоретичний рівень цього монографічного дослідження та його практичне спрямування. Робота - сучасне та своєчасне дослідження, її положення можуть використовуватися фахівцями як в галузі кримінального і цивільного права, так й трудового права. Монографія також може бути корисною практичним працівникам при здійсненні правозастосовної діяльності та у викладацькій роботі. Вона буде принадною й для широкого кола читачів, яких зацікавлюють питаннями охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності.

Наведене засвідчує, що наукова праця кандидата юридичних наук, доцента Харченка Вадима Борисовича «Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні» відповідає необхідним вимогам щодо видання монографій здобувачами наукового ступеня доктора наук і заслуговує на її опублікування.

Доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України та
АР Крим, член-кореспондент
Інженерної академії України

В. С. Венедіктов

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Науковий журнал «Наукові записки Харківського економіко-правового університету» (далі "Наукові записки") має на меті висвітлення широкого кола актуальних політико-правових проблем, серед яких:

- теоретико-правові проблеми вдосконалення чинного законодавства України в умовах європейської інтеграції
- проблеми становлення й розвитку громадянського суспільства і правової держави в Україні;
- проблеми забезпечення прав людини;
- проблеми боротьби зі злочинністю й захисту громадського порядку;

Вимоги щодо оформлення й змісту статей

1. Редколегія "Наукових записок" розглядає статті, що відповідають вимогам п. 3 Постанови Президії ВАК України від 15 січня 2003 року № 7-05/1.

2. Приймаються статті українською, російською та англійською мовами, надруковані на одному боці стандартного аркуша формату А4, шрифтом Times New Roman, розмір якого повинен становити 14пт, через 1,5 інтервали. Формат файлу, у якому знаходиться текст статті, має бути сумісним із Word 93-95.

3. Над назвою статті подається **УДК**.

4. Назва статті розміщується посередині (без крапки у кінці), виділяється жирним шрифтом. У правому верхньому куті містяться ініціали, прізвище автора, його науковий ступень, вчене звання, місце роботи, пошта, телефон.

Далі подаються анотації (3-5 речень) українською, російською та англійською мовами та ключові слова (3-7 слів).

УДК

прізвище, ім'я та по батькові автора, відомості про автора

НАЗВА СТАТТІ

Анотація Текст анотації

Аннотация Текст аннотации

Summary

Ключові слова

Ключевые слова

Key words

Текст: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної

проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті(постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

5. Посилання у тексті надаються у квадратних дужках, в яких зазначається номер посилання й номер сторінки відповідного джерела, наприклад, [1, с. 23]. Номери посилань у тексті мають співпадати із номерами посилань у кінці тексту. Останні оформлюються у вигляді списку літератури з повним бібліографічним описанням джерел.

6. Обсяг статті 8-12 сторінок.

7. Текст статті подається у одному примірнику та в електронному вигляді.

8. В електронному вигляді стаття може бути подана на магнітному носії або надіслана електронною поштою (бажано) на адресу: 7201932@mail.ru. Назва файлу - за прізвищем автора.

До статті додаються:

- анотація (англійською, російською та українською мовами);
- одна рецензія кандидата або доктора юридичних наук (для авторів, які не мають наукового ступеня);
- витяг з протоколу засідання кафедри або іншого наукового чи навчального підрозділу про рекомендацію статті до друку.

Автори несуть відповідальність за дотримання авторського права, точність і науковість викладених фактів, відповідність цитат, географічних та історичних назв, власних імен тощо.

Зміни тексту, назви, скорочення, що не впливають на зміст статті, вносяться редколегією без узгодження з автором.

Редколегія залишає за собою право на власне рецензування поданих матеріалів.

Адреса редколегії: 61080, м. Харків, пр-т Гагаріна 187, Харківський економіко-правовий університет, тел.: 720-19-23, 720-19-32.

Науковий журнал «Наукові записки Харківського економіко-правового університету» видається двічі на рік.

ДЛЯ НОТАТОК

Збірник наукових статей

Наукові записки Харківського економіко-правового університету № 1 (10), квітень 2011р.

Відповідальний за випуск *доктор юридичних наук, професор*
В.С. Венедіктов
Комп'ютерне верстання *О.П. Козловська*

Підписано до друку 31.03.2011. Папір офсетний.
Формат 60x84/16.
Друк офсет. Умовн. друк. арк. 6,6. Обл. - вид. арк. 6,1.
Тираж 100 прим. Замовл. № 06/2011
Надруковано у ТОВ "ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС"
61080, м. Харків, пр-т Гагаріна, 187
Свідоцтво про реєстрацію: серія ДК № 1529 від 16.10.2003 р.